LELIA ZAMANI

COMERȚ ȘI LOISIR

ÎN VECHIUL BUCUREȘTI

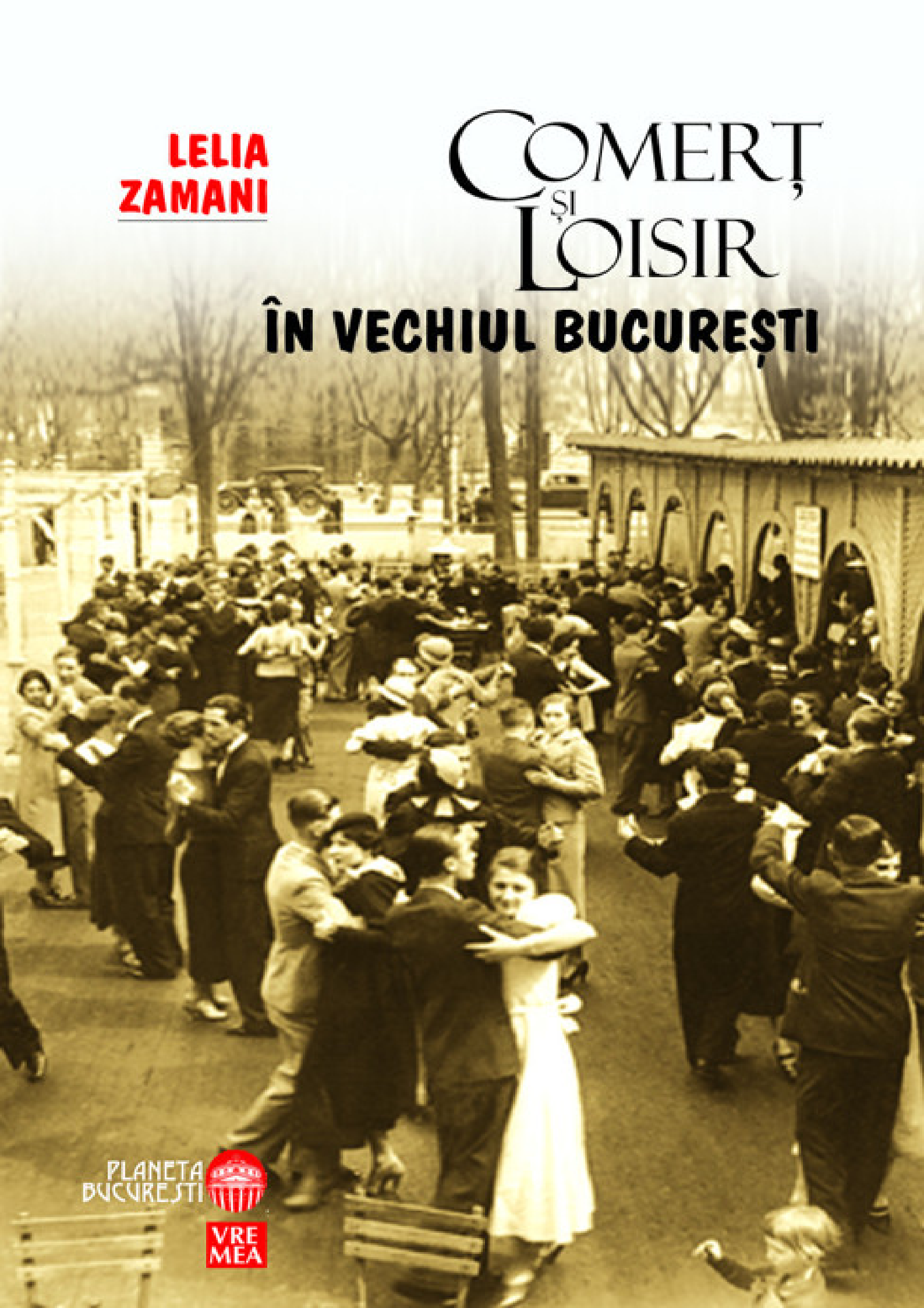

PLANETA BUCUREȘTI

VREMEA

Lelia Zamani

COMERŢ ŞI LOISIR ÎN VECHIUL BUCUREŞTI

Ediţie prefaţată şi îngrijită de Adrian Majuru

EDITURA VREMEA
BUCUREŞTI
2007

editura VREMEA

Copyright © Lelia Zamani, 2007, 2011

Colecţia *Planeta Bucureşti* este coordonată de Adrian Majuru

Coperta: Silvia Colfescu şi Bogdan Mitea
Ilustraţia: Restaurantul *Flora*, la şosea, fotografie de epocă

Macheta: Bogdan Mitea

ISBN eBOOK: 978-973-645-418-9

Redacţia:
Piaţa Naţiunilor Unite, nr. 3-5,
040012, sector 4, Bucureşti
Telefon: 021.335.81.31
Fax: 021.311.02.19
e-mail: office@edituravremea.ro
www.edituravremea.ro
http://edituravremea.blogspot.com

Adresa poştală:
Str. Constantin Daniel, nr. 14
010631, sector 1, Bucureşti

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

De la târg la piaţă economică

Târgul Bucureştilor, iniţial vatra unui sat, începe să se dezvolte treptat în jurul drumului care venea dinspre Târgovişte şi se ducea către Dunăre, pe malul stâng al Dâmboviţei, încă din secolul al XIII-lea. Astfel, se putea observa „până târziu în secolul al XVIII-lea, cum malul drept are aşezări rare sau izolate, la depărtări mari unele de altele, pe când malul stâng îşi strânge casele în jurul răscrucei şi în ochiurile reţelei neregulate dar continue care lega drumurile radiare".

În consecinţă, „nu poate rămâne îndoială că locul de plecare al aşezării civile Bucureşti trebuie pus între biserica Sf. Gheorghe Vechi şi biserica Curtea Veche". [1]

Radu Olteanu are opinii similare cu cele ale geografului Vintilă Mihăilescu, publicate în 1925. Aşezarea unui sat al Bucureştilor, pentru secolele X-XV, a avut o întindere aproximativă cuprinsă între actualele repere: Piaţa de Flori-Calea Moşilor-Strada Şepcari şi Blănari-fostul Palat al Poştelor. Satul era situat „pe un loc relativ ridicat", fiind mărginit „la miazăzi de cursul Dâmboviţei, spre apus, pe actuala stradă Ilfov, venea spre aceeaşi apă un alt braţ al râului; la răsărit, nu departe, curgea dinspre nord şi se vărsa în Dâmboviţa afluentul său, Bucureştioara; în partea de nord această aşezare se mărginea cu o latură mlăştinoasă a lacului Dura Neguţătorul (Cişmigiu), cu „băltacul" de la nordul Hanului cu Tei, până spre uliţa Colţei de mai târziu, precum şi cu o parte a bălţii pe care o forma Bucureştioara, în zona viitorului Târg al Cucului". [2]

Satul Bucureştilor a devenit o aşezare stabilă în secolul al XV-lea datorită a doi factori importanţi: *Târgul Cucului* din vecinătatea sa şi, ulterior, ridicarea *cetăţii Dâmboviţei* cândva între 1350-1400. Dezvoltarea satului din centrul Bucureştilor între 1300-1400 la nivelul unui târg regional a fost favorizat de mai multe aspecte. Cronologic, primul aspect a fost alegerea acestei mici aşezări aflate într-o poziţie mai centrală „faţă de complexul de sate din regiune" pentru organizarea unui târg sezonier. Autoritatea domnească a ales satul din centrul Bucureştilor deoarece „se afla pe traseul sau la încrucişarea unor drumuri comerciale". Această realitate a atras atenţia „negustorilor străini care tranzitau mărfuri, dar şi a domniei care îşi fixează reşedinţa aici ulterior". [3]

Care erau aceste drumuri care se încrucişau în apropierea satului care va forma mai târziu târgul Bucureştilor? Astfel, cele mai vechi drumuri care treceau prin Bucureşti sunt: *Drumul Târgovişţei* (secolul al XVI-lea) devenit Bulevardul

Colţei azi Ferdinand, *Drumul Dâmboviţei*, spre Dunăre, devenit Calea Văcăreştilor; *Drumul Craiovei* sau al Mehedinţilor (secolul al XVI-lea) care făcea legătura cu Oltenia, astăzi Calea Rahovei; *Drumul Piteştilor* devenit apoi *Podul de Pământ,* azi Calea Plevnei, *Drumul Mogoşoaiei* devenit al Ploeştilor şi lega Bucureştiul cu Valea Prahovei (ambele pentru secolul al XVII-lea), astăzi Calea Victoriei, *Drumul ce ducea la Sârbi* (secolul al XVI-lea) şi avea legătura cu Dunărea, la Giurgiu, azi Şoseaua Giurgiului, şi *Drumul Vergului,* mergând spre Silistra (secolul al XVII-lea), devenit apoi Şoseaua Vergului. Toate „aceste drumuri s-au încrucişat pe apa Dâmboviţei şi au creat răspântia folosită pentru întemeierea Târgului Bucureştilor”. [4]

Un factor important în legarea târgului medieval al Bucureştilor a fost şi „nevoia legăturii cu Turcii şi cu peninsula Balcanică”, care „a impus stabilirea unui popas în regiunea de mijloc a şesului Munteniei”. Acest fenomen a apărut încă din veacul al XIV-lea. În centrul acestei regiuni, „satul Bucureşti – un sat ca oricare – s-a prefăcut în Târg. Schimbarea s-a făcut în secolele XV-XVI şi de atunci Bucureştii au rămas singurul târg din Câmpia Munteniei, fără să fie în legătură cu câmpia ca factor economic hotărâtor”. [5]

Târgul Bucureştilor. *Târgul Cucului şi Târgul Moşilor*. Începând cu secolul al XV-lea s-a derulat al doilea aspect al genezei oraşului Bucureşti, şi anume „organizarea unui târg periodic nu în cadrul satului, ci la o oarecare distanţă de el, pe un loc care îndeplinea condiţiile necesare realizării schimbului de produse între locuitorii satelor din regiune”. [6]

Problema care se pune în acest moment este cum şi unde a apărut *Târgul Bucureştilor*? Ca orice târg periodic, el a purtat numele unei sărbători importante care, în memoria Bucureştilor, s-a păstrat cu numele de *Târgul Moşilor*. Aşadar, aceasta a fost etapa iniţială, pe care o argumentez, pentru început, cu trimiteri etnografice şi mitologice. Potrivit lui Ivan Evseev, *Moşii* este „denumirea generică pentru strămoşii mitici, pe linie bărbătească, dar şi numele unei sărbători populare, numită în sudul ţării Târgul Moşilor. (…) majoritatea sărbătorilor dedicate Moşilor sunt în preajma zilelor de cumpănă ale anotimpurilor marcate de solstiţii şi echinocţii. Şi aceasta nu e întâmplător, deoarece strămoşii mitici patronează ciclurile naturii şi controlează activităţile sezoniere. În perioadele de schimbare a anotimpurilor, când erau plasate şi marile sărbători creştine, graniţele dintre lumea de aici şi lumea de dincolo devin laxe şi penetrabile. De aceea, orice

sărbătoare consacrată Moşilor e însoţită, în mod obligatoriu, de ofrande (pomeni) rituale care au menirea de a îmbuna pe aceşti zei tutelari ai casei, neamului şi gospodăriei". [7]

În vremea Moşilor de vară „se dădeau de pomană vase din lemn sau din lut, cumpărate în sudul ţării de la Târgurile Moşilor, pline cu vin, apă, lapte, cu mâncare gătită, pâine, flori şi lumânări aprinse. "[8]

Până la apariţia Târgului Bucureştilor, în vecinătatea lui au existat alte târguri cum au fost cele de la Târgşor sau Gherghiţa. Un târg mai nou a fost cel de lângă Ploieşti „înfiinţat de Mihai Viteazul pentru nevoile oştilor sale. Voievodul a înlesnit negustorilor să ţie un târg pe moşia domnească de lângă Ploeşti, o dată pe săptămână, miercurea". [9]

Târgul Bucureştilor s-a ţinut probabil pentru început săptămânal iar pe măsură ce s-a dezvoltat oraşul, a devenit sezonier. Cum arată numele, Târgul se ţinea de Moşi, însă, în calendarul mitologic românesc, sunt variate sărbători sezoniere legate de memoria strămoşilor. Pentru a alege varianta corectă, amintim cazul *Târgului* din *Gura Urlaţilor* care „era toamna, pe vremea culesului în patru săptămâni, iar în fiecare zi de marţi, veniturile erau concesionate mănăstirii Sinaia". De remarcat că acest târg de toamnă s-a numit „Târgul Cucului", deoarece se ţinea „Marţea, care s-a poreclit Târgul Cucului". [10]

Târgul de Moşi din Bucureşti s-a mai numit în folclor şi „Târgul Cucului" şi putem considera că era legat de Moşii de Primăvară, când se celebra şi ziua Cucului (primul cântat al cucului, de Blagoveştenie, 25 martie).

Acest târg devenise destul de renumit după 1350. Era organizat periodic „în afara propriu-zisă a satului, pe un loc central care îndeplinea condiţiile geografice prielnice pentru schimb". Apoi, „deschiderea drumului comercial direct între Braşov şi Giurgiu prin Valea Prahovei a grăbit transformarea acestui târg periodic într-o aşezare permanentă". [11]

Acest proces a debutat curând după 1400; târgul s-a numit Bucureşti şi „este posibil ca numele să fi fost împrumutat de la cea mai apropiată aşezare sătească". [12]

După 1400 putem discuta despre dezvoltarea satului de lângă Cetatea Dâmboviţei, sat care serveşte de popas negustorilor de peste munţi şi celor de peste Dunăre. Cu 1450 aflăm deja o aşezare stabilă secondată de un târg periodic, al Moşilor, separat de târgul permanent, exclusiv negustoresc, pe care-l reprezintă tânăra aşezare. Astfel, la 1550, Târgul Bucureştilor "era cel mai sudic târg al ţării şi începe să fie căutat de negustorii orientali". Pentru 1400-1550, boierii stăpâneau „mahalalele centrale şi moşiile din împrejurimi". [13]

Târgul periodic, al Cucului sau al Moşilor, se va localiza în cursul secolelor al XIII-lea şi al XIV-lea în zona Lacului Şuţului, în afara târgului propriu-zis, undeva către spatele Spitalului Colţea de astăzi. Era o zonă împădurită în parte, iar în preajmă se afla şi vatra unei mici aşezări de olari (după descoperirile din curtea spitalului), urmată de o altă aşezare de fierari în zona bisericii Sf. Gheorghe Nou. Factorul care a determinat permanentizarea acestui târg, o dată sau de două ori pe an, a fost decizia puterii domneşti de a aşeza o garnizoană lângă Dâmboviţa, între aceste sate şi în apropierea târgului. Fortificaţiile, destul de primare la început, au apărut cândva în secolul al XIV-lea pe platoul unde va apărea Curtea Domnească. Cândva, între secolele XIV-XV, Cetatea Dâmboviţei se va transforma într-o reşedinţă domnească sezonieră – probabil legată de târgul care atrăgea negustori din Balcani şi din Ardeal. Astfel, cu timpul, în cadrul târgului, domnia amenajează şi un punct vamal pentru impozitarea mărfurilor şi taxarea veniturilor – Carvasaraua de mai târziu.

Acest spaţiu al târgului Bucureştilor s-a transformat, cu a doua parte a secolului al XV-lea şi în secolul al XVI-lea, în aşa-numitul *Târg din Năuntru* spre a-l deosebi de mahalalele mai noi, care-l mărgineau. Primul nucleu al oraşului, care cuprindea atât Curtea Domnească, cât şi Târgul Bucureştilor, a fost cuprins între actualele repere: Spitalul Colţea la nord; biserica Răzvan la nord-est, în zona străzii Sfinţilor; biserica Sf. Gheorghe Vechi la est; strada Patria (dispărută în urma sistematizărilor) şi biserica Sf. Ioan cel Nou (azi strada Sf. Ioan cel Nou) la sud-est; Dâmboviţa la sud; fostul Palat al Poştelor la vest; Calea Victoriei cu spaţiile imediat învecinate la vest, iar spre nord, oraşul atingea în linii mari sectorul Piaţa Universităţii. [14]

În acest nucleu central al oraşului se vor grupa cele mai renumite hanuri, fie domneşti, mănăstireşti sau ale vreunui negustor mai avut. Volumul *Comerţ şi loisir în vechiul Bucureşti* al Lelioarei Zamani povesteşte legătura aproape insesizabilă dintre comerţ şi loisir. Hanurile au fost atât adevărate factorii comerciale sau manufacturiere, cât şi spaţii ale consumului şi recreerii. Aici au fost primele cafenele, bărbierii, cârciumi, locuri de taifas, dar şi cele dintâi ateliere de giuvaericale, işlicuri, ceaprazării, blănării, cojocării etc. Hanurile au fost puncte de desfacere en gros şi en detail, atât pentru produsele locale, cât şi pentru cele aduse din Balcani şi Orient sau Europa Centrală.

Tot ele au fost punctul de pornire al marilor hoteluri de mai târziu, fie că acestea din urmă au fost ridicate pe locul hanurilor, fie aceste clădiri medievale au fost modernizate şi

transformate treptat, atât ca arhitectură, cât şi ca ambient şi utilitate. Lelioara Zamani surprinde foarte delicatul fenomen al transformărilor comerciale, de la apropierea candidă şi familiară a Orientului balcanic, la robusteţea şi rigurozitatea Occidentului, prin filtrul foarte sensibil al loisirului.

Adrian Majuru

1 Vintilă Mihăilescu, *Vlăsia şi Mostiştea. Evoluţia geografică a două regiuni din Câmpia Română*, Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie, tom XLIII, 1924, Bucureşti, 1925, p. 149. Potrivit autorului, „pentru ca să aibă cetatea numele de Bucureşti şi nu numai de Dâmboviţa (cum s-a numit la început, n. m.) cum este menţionată câteodată, lângă, trebuie să fi fost neapărat un sat: Bucureşti".

2 Radu Olteanu, *Bucureştii în date şi întâmplări*, Paideia, Bucureşti, 2002, p. 11.

„ (…) nucleul de formare a oraşului: secolele XV-XVI era între: biserica Răzvan de la nord-est, biserica Colţea la nord (ca limită maximă spre nord), Poşta Centrală şi biserica Sf. Dumitru la vest, Dâmboviţa la sud, strada Patria şi Sf. Ioan cel Nou la sud-est, biserica Sf. Gheorghe Vechi la est. Aceasta a fost o arie nepopulată, dar a devenit aşezare stabilă, permanentă, către mijlocul secolului al XV-lea". (Ştefan Olteanu, *Geneza oraşului Bucureşti în lumina cer ce tărilor recente*, vol. II, M. I. M., 1965, p. 26)

Potrivit lui Panait I. Panait, „satul şi apoi târgul Bucureştilor nu putea avea decât planul impus, pe de o parte, de albia Dâmboviţei, iar pe de alta de Bucu reştioara. (…) În secolele XV-XVI exista tendinţa de extindere a aşezării spre nord, timp în care biserica Răzvan şi terenul [Colţei] marcau limite. Cetăţuia Bucureş tilor nu a înlăturat şi se pare că nici nu a polarizat în imediata ei apro piere locuinţe de târgoveţi. Deplasarea vetrei Bucureştilor se va petrece în secolul al XV-lea, fiind determinată de modificările intervenite prin prezenţa curţii voievodale aici". (Panait I. Panait, *Evoluţia perimetrului Curţii Vechi*, M. I. M., 1967, pp. 82-83).

3 Ştefan Olteanu, *Geneza oraşului Bucureşti în lumina cercetărilor recente*, M. I. M., vol. II, Bucureşti, 1965, p. 20.

„[…] Primul aspect constă în organizarea temporară a schimbului de produse în cadrul unei aşezări săteşti aservite sau nu unui stăpân feudal, care pre zenta cele mai bune condiţii, mai cu seamă geografice, pentru toţi participanţii la schimb. În acest caz, era preferată aşezarea cu o poziţie cât mai centrală faţă de complexul de sate din regiune, fiind pe traseul sau la încrucişarea unor drumuri comerciale. Se urmărea creşterea numărului meşteşugarilor în vede rea zilei de târg, de regulă ţinută săptămânal. Pentru păstrarea produselor des tinate schimbului se construiesc încăperi potrivite: dugheni, pivniţe, prăvălii, hambare etc. Aşezarea atrage atenţia negustorilor străini ce tranzitează mărfuri, dar de multe ori şi a domniei care îşi fixează reşedinţa aici, fapt care contribuie la dezvoltarea aşezării".

4 Vintilă Mihăilescu, *Bucureştii din punct de vedere antropogeografic şi etnografic*, Buletinul Societăţii Regale de Geografie, 1915, Bucureşti, pp. 161-162.

5 *Ibidem*, pp. 160-161.

6 Ştefan Olteanu, *op. cit.,* p. 21.

„[…] Cu vremea luau naştere aici aşezări permanente care de multe ori luau denumirea satului celui mai apropiat sau al stăpânului pe moşia căruia şi cu a cărui încunviinţare se organizau astfel de târguri".

7 Ivan Evseev, *Dicţionar de magie, demonologie şi mitologie românească*, Editura Amarcord, Timişoara, 1998, pp. 286-287.

8 Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an*. Dicţionar, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 131.

9 Aurelian Florescu, *Oraşul Ploeşti din punct de vedrere geografic*, Anuarul de Geografie şi Antropogeografic, 1914/1915, Tipografie Lupta, Bucureşti, 1915, p. 304.

10 Hrisovul lui N. Mavrocordat din 21 aprilie 1716 şi Ioan Mavrocordat 1717 martie 14, *Condica Brâncovenească*, filele 760-763 *apud Ibidem*, p. 307.

11 Ştefan Olteanu, *op. cit.,* p. 30.

12 *Ibidem*, p. 29.

13 Vintilă Mihăilescu, Vlăsia şi Mostiştea…, *op. cit.,* p. 144.

„[…] Moşiile din jurul Bucureştilor până în Mostiştea, Argeş, Dunăre şi Prahova erau ale boierilor curteni: Creţuleşti, Cantacuzini, Brâncoveni, Văcăreşti, Dudeşti, Herăşti, Ghiculeşti etc., ale domnitorului şi mănăstirilor închinate. Brâncovenii şi mănăstirile stăpâneau cea mai mare parte a Mostiştei. Boerii Herăşti, Văcăreşti, Dudeşti, Glogoveni etc aveau moşii pe Dâmboviţa şi în câmpul Câlnăului. (…) Între 1790-1830, boierii, mănăstirile şi domnitorul erau marii proprietari în jurul capitalei şi au atras, prin scutiri şi privilegii, pe fugarii care căutau loc de aşezare şi târlaşii, care erau siliţi, din cauza îngustării păşunii, a se lega de pământ şi a se fixa în sate". (*Ibidem*, p. 106 şi 132).

14 Nicolae Ghinea, *Aşezări săteşti din secolele XV-XIX pe teritoriul oraşului Bucureşti*, M. I. M., vol. VII, 1969, Bucureşti, pp. 237-252.

Nucleul oraşului Bucureşti pentru veacurile XV-XVI a fost următorul: biserica Răzvan către nord-est, biserica Colţea la nord, Poşta Centrală şi biserica Sf. Dumitru la vest, râul Dâmboviţa la sud, strada Patria şi biserica Sf. Ioan cel Nou la sud-est şi biserica Sf. Gheorghe Vechi la est. „Această arie geografică a fost repopulată, devenind aşezare sătească, permanentă, către mijlocul secolului al XV-lea. " (Ştefan Olteanu, *op. cit*., p. 26).

Argument

Raţiunea de a ridica o capitală pe un loc geografic deosebit se pare că a lipsit întregului continent european. În locul peisajelor mirifice s-a preferat ridicarea marilor capitale „în mlaştinile de pe Neva, în ceţurile Tamisei, pe malurile noroioase ale Senei sau în mijlocul şesurilor nisipoase care înghit apele râului Spree”[1]. Pe lângă aceste mari oraşe, Petersburg, Londra, Paris, Berlin – capitalele despre care este vorba mai sus, nici Bucureştii nu au făcut excepţie. Se consideră că ar fi fost aproape imposibil să fie ales un loc mai puţin potrivit pentru construirea unui astfel de oraş, care se cerea amplasat mai degrabă la poalele Carpaţilor, ori pe malurile Dunării.

Pastorul anglican de origine irlandeză, Robert Welsh, făcea o comparaţie între cele două capitale, Târgovişte şi Bucureşti, arătând că cea veche, de la Târgovişte, era aşezată pe pământ sănătos, într-un ţinut deluros şi împădurit, după care reşedinţa a fost mutată în Bucureşti, un sat aflat într-un ţinut mlăştinos[2]. Nici consulul englez William Wilkinson nu a avut o impresie mai bună, Bucureştii fiind văzuţi ca un „oraş mare, noroios, aşezat pe un teren jos şi mocirlos”[3].

Capitala românilor nu s-a ivit însă pur şi simplu pe cursul Dâmboviţei. Condiţiile care au favorizat acest lucru, precum şi dezvoltarea şi întinderea târgului-capitală Bucureşti, nu au fost, după cum se vede, de natură geografică, începând cu solul şi sfârşind cu clima, ci s-au datorat faptului că aşezarea se afla la cea mai însemnată răspântie de drumuri comerciale care uneau Orientul cu Occidentul. Pe lângă acest important considerent, mai era şi cel strategic. Aşa încât explicaţia aşezării unei capitale în acest loc rezidă mai mult în raţiuni de natură economică şi strategică.

De-a lungul timpului au existat şi o serie de alte motive pentru care Bucureştii au început să capete o tot mai mare importanţă; dar factorul care a precumpănit constant a fost cel economic, localitatea fiind multă vreme un însemnat vad de desfacere ori de tranzit pe drumurile negustorilor care veneau dinspre Dunăre, spre Braşov şi Sibiu şi, mai departe, spre Europa apuseană.

Aşezarea străinilor la noi s-a făcut tot mai mult simţită odată cu trecerea timpului, cu deosebire în secolul al XIX-lea, pentru ca, apoi, să ia o amploare deosebită în a doua jumătate a aceluiaşi secol. Un rol însemnat în venirea şi stabilirea a numeroşi alogeni, cu deosebire în Bucureşti, l-au avut înlesnirile comerciale şi încurajările meseriaşilor de către stat, favorizate de contextul politic extern, care a dus la libertatea

comerţului, dar şi de transformările semnificative din cadrul societăţii bucureştene din acea perioadă, confruntată cu ofensiva mărfurilor, modelor şi ideilor occidentale, în detrimentul celor orientale.

Trecerea de la influenţa orientală la cea occidentală a dus la întrebuinţarea, din ce în ce mai pregnantă, a obiectelor de provenienţă apuseană, pentru nevoile zilnice legate fie de hrană, îmbrăcăminte, casă, fie de cultivarea sufletului ori de petreceri. Fiind spaţiu urban şi capitală, influenţele străine au prins mult mai repede teren la Bucureşti, decât în restul localităţilor locuite de români. Spre a doua jumătate a secolului al XIX-lea Bucureştii au fost consideraţi, de către călătorii străini, un oraş al contrastelor, pendulând între Orient şi Occident, între vechi şi nou, un oraş viu, debordând de vitalitate şi pitoresc. Roberto Fava, spre exemplu, considera Bucureştii ca fiind „punctul de diviziune între Orient şi Occident", deoarece „cele două civilizaţii se confundă una într-alta". Nu demult, aspectul oraşului era oriental întru totul, numai că „azi e cu totul altceva: influenţa civilizaţiei occidentale capătă teren pe fiecare zi, lăsând, însă, să subziste o mulţime de particularităţi vaste şi curioase... "[4].

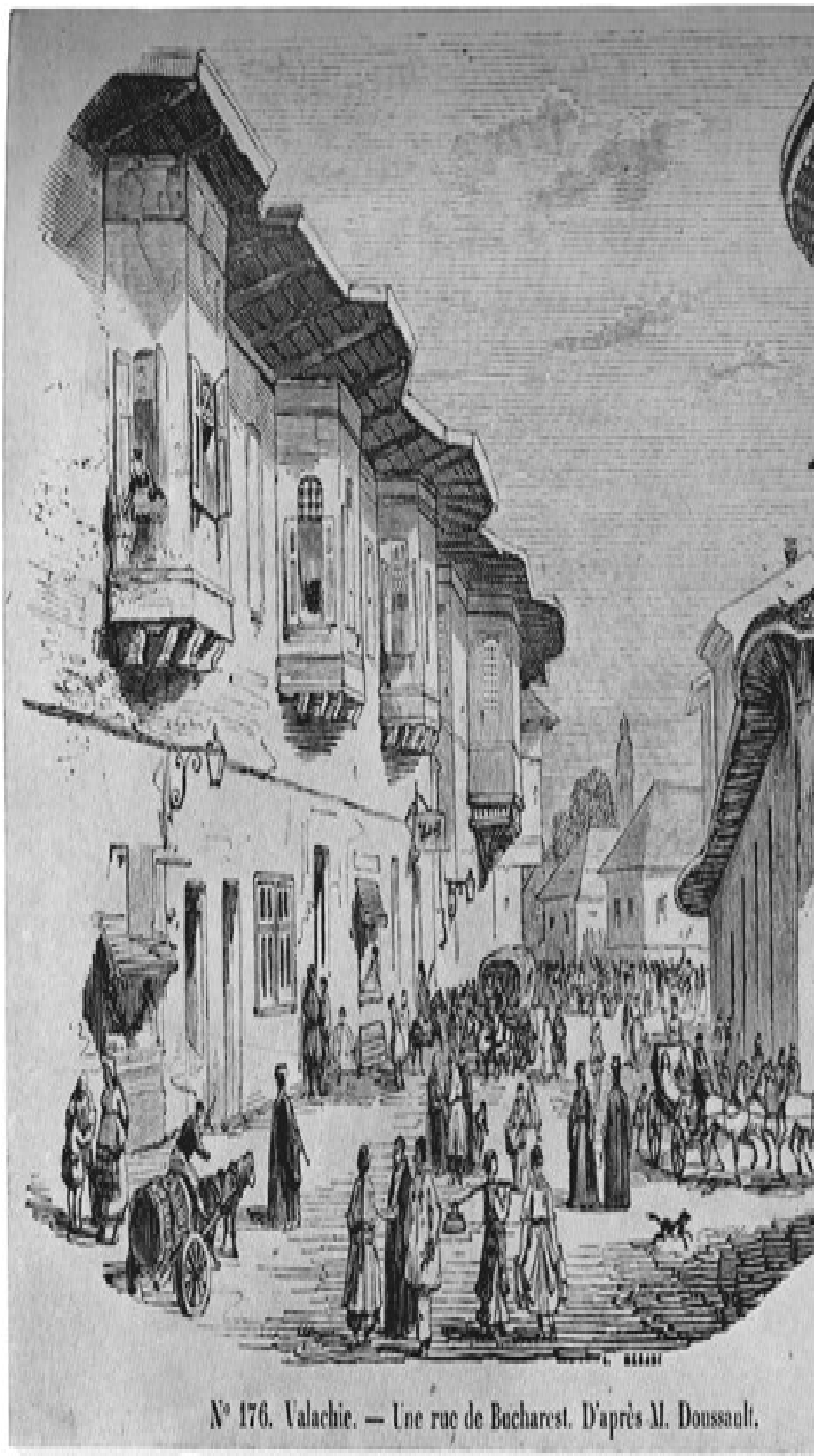

N° 176. Valachie. — Une rue de Bucharest. D'après M. Doussault.

„Uliţă“ în Bucureşti, la 1841
Gravură în lemn, 11X14 cm, după desenul după natură de Ch. Doussault;
publicată în „L’Illustration“ la 1848

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost, astfel, un important reper în transformarea şi progresul oraşului, mobilul esenţial fiind de natură economică. Au contat în mod deosebit două dintre ramurile economice: comerţul şi meseriile. În amândouă, un rol însemnat l-au avut alogenii care, trăind şi muncind alături de populaţia majoritară – românii –, au reuşit să aducă beneficii vădite oraşului aflat într-un continuu proces de modernizare.

Într-o anumită măsură, Bucureştii au ajuns să fie din ce în ce mai cunoscuţi în afara ţării şi datorită călătorilor străini veniţi aici, cu predilecţie din Occident, care au prins în scrierile lor imagini sugestive din viaţa şi munca bucureştenilor şi, uneori, lucruri inedite, surprinse numai de ei. Pe lângă însemnările acestor călători – printre care s-au numărat şi medicul militar W. Derblich, croitorul P. D. Holthaus, amândoi germani, englezii W. Beatty şi Benjamin Barker, pastorul irlandez Robert Walsh, francezii Paul Morand, Ferdinand Lassalle, Charles Bizot, italianul Roberto Fava – au fost şi relatări şi scrieri ale unor străini care au venit şi au rămas la noi, mulţi dintre ei căsătorindu-se cu românce. Trăind alături de români, aceştia au încercat să le înţeleagă simţămintele şi obiceiurile şi unii chiar au reuşit să cunoască în profunzime locurile şi oamenii despre care au scris, aşa cum a fost şi cazul francezului Ulysse de Marsillac, autorul lucrării *Bucureştiul în veacul al XIX-lea.* Pe lângă străinii veniţi la noi cu gând să rămână, ori aflaţi doar în trecere, au fost şi bucureşteni care s-au născut în oraş, având părinţi ori strămoşi alogeni. Aşezaţi aici şi căsătoriţi cu românce, doar numele trădându-le originile îndepărtate, au alcătuit şi ei lucrări despre Bucureşti şi bucureşteni, scrise cu patriotism şi dăruire, căci, nu numai că simţeau româneşte, dar erau cu adevărat români, dovadă vie fiind tot ce au lăsat în urmă. Dintre aceştia un exemplu deosebit a fost Dimitrie Pappasoglu. Pasionat de arheologie, istorie, folclor, iconografie şi cartografie românească, s-a bucurat, la 80 de ani, în anul 1891, de editarea celei mai importante lucrări ale sale, *Istoria fondării oraşului Bucureşti,* prin care urmărea a face cunoscută istoria neamului românesc în toată lumea. Pe lângă aceştia, mai mult sau mai puţin alogeni, au fost şi mulţi români, nu neapărat istorici, care

au relatat în pagini interesante istoria şi viaţa capitalei şi a locuitorilor ei de odinioară.

Toţi cei care au scris despre Bucureşti, români şi străini, au vorbit în lucrările lor despre populaţia oraşului şi componenţa etnică a acesteia (informaţii pe care străinii le aveau, în genere, tot de la români sau de la compatrioţii lor care locuiau în oraş), de prefacerile străzilor, mai ales ale celor comerciale, de hanurile ajunse anacronice, de hoteluri şi restaurante luxoase. De asemenea au amintit şi de comerţ şi meserii, şi de felul în care ele se împleteau în prăvăliile şi magazinele întâlnite la tot pasul, mai cu seamă în centru, dar şi pe străzile lăturalnice. O epocă cu transformări uluitoare în care timpul începuse să o „ia la goană".

La baza acestei lucrări se întâlnesc surse inedite, articole din presă, relatări ale călătorilor străini, precum şi lucrări memorialistice, lucrări speciale şi generale, prin intermediul cărora am încercat să creionez societatea bucureşteană în intervalul de timp specificat mai sus, societate în care, alături de autohtonii care predominau, trăiau şi munceau numeroşi alogeni. Luând în calcul latura economică, am selectat din multitudinea de activităţi, profesii, opţiuni, doar pe acelea asociate comerţului şi loisirului, parte însemnată a dinamicii lumii sud şi nord-dunărene a Orientului, dar şi a celei occidentale. Au fost lăsate deoparte activităţile liberale, care nu sunt conţinute în această lucrare.

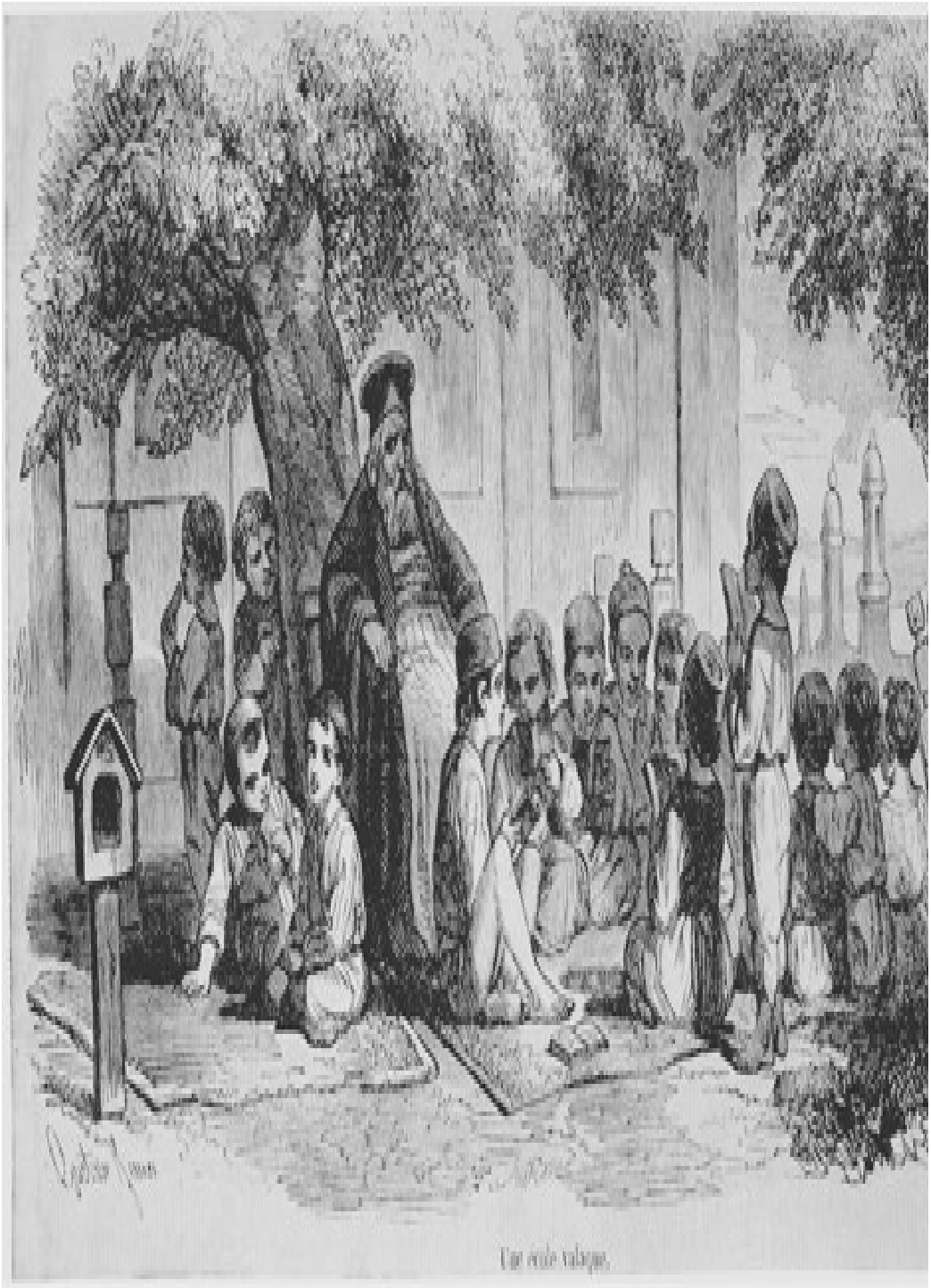

Şcoală primară „În aer liber“ la Bucureşti, la 1842
Gravură în lemn, 11X22 cm, după desenul după natură de Ch. Doussault;
publicată în „L’Illustration“ la 1853

Bucureştii la 1868, văzuţi din Turnul Colţei
Acuarelă originală, 31X49 cm, de Preziosi

Cartea abordează rolul important pe care l-au avut, la vremea lor, hanurile. Apărute în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în strânsă legătură cu dezvoltarea economică, ele au reprezentat, pe lângă o cerinţă imperativă a comerţului bucureştean, şi locuri pline de culoare. Erau un amalgam de ziduri trainice, etnii şi mărfuri, nişte edificii care mult timp s-au contopit cu soarta oraşului, fiind parte şi sprijin în încercările la care natura şi oamenii au supus de-a lungul timpului aşezarea de pe malurile Dâmboviţei.

Interesul pentru istorie, implicaţiile economice şi pitorescul hanurilor au avut ca rezultat o serie de scrieri în care aceste clădiri, adevărate instituţii, au fost puse în lumină, exclusiv, ori doar tangenţial, reprezentând o reală sursă de inspiraţie. Ele au constituit un subiect nu doar pentru istorici, dar şi pentru oamenii de litere şi pentru artişti, români şi străini, nefiind uitate nici de contemporani şi nici de presă. În dorinţa de a surprinde cât mai pregnant fizionomia marilor hanuri ale capitalei, precum şi rolul lor în viaţa oraşului, George Potra a scris o carte dedicată acestui subiect, intitulată *Istoricul hanurilor bucureştene.* Această scriere a avut la bază o muncă laborioasă de arhivă, corelată, după cum spune autorul însuşi, cu „celelalte surse de informaţie, adunate de oriunde le-am găsit”[5].

Cea mai importantă şi amplă operă a lui Gheorghe I. Ionnescu, devenit G. I. Ionnescu Gion, odată cu debutul său în publicistică, a fost *Istoria Bucureştilor,* monografie editată în anul 1899. Doctor în litere şi filosofie, cu studiile desăvârşite la Paris şi Bruxelles, publicist, critic literar şi artistic, Ionnescu Gion a rămas cunoscut în cultura românească mai mult ca istoric. Acest lucru s-a datorat celor zece ani de muncă intensă, al căror rod a fost *Istoria Bucureştilor*, scriere controversată în epocă, bazată pe documente, dar şi, acolo unde acestea au lipsit, pe spusele cronicarilor, pe legende, materiale filologice sau folcloristice. Un capitol aparte în această carte este dedicat hanurilor, capitol în care autorul face o descriere generală a acestora, amintind un număr de treizeci şi patru de asemenea edificii, pe care le tratează atât documentar, cât şi într-o manieră proprie, plină de originalitate. De atenţie s-au bucurat hanurile şi din partea profesorului C. C. Giurescu, care, în opera sa, *Istoria Bucureştilor,* le-a rezervat un spaţiu distinct.

Şi pentru călătorii străini veniţi în Bucureşti pe la mijlocul secolului al XIX-lea hanurile au reprezentat un punct de atracţie. Fie că au locuit în vreunul din ele, fie că nu, le-au

amintit în scrierile lor ca locuri de o impresionantă trăire colectivă, deosebit de pitoreşti.

O carte închinată unui interesant şi controversat personaj din epocă şi care a deţinut unul dintre cele mai vestite hanuri ale capitalei, este *Manuc Bei, zaraf şi diplomat la începutul secolului al XIX-lea*. În paginile ei, Ştefan Ionescu a prezentat nu numai viaţa şi personalitatea bogatului armean Emilian Mirzaean, cunoscut mai bine ca Manuc-bei, dar şi hanul pe care acesta l-a construit pe terenurile Curţii Vechi şi care îi poartă numele până astăzi.

Hanurile s-au aflat şi în centrul unor teme literare, un exemplu fiind romanul lui I. Peltz, *Foc în Hanul cu Tei*[6], unde „eroul cărţii nu este altul decât Hanul cu Tei”[7], dat fiind faptul că din împletirea de existenţe cărora autorul le-a dat viaţă, se ridică impunător, deasupra tuturor, imaginea acestui han.

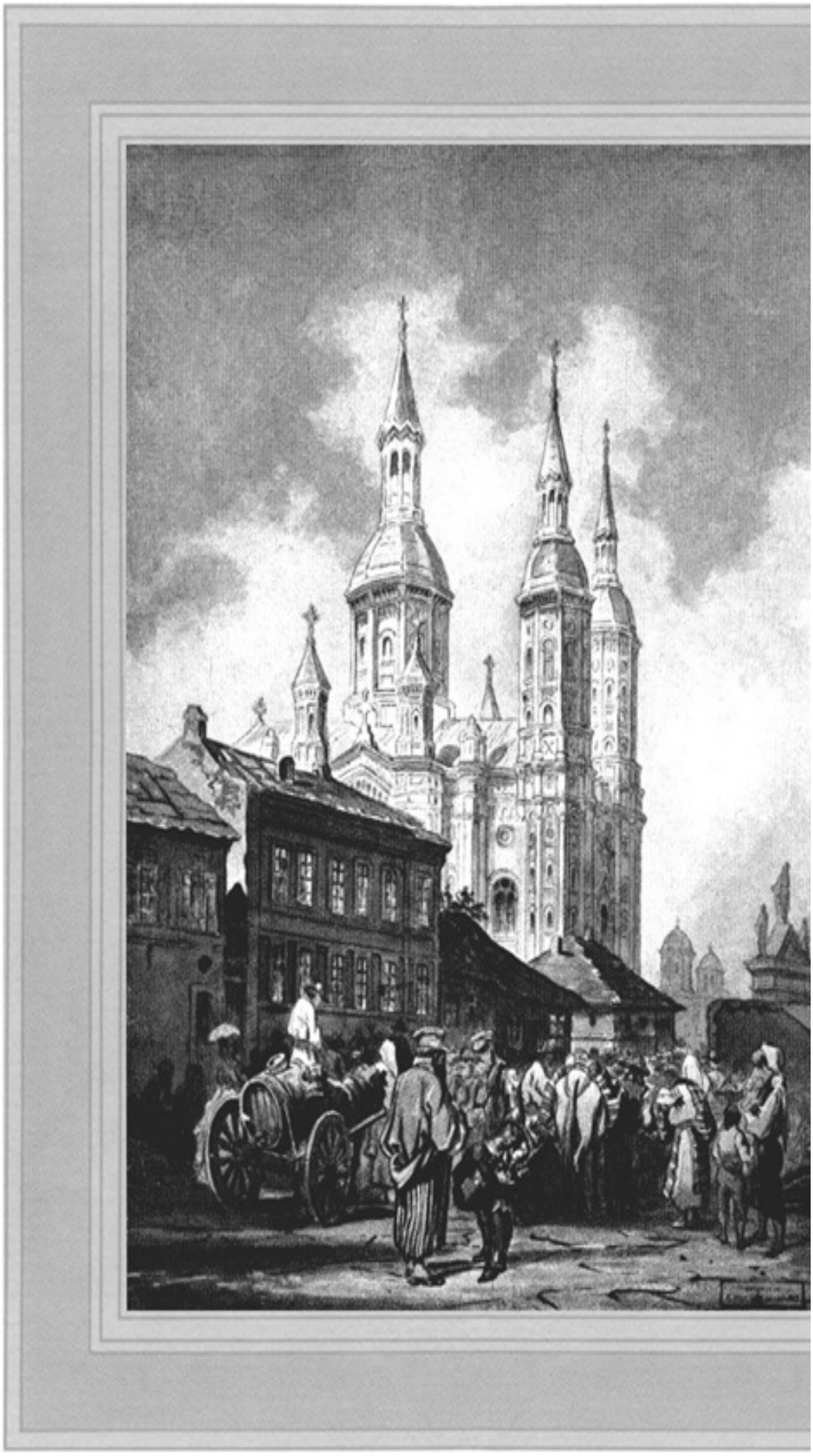

Biserica Sfântul Spiridon Nou

„Târgul Moşilor“ la 1869
Acuarelă, 48X62 cm, de Preziosi.
(după Al. Busuioceanu „Preziosi“, Bucureşti, 1934)

Dacă hanurile au reprezentat necesităţi economice, fiind în acelaşi timp şi apariţii încărcate de istorie şi pitoresc, hotelurile, clădiri moderne şi monumentale care le-au luat locul, s-au impus cu uşurinţă, nu numai prin arhitectură şi design, dar şi prin servicii şi calitate. Amintite adesea de călătorii străini şi de o serie de contemporani bucureşteni, hotelurile nu au cunoscut totuşi aceeaşi faimă de care s-au bucurat hanurile.

Mult timp, comerţul şi meşteşugurile s-au adăpostit şi ele între zidurile puternice ale hanurilor, dar odată cu decăderea acestora noile transformări economice şi edilitar-urbanistice au ieşit la iveală pe străzi, unde au dat naştere prăvăliilor şi magazinelor, mai mari sau mai mici, unele cu vitrine luminoase, încărcate de mărfuri şi reclame răsunătoare, îmbiind, cu efect, trecătorii. Astfel, clienţii cu dare de mână nu mai erau nevoiţi să-şi aducă mărfurile dorite de la Paris, Londra ori Viena, ci le puteau cumpăra de la magazinele de lux de pe Calea Victoriei, ori de altundeva, din centru.

Pe lângă bibliografia variată cuprinzând lucrări de specialitate, scrieri ale călătorilor străini, amintiri, file din dosare de arhivă, crâmpeie din presa de odinioară, lucrarea de faţă conţine şi numeroase pagini de iconografie a străzilor, hanurilor, comercianţilor şi meseriaşilor. Extrem de bogată şi interesantă – unele dintre fotografii trecând de cumpăna dintre veacurile XIX şi XX – iconografia recreează, prin sensibilitatea imaginii, o atmosferă pe care, oricât de mult s-ar strădui, cuvintele n-o pot reda în întregime.

1 Ulysse de Marsillac, *Bucureştiul în veacul al XIX-lea*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1999, p. 73-74.

2 George Potra, *Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI-XIX)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 138

3 *Idem*, p. 120.

4 *Idem*, p. 257.

5 *Idem*, p. 26.

6 I. Peltz, *Foc în Hanul cu Tei,* Editura Tineretului, 1962.

7 *Idem*, p. V.

Partea I – Hanurile

Necesitatea apariţiei hanurilor

Datorită poziţiei geografice şi a contextului economic internaţional, Bucureştii epocii medievale au desfăşurat un intens comerţ de tranzit, oraşul devenind treptat o puternică piaţă sud-est europeană de desfacere şi achiziţie a mărfurilor, care a început să atragă numeroşi negustori şi meseriaşi, veniţi nu numai din ţară, dar mai ales de pe alte meleaguri, unii aflaţi doar în trecere, alţii stabilindu-se aici.

Cele mai căutate mărfuri aduse de negustori erau cele de la Braşov şi Sibiu, urmate, îndeaproape, de cele din Viena şi Leipzig. Bucureştii profitau din plin şi de belşugul de stofe şi mătăsuri venite din Lyon, Louvain şi Ypres, de postavurile fine englezeşti, de lâna adusă din toate provinciile sud-dunărene, de bijuteriile, mătăsurile şi armele din Damasc, Bagdad şi Constantinopole, de blănurile de Rumelia, de oglinzile, parfumurile şi sticlăria din Veneţia, precum şi de o mulţime de produse de băcănie ajunse aici din cele mai variate ţări. De la Bucureşti la Viena, carele încărcate cu astfel de mărfuri făceau 20-30 de zile, şi tot cam atâta de la Bucureşti la Constantinopol.

Călătoriile în scopuri comerciale erau, în general, lungi, obositoare şi nu lipsite de pericole, fapt care impunea multă prudenţă şi staţionări dese. În aceste condiţii, o necesitate pregnantă a reprezentat-o existenţa unor locuri sigure pentru adăpostirea oamenilor, animalelor şi a mărfurilor, mai ales pe timpul nopţii, şi nu doar de-a lungul drumurilor, dar şi în Bucureşti, acolo unde mărfurile îşi puteau găsi lesne cumpărători. Astfel de locuri speciale au apărut la noi în a doua jumătate a secolului al XVII-lea şi au purtat numele de *hanuri,* având un important rol în înflorirea oraşului şi sporirea faimei lui.

Dar hanurile nu erau destinate numai comercianţilor străini şi autohtoni, care îşi adăposteau ori îşi desfăceau mărfurile în Bucureşti, ci şi călătorilor din ţară sau de oriunde, veniţi cu treburi, ori pur şi simplu să ne vadă locurile, oameni care nu puteau cere mereu ospitalitate locuitorilor din oraş.

Definiţia hanului

Etimologia cuvântului *han,* azi un termen arhaic, poate suscita un anume interes, dat fiind faptul că există mai multe teorii referitoare la originea lui. Interesantă este opinia autorului *Dicţionarului etimologico-semantic al Limbii Române*[1]*,* din 1924, conform căruia cuvântul *han* ar veni din latinescul *ganeum,* cu semnificaţia de „cârciumă unde poposesc călătorii, hotel pentru ţărani". Stăpânii unui astfel de local sunt întâlniţi cu numele de *hangiu şi hangioaică*. Răsfoind însă un dicţionar de termeni latini, *ganea, -ae* apare ca „tavernă, cabaret, loc de dezmăţ", impropriu destinaţiei clădirilor la care se face referire.

În *Micul dicţionar enciclopedic* din 1972, ca şi în *Dicţionarul explicativ al limbii române,* din 1975, termenul de *han* este desemnat ca provenind din limba turcă, iar definiţia este mai cuprinzătoare. Astfel, hanul reprezintă un „local de ospătărie la marginea drumurilor de ţară sau în oraşe, unde se puteau adăposti peste noapte drumeţii (cu caii şi căruţele lor)", iar persoanele care-l aveau în grijă erau *hangiul* şi *hangiţa*[2]. Aceeaşi părere o împărtăşeşte şi George Potra, care consideră şi el acest cuvânt de provenienţă turcească: *han-handjy,* fiind intrat „în limbă în secolul al XVII-lea, odată cu noţiunea însăşi, foarte populară peste Dunăre"[3].

Nu pe aceeaşi poziţie se află lingvistul Alexandru Graur, el situând etimologia acestui cuvânt în Persia – ştiut fiind faptul că turcii au preluat o serie de cuvinte persane şi arabe în limba lor – unde *hân* înseamnă „casă", care a dat în turceşte *han*, adică „hotel"[4]. La aceeaşi concluzie a ajuns şi profesorul C. C. Giurescu, şi anume că termenul de *han* „este de origine persană, adus la noi prin turci", el însemnând „casă de găzduit şi ospătat"[5].

Ionnescu Gion are însă o altă teorie referitoare la originea hanurilor. Pornind de la călătorii străini care au trecut prin Bucureşti, în special de la Del Chiaro, care asemăna hanurile bucureştene cu unele mănăstiri din Italia, acesta crede că domnitorul Şerban Cantacuzino, atunci când a construit primul său han, s-a gândit la acele clădiri speciale, „i fondachi" din Veneţia[6]. Aceste *fondachi* reprezentau în evul mediu „edificii unde erau adăpostite mărfurile", fiind şi „locuri de cazare pentru negustorii din ţări străine"[7]. *Il fondaco de Turchi, il fondaco de'Tedeschi, il fondaco de'Armeni* erau clădiri mari, bine apărate, cu porţi înalte, închise din toate părţile, unde negustorii turci, nemţi, armeni, de la sfârşitul secolului al XV-lea, îşi aduceau mărfurile „spre sigura păstrare", până la

desfacerea lor pe piaţa Veneţiei sau pe pieţele altor oraşe din Italia[8].

Important de menţionat este şi faptul că orientalii (atât turcii cât şi persanii) numesc hanul *caravanserai* (din persană *karawanserai)*, denumind astfel o vastă curte înconjurată de clădiri, unde poposesc caravanele, loc frecventat de străini de diverse proveniențe[9]. Astăzi, în Iran, când se vorbeşte despre casă, în sensul de casă de locuit, termenul folosit este *hané,* iar dacă întrebi pe oricine care era denumirea hanurile lor în vechime, ţi se răspunde că ele purtau numele de *caravansará* (la noi *caravanserai*). Termenul a fost preluat de francezi tot din Orient.

Existenţa acestor clădiri la noi este fără tăgadă de influenţă orientală, unde trebuie căutată si etimologia cuvântului *han*, mai pertinente dovedindu-se aprecierile cu privire la originea persană a acestuia, venit prin filieră turcească.

1 Alexandru Răsmeriţă, *Dicţionarul etimologico-semantic al Limbii Române*, Institutul de editură “Ramuri”, S. A., Craiova, 1924.

2 *Mic dicţionar enciclopedic*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972, p. 149 şi *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Editura R. S. R., Bucureşti, 1975, p. 391.

3 George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p. 27.

4 Alexandru Graur, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Editura Albatros, Bucureşti, 1978, p. 70.

5 C. C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, p. 259.

6 Ionnescu Gion, *Istoria Bucurescilor*, Stabilimentul Grafic I. V. Socec, Bucureşti, 1899, p. 480 481.

7 Nicola Zingarelli, Lo Zingarelli, *Vocabulario della lingua italiana*, Zanicheli, 2003, p. 722

8 Ionnescu Gion, *Istoria Bucurescilor*, Stabilimentul Grafic I. V. Socec, Bucureşti, 1899, p. 439.

9 *Petit Robert 1, Dictionnaire*, Paris, 1991.

Hanurile – implicaţii economice

După cum s-a mai spus, hanurile au apărut la noi în strânsă legătură cu dezvoltarea economică, reprezentând o cerinţă imperativă a comerţului bucureştean.

Aceste hanuri erau adevărate fortăreţe unde mărfurile erau în siguranţă, fiind bine păzite. „Construcţii solide de cărămidă cu mortar cald, impunătoare şi masive, cu ziduri groase ce se reazemă pe contraforturi puternice, cu porţi grele de stejar ferecate în fier, hanurile ridicate în preajma anului 1700 păreau mai degrabă cetăţi militare, destinate să sfideze tunurile şi bombardele decât să conţină prăvălii şi depozite de textile şi băcănie”[10]. Hanurile, pe lângă adăpost al oamenilor şi al mărfurilor, au reprezentat şi un loc ideal pentru afaceri, acolo mijlocindu-se întâlnirile între tot felul de neguţători turci, greci, raguzani, nemţi, ruşi, chiar şi francezi şi englezi, care au avut în aceste clădiri, prăvălii, depozite şi birouri (contoarele, cum li se spunea atunci), nelipsind nici meseriaşii[11].

Tocilarul târgului

Nu se cunoaşte numărul total al hanurilor ridicate de-a lungul timpului în Bucureşti, dar numai după cele ce se ştiu din diverse surse se poate trage concluzia că au fost destul de multe. Pentru sfârşitul secolului al XVIII-lea, se avansează cifra de 43 de hanuri: 8 hanuri cu biserici, 7 hanuri mari fără biserici şi 28 de hanuri mici [12].

Cel dintâi han bucureştean atestat documentar a fost construit înaintea anului 1669 de un român, Manole Zaraful, şi de soţia lui Marica; cel de-al doilea han a aparţinut unui grec, Panaiotache Nicussios Mamona, fost dragoman al Porţii Otomane, care a început construcţia hanului său în anul 1671, dar s-a stins din viaţă doi ani mai târziu, fără a-l termina[13].

Devenind un mare centru al negoţului răsăritean, Bucureştii n-au putut tăgădui strânsa legătură cu economia mănăstirească[14]. Egumenii marilor mănăstiri, care erau mai mult greci, şi-au dat repede seama ce afaceri profitabile reprezintă hanurile. Luând exemplul celor trei mari hanuri domneşti*: Hanul Şerban-Vodă, Hanul Sfântul Gheorghe* şi *Hanul Constantin-Vodă*, au construit şi ei o serie de clădiri cu aceeaşi destinaţie în jurul mănăstirilor, reprezentând investiţii care n-au întârziat să le aducă consistente beneficii. Se poate spune că, în mare parte, mult timp, aceşti egumeni greci au fost cei care au dominat afacerile cu hanuri, ştiut fiind că şi hanurile ridicate de domnitori au sfârşit prin a fi închinate mănăstirilor (Hanul Şerban-Vodă închinat mănăstirii Cotrocenilor; Hanul Constantin-Vodă, mănăstirii Sfântul Gheorghe-Nou), iar hanurile particularilor au fost mai mici şi mai puţin rentabile (excepţie făcând Hanul Manuc, despre care se spunea că, faţă de celelalte hanuri din jur, aducea un câştig de un galben pe ceas).

Spre deosebire de egumenii greci, marii negustori nu au fost atraşi, în general, de afacerile cu hanuri (excluzându-l pe Manuc, care a fost un caz special), ei nerenunţând la comerţul pe care-l desfăşurau[15]. Nu acelaşi lucru se putea spune despre micii neguţători, care au împânzit Bucureştii cu un mare număr de hanuri, e adevărat, de mici dimensiuni şi cu un profit pe măsură!

La sfârşitul secolului al XVIII-lea, dar şi în secolul următor, multe dintre hanurile bucureştene, în special cele boiereşti şi negustoreşti, au început să fie arendate; arendaşii se substituiau proprietarilor, stabileau înţelegeri cu toţi

chiriaşii, şi tot ei erau răspunzători în faţa domniei pentru siguranţa şi liniştea hanului.

10 George Potra, *op. cit.,* p. 24.

11 *Idem*, p. 26.

12 G. I. Ionnescu Gion, *op. cit*., p. 453.

13 George Potra, *op. cit.,* p. 28-29.

14 N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 77.

15 George Potra, *op. cit.,* p. 143.

Clasificarea hanurilor în funcţie de locul construirii

Clasificarea hanurilor nu este un lucru uşor de realizat, deoarece există mai multe criterii după care se poate face: în funcţie de aşezare, formă, mărime, construcţie, proprietar, rol economic etc. Fiecare dintre astfel de construcţii a avut în timp o evoluţie interesantă şi demnă de menţionat iar, dacă ne raportăm la proprietarii acestor hanuri, se poate vedea clar că aceştia au fost în majoritate alogeni.

În funcţie de locul construirii, hanurile bucureştene au fost ridicate atât în centrul oraşului, cât şi la periferie.

a. Hanurile din centrul oraşului

Hanurile din centrul oraşului au fost hanuri mari, care ofereau negustorilor şi călătorilor străini ori autohtoni camere ori apartamente pentru dormit, iar pentru mărfuri şi atelaje prăvălii, pivniţe şi grajduri.

Spre a doua jumătate a secolului al XIX-lea, clădirea unui han era structurată astfel:

– parterul, unde se aflau prăvălii cu tot felul de mărfuri,

– etajul, cu încăperile de închiriat,

– anexele, care cuprindeau: odăi unde erau găzduiţi vizitii şi cărăuşii, bucătăria unde se prepara mâncarea, depozite de mărfuri, grajduri, magazii de furaje. Toate hanurile aveau şi fântână în incinta lor.

La etaj, odăile erau ocupate de negustori, dar şi de meseriaşi, care locuiau acolo împreună cu familiile lor şi ale căror prăvălii se aflau la parter. Tot la etaj erau încăperile în care negustorii îşi aveau instalate birourile, precum şi odăile acelora care aveau alte ocupaţii, dar îşi aveau în han locuinţa cu chirie[16].

De multe ori, călătorii străini ori autohtoni erau primiţi în funcţie de existenţa camerelor libere, hanurile având clienţi care îşi aveau practic acolo şi căminul, şi locul de muncă, închiriind camerele şi prăvăliile nu cu ziua, ci cu lunile şi cu anul. În acest mod, călătorii veniţi la noi pentru un timp mai scurt găseau cu greu locuri de înnoptat[17].

b. Hanurile de la periferie

Hanurile de la periferie, „de margine, de mahala sau cele grupate în Târgul de Afară”, erau hanuri de mai mică întindere şi găzduiau producătorii din ţară şi carele lor cu mărfuri aduse în vederea vânzării imediate[18]. Aceste hanuri nu aveau prăvălii ori depozite pentru mărfuri, ci doar camere de închiriat, deseori cu paturi comune, şi cârciumi unde se putea găsi mâncare şi băutură. Cu toate acestea, ele beneficiau de curţi largi „împrejmuite cu ziduri cu ulucă, fără grajduri şi şoproane”, unde puteau trage atelajele ţărăneşti[19]. De regulă, nu dispuneau de confort, fiind ridicate de negustori pricepuţi în a scoate banii şi se aflau pe marile drumuri de legătură ale capitalei cu provincia: spre Târgovişte, Craiova, Buzău, Piteşti,

Brăila etc. Mai ales în locul numit Târgul de Afară (Calea Moşilor de astăzi) înfloreau astfel de construcţii, datorită existenţei Târgului Moşilor[20]. Se ştiu foarte puţine lucruri despre majoritatea unor astfel de hanuri, căci ele nu s-au bucurat de prea multe menţiuni[21]. Ceea ce se cunoaşte, în general, este faptul că aveau, pe lângă camere de închiriat, şi câte o cârciumă căreia i se spunea *făgădău*. Cuvântul, de origine ungurească, *fogadó*, însemna „birt, ospătărie”[22]. Cârciuma hanului cuprindea atât localul propriu-zis de consumaţie, cât şi bucătăria şi pivniţele. Şi aceste hanuri dispuneau de fântâna lor proprie.

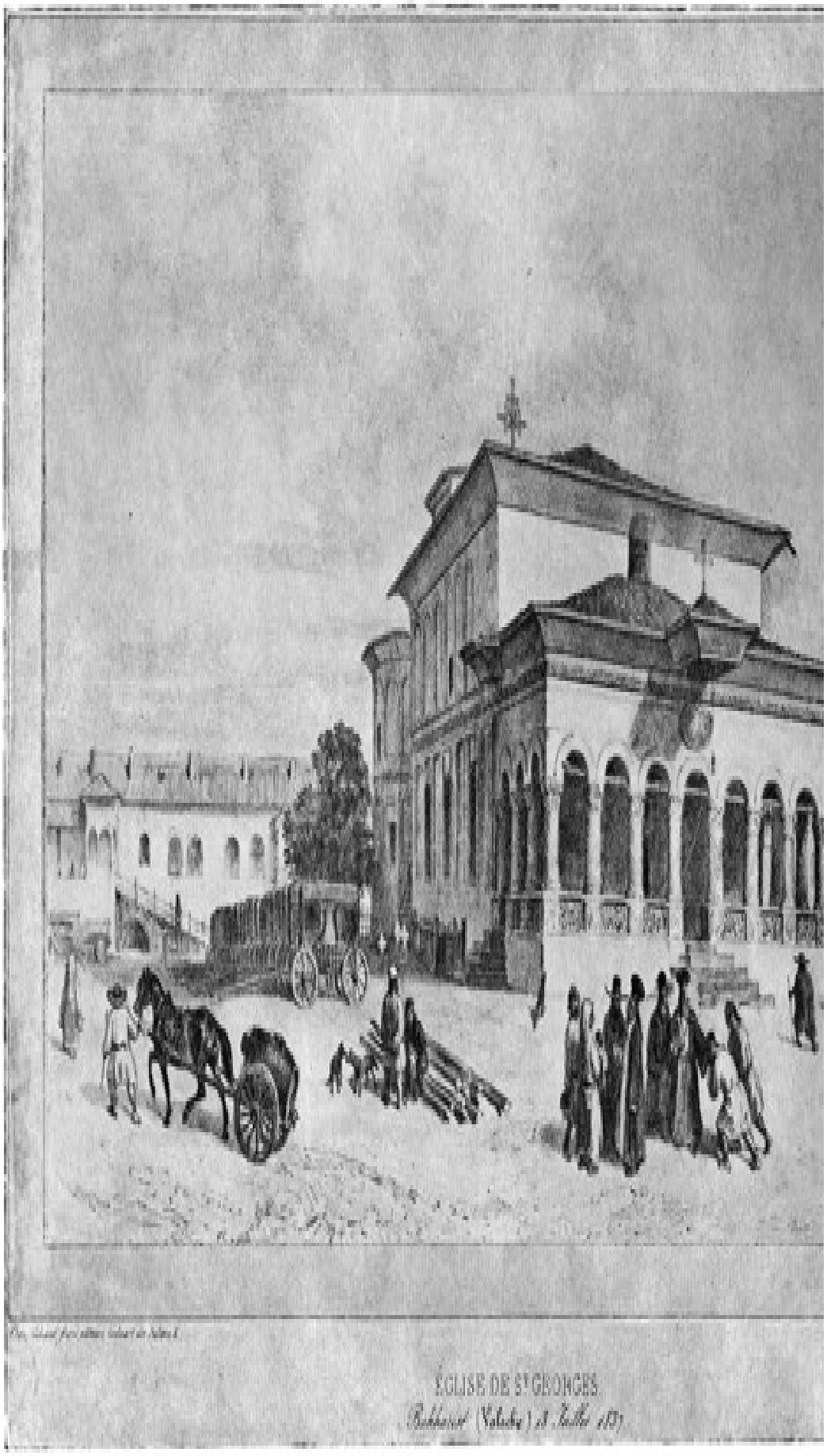
ÉGLISE DE St GEORGES

Biserica Sf. Gheorghe Nou, la 1837
Litografie, 21X31 cm, după desenul după natură de A. Raffet.

16 George Potra, *op. cit.,* p. 29.

17 George Potra, *Bucureştii de altădată*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 151.

18 George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, p. 29.

19 *Idem*, p. 24.

20 *Idem*.

21 *Idem*.

22 *Idem*, p. 33.

Clasificarea hanurilor în funcţie de modul de construire

De-a lungul vremii, marile hanuri au cunoscut trei feluri mai interesante de construire, modele care pot fi văzute şi astăzi: hanuri sub formă de patrulater, hanuri tip pasaj şi hanuri sub forma literei E.

a. Hanurile în formă de patrulater

La început hanurile erau clădiri în formă de patrulater, fără ferestre exterioare, cu ziduri groase, mărginind o curte interioară în care se intra printr-o singură poartă masivă din lemn ferecat. Când aceste porţi se închideau noaptea, prinse puternic în drugi de fier, hanurile căpătau înfăţişarea unor cetăţi. Aşa au fost: Hanul Şerban-Vodă (construit pe locul unde astăzi este Banca Naţională), Hanul Sfântul Gheorghe[23], precum şi Hanul Constantin-Vodă (unde mai târziu s-a înălţat Palatul Poştelor), care aveau şi „curţi mari, pătrate cu ziduri înalte şi tari de jur împrejur, cu porţi groase de stejar căptuşite cu fier, legate în piroane, şine şi lanţuri”[24]. Alături de Hanul Şerban-Vodă, Hanul lui Manuc a fost unul dintre hanurile renumite ale capitalei şi un „reprezentativ monument al oraşului”[25], împreună cu Turnul Colţei.

Hanurile, pe lângă rolul economic atât de vădit, creau şi un climat de siguranţă împotriva hoţilor, a tenebrelor nopţii şi a capriciilor naturii, fiind un refugiu de nădejde în vremuri tulburi, de nesiguranţă. „Într-acele ziduri se refugiau creştinii, într-acele pimniţe şi bolte îşi închideau giuvaerurile, şalurile, argintăria şi banii în timp de răzmeriţă, de bejenie, de foc şi de sabie. Locuitorii Bucureşciului găseau scăpare pentru ei şi averile lor, la picioarele altarului şi la tăria zidurilor”[26].

Să încercăm să pătrundem puţin şi în interiorul unui astfel de han.

Cum trecea de poartă, călătorului i se înfăţişa curtea largă, înconjurată din toate patru laturi de clădiri, ce aveau la parter prăvălii cu uşi puternice de stejar şi deseori fără ferestre, iar dedesubt pivniţe boltite pentru mărfuri. La etaj se aflau odăi, chilii şi magazii, toate cu uşi groase, ferestre mici şi ziduri trainice[27]. Un dublu pridvor suprapus, cu coloane şi arcade, dădea ocol construcţiei. Curtea, parterul şi etajul erau legate între ele prin două scări late din lemn, scări ce se terminau, la etaj, cu un foişor[28]. Acelaşi model de han este şi cel al armeanului Manuc, care se poate vedea şi astăzi, han fără biserică în incinta sa, ridicat la începutul secolului al XIX-lea.

Nu se ştie cu exactitate anul c onstrucţiei lui, părerile fiind împărţite; se menţionează însă ca dată a ridicării lui, fie anul 1804, fie 1806, fie 1808[29]. Unii autori considerau că *Hanul Manuc* (sau *Hanul lui Manuc*, cum poate fi adesea întâlnit), spre deosebire de celelalte hanuri semănând a mănăstiri, a fost inspirat din arhitectura tradiţională românească, fiind deschis şi primitor[30]. Despre acest han, dar mai ales despre stăpânul său, s-a scris şi s-a vorbit cel mai mult.

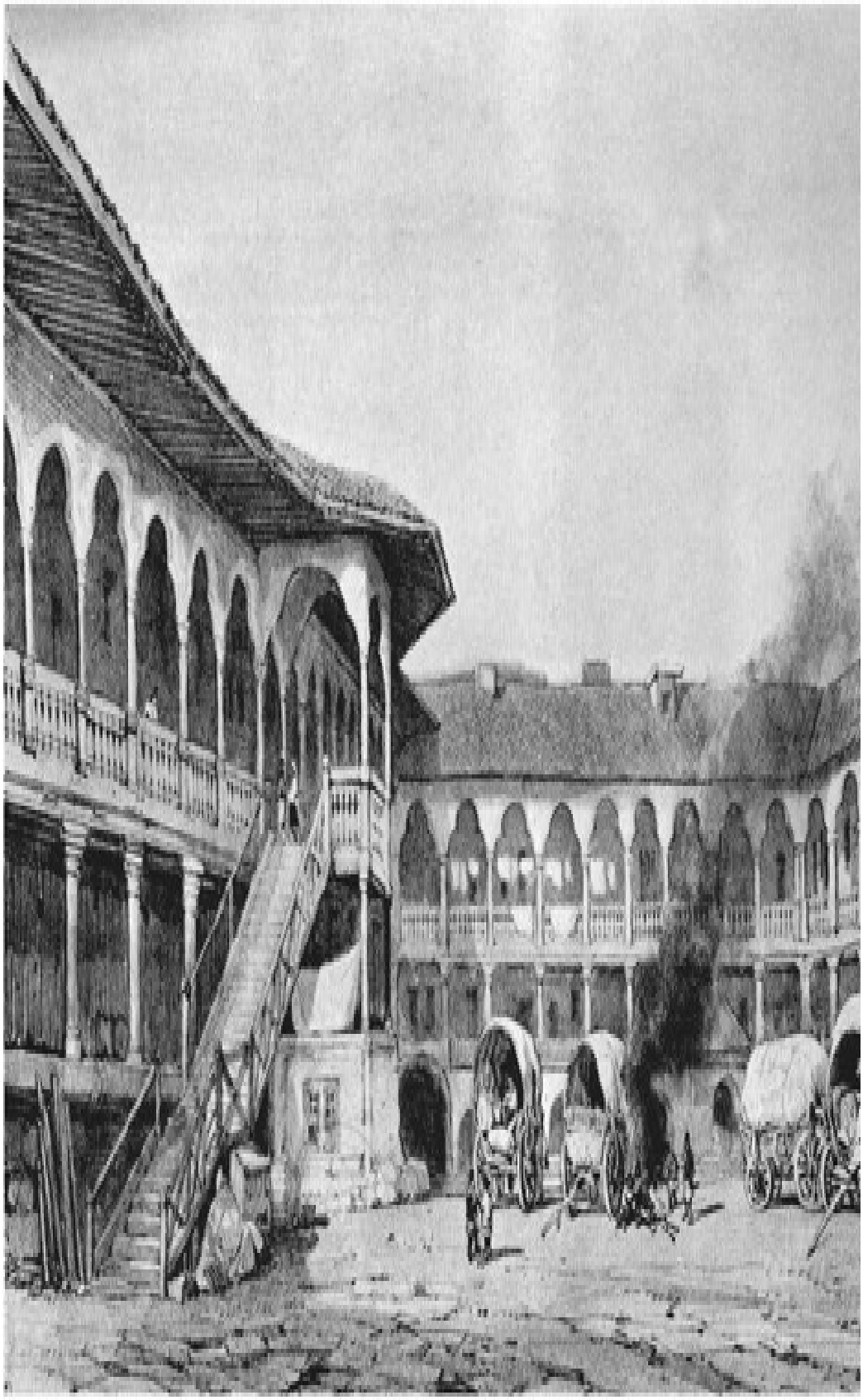

Hanul lui Manuc, la 1841
Litografie, 25X40 cm, de Eug. Cicéri, după desenul după natură de M. Bouquet

Beiul Manuc, pe numele lui adevărat Emanuel Mirzaian, a fost un armean foarte bogat şi chipeş, după cum spun documentele, ştiind perfect 14 limbi străine, şi care, „într-o viaţă fulgerătoare, cheltuie mult şi împrumută enorm”[31]. Manuc a ridicat acest han care i-a purtat numele, dar a locuit pe Podul Târgului de Afară (Calea Moşilor) într-o clădire „înzestrată cu coloane greceşti şi platforme somptuase decorate de Vermont”[32].

După cum s-a constatat din descrieri şi imagini, Hanul Manuc avea o curte mare interioară unde se aflau grajdurile pentru cai şi şoproanele pentru căruţe, mărginită de portice prevăzute cu coloane de lemn. La parter se găseau prăvăliile construite pe pivniţele mari ale hanului. Etajul întâi adăpostea călătorii aflaţi în trecere prin oraş, iar cel de-al doilea era rezervat celor care stăteau mai mult de 6 luni la han[33]. Pastorul anglican Benjamin Barker, venit la noi în 1834, poposind la acest han, îl descrie ca „o clădire întinsă, de formă pătrată, cu o curte spaţioasă la mijloc şi înconjurată de o prispă cu cerdac”, de unde se ajungea la „cele 80 de apartamente de câte două camere fiecare”. La parter se găseau pivniţele şi grajdurile. Tot acolo erau găzduiţi şi călătorii ori persoanele care nu aveau bani să închirieze locuinţe în oraş[34]. În planul Borroczin din 1852, Hanul lui Manuc era trecut ca fiind al patrulea han din Bucureşti, după Hanul Şerban-Vodă, Hanul Constantin-Vodă şi Hanul Greci[35]. Tot la jumătatea secolului al XIX-lea, datele indică faptul că hanul dispunea de 15 pivniţe la subsol, 23 de prăvălii la parter, şi tot acolo erau şi 2 saloane mari, 10 magazii şi 20 de odăi, iar la etaj 107 odăi. Era un adevărat complex comercial unde se puteau procura, de la produse de băcănie şi textile, până la produse farmaceutice[36].

Pe lângă rolul comercial dominant pe care l-au avut, hanurile, pline de lume pestriţă şi cunoscând o animaţie cu totul specială, au reprezentat şi curiozităţi pline de farmec ale Bucureştilor de odinioară. Unul dintre cele mai pitoreşti astfel de hanuri unde veneau călătorii străini numai din dorinţa de a vedea viaţa pulsând din plin între zidurile lui, a fost acest han ridicat de Manuc, considerat de medicul militar german W. Derblich ca o „rămăşiţă a gospodăriei turco-valahe”[37]. Dacă despre Manuc-bei se povestea că viaţa lui era ireală, având la Ţarigrad „atât de mari bogăţii încât toate cuiele întrebuinţate la construirea palatelor lui erau petrecute printr-o monedă de aur, funduc, irmilic sau rubia“, iar „lemnăria şi tavanele erau de scânduri colorate şi de chiparos”, la hanul lui, atmosfera era cu

totul alta[38]. Zilnic se vedeau în curtea interioară a hanului „zeci de căruţe ale negustorilor din toate colţurile ţării, cai ce ronţăie ovăzul, focuri aprinse, rândaşi ce trebăluiesc”[39], alături de „surugii, chirigii, vizitii, cărăuşii cari înhămau şi deshămau (…), găinile cari câråiau pigulind pe mormanele de băligar; raţele cari bălăcăreau măcăind prin băltoacele de lângă cuhnii şi grajduri; ţiganii şi ţigăncile cari, în loc să vorbească, răcneau după obicei”[40]. Zgomotul şi murdăria erau în toate părţile, iar rufe, cămăşi, cearceafuri erau întinse pe frânghii chiar între frumoşii stâlpi de la etaje[41]. Zgomotele nu se potoleau decât târziu în noapte, pentru a reîncepe, cu aceeaşi intensitate, înainte de răsărit.

Dacă unii călători au fost atraşi de pitorescul locului, alţii au fost scandalizaţi tocmai de acest lucru şi au preferat alte hanuri mai liniştite. Astfel, la 1839, la Hanul Manuc au poposit doi misionari englezi care întreprindeau o călătorie în Orient pentru convertirea evreilor la creştinism. Aceştia au încercat mai întâi la Hanul Rusesc[42], dar nu au găsit locuri, aşa că un evreu i-a adus la Hanul Manuc, unde au fost primiţi. Permanentul freamăt al hanului accentuat mai ales de stridentele dialoguri în multele limbi în care se purtau conversaţiile, făceau ca nici duminica să nu se poată vorbi de odihnă, fapt pentru care cei doi călători s-au mutat la Hanul lui Simeon[43].

Pastorul Benjamin Barker considera hanul Manuc un han lipsit de respectabilitate, deoarece acolo locuiau un număr mare de persoane, multe dintre ele departe de a fi onorabile, el fiind nevoit să stea în acel edificiu deoarece nu găsise loc în altă parte[44].

De fapt, mulţi călători nici nu trăgeau la acest han, dar nu pierdeau ocazia de a-l vizita măcar o dată, datorită pitorescului curţii şi „pălimarelor superpuse ale odăilor”[45].

Dar hanul a avut şi o altă imagine în timp, mai solemnă. În apartamentele acestui han au fost găzduiţi trimişii oficiali ai puterilor otomane şi ruseşti în vederea încheierii ostilităţilor începute în 1806. Manuc le-a pus la dispoziţie acestora, în decembrie 1811, o aripă a hanului său, „discuţiile urmând a fi purtate în marele salon din aripa dreaptă”[46]. La 16/28 mai 1812, în sala de recepţie a clădirii a fost semnat tratatul de pace dintre cele două mari puteri.

La Hanul Şerban-Vodă, pe lângă prăvălii, pivniţe şi foarte multe odăi, aflăm că se găseau şi „ascunzători minunat de tăinuite”, lucru deloc de mirare şi care erau probabil întâlnite şi la alte asemenea construcţii[47].

Marile hanuri patronate de egumenii greci aveau, de regulă, în mijlocul curţii interioare şi câte o biserică, unde se oficiau curent slujbe religioase. Mai aveau, de asemenea, grajduri şi magazii de furaje, precum şi atât de necesarele fântâni, care mai târziu se vor transforma în cişmele.

Interesante erau şi camerele hanurilor, despre care nu avem prea multe date, aşa încât, mânaţi de curiozitate, ne putem şi noi alătura doctorului I. Weinberg, în Hanul Manuc, păşind cu gândul, „în camera specială, pentru oaspeţi deosebiţi, hărăzită de hangiu nouă… O cameră micuţă, simplu

mobilată, cu o masă de brad, două scaune şi un divan; camera e spoită cu var, miroase a busuioc şi iarbă mare, pe peretele de răsărit o iconiţă şi lumina dulce a unei candele”[48]. Apoi, „mulţumiţi de camera noastră să luăm loc la o masă din pridvor şi la lumina focurilor din curte să mâncăm ceva, căci suntem flămânzi şi obosiţi”[49]. Realitatea părea însă a fi alta. Pastorul Benjamin Barker, unul dintre călătorii despre care am mai vorbit, nevoit să tragă la Hanul lui Manuc, se plângea că odăile care i-au fost rezervate nu erau mobilate, norocul lui fiind consulul britanic, care îi era prieten şi i-a dat o masă şi două scaune (probabil avea doar un pat), reuşind astfel să-şi amenajeze un loc unde să poată scrie[50].

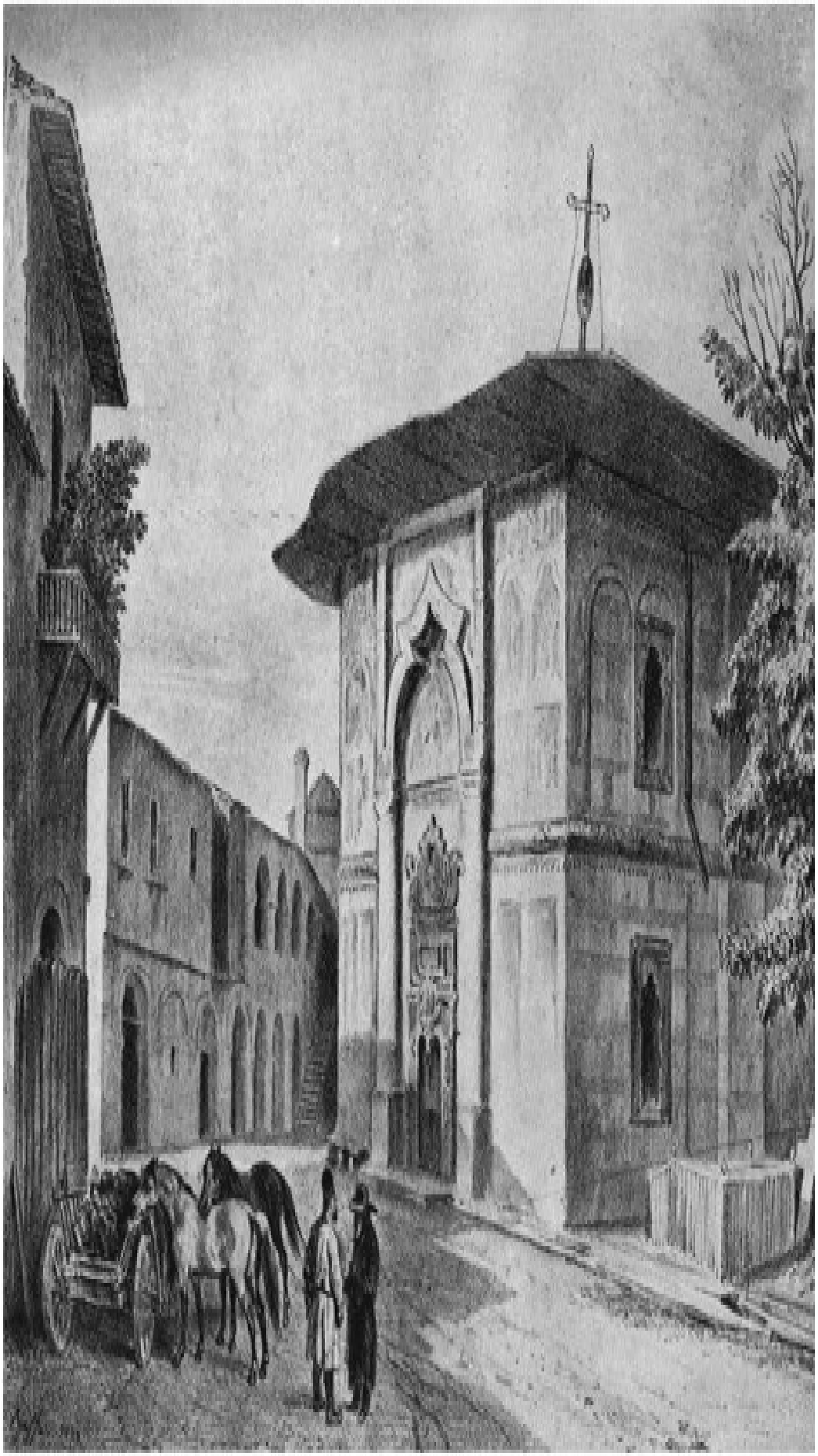

Biserica Grecilor (a Gheormei Banului)
Litografie, 22X31 cm, după desenul după natură de A. Raffet

În cazul în care toate camerele erau ocupate, ori dacă punga era mai goală, unii călători preferau să doarmă „sub streaşinile largi, la adăpost de ploaie şi de vânt, loc ce era trecut în tariful hanului cu preţ scăzut sub denumirea *la rogojină,* după împletitura de papură aşternută de oamenii hangiului pe pământul gol”[51].

Dacă negustorii mai înstăriţi şi călătorii cu dare de mână înnoptau în paturile primitoare ale odăilor hanurilor, slugile acestora rămâneau să le păzească avutul în curtea interioară, la lumina focurilor.

Acest gen de clădiri erau cele în care înfloreau tranzacţiile de mărfuri cu toptanul, adică, cu un termen la modă astăzi, *en-gros*, ca mai târziu să înceapă să se practice şi vânzarea cu amănuntul.

b. Hanurile de tip „pasaj”

Un al doilea model de han, care a apărut în timp, a fost cel tip „pasaj”, ori „de trecere”, cu două porţi şi o curte interioară îngustă şi lungă, clădirile fiind situate de o parte şi alta a acestei curţi. Un exemplu de astfel de han îl constituie *Hanul cu Tei*, aflat atât în strada Lipscani, cât şi în strada Băcani, graţie celor două căi de acces, situate pe cele două străzi. Hanul a fost construit la 1833 de către doi negustori, Atanasie Hagi Gheorghe Polizu şi Ştefan Popovici, iar numele i-a fost dat din pricina teilor din curtea interioară. Hanul dispunea la parter de câte 14 prăvălii, a câte două rânduri, aflate faţă în faţă, etajul fiind destinat camerelor de locuit. Prăvăliile erau aşezate pe pivniţe adânci cu bolţi mari, urmând exemplul primelor tipuri de hanuri, iar ferestrele şi uşile lor aveau obloane de fier, care noaptea se închideau, punându-se pentru o mai bună siguranţă şi bare de fier[52].

Un caz mai aparte l-a constituit *Bazaca*, un nume acum uitat al unei străzi demult dispărute şi care la origine se consideră că ar fi fost han, în genul Hanului cu Tei. În sprijinul acestei informaţii a stat mărturie mult timp, pe partea dreaptă a Bazacăi, o construcţie veche cu prăvălii solide, iar pe stânga, alte prăvălii, adăpostite în nişte case mult mai vechi, peste care vremea îşi pusese vădit amprenta. Seara, după închiderea prăvăliilor, se spunea că se puteau vedea mai bine obloanele cu chingile lor de fier şi belciugele în care se prindeau, făcute de meşterii secolului al XIX-lea, ca şi ultima prăvălie de pe stânga, care era şi cea mai veche construcţie[53].

Bazaca a fost ridicată în prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar nu se ştie data exactă de construcţie. Hanul-stradă a avut şi o istorie a lui, mai puţin ştiută şi cercetată, căci în mare parte ea a rămas învăluită în legendă şi uitare.

Hanul lui Manuc, la 1860
Gravură în lemn, 15,5X24 cm, după desenul după natură de D. Lancelot;
publicată în „Le Tour du Monde“ la 1866

Numele Bazacăi se trage de la cel care a ridicat hanul, un anume Bezaca Anastasie care, la începutul secolului al XIX-lea, se afla în slujba armatei imperiale ruseşti şi a cărui origine se crede că ar fi fost germană. Odată cu declanşarea războiului ruso-turc din anul 1806, el a fost trimis la Bucureşti unde, după încheierea păcii, în 1812, s-a şi stabilit definitiv[54]. Cum Bezaca făcuse o avere considerabilă, a cumpărat locurile pe care şi-a ridicat acest han, căruia i-a dat şi numele. Nimeni nu ştie cu exactitate când şi în ce fel a fost ridicată construcţia (probabil nu dintr-o dată, ci treptat), şi cum numele Bezaca a ajuns Bazaca! Cert este că Anastasie Bezaca a ştiut unde să-şi aleagă terenul şi să-şi înalţe hanul cu prăvălii pentru a avea un bun profit, căci pe acolo se făcea cel mai uşor şi direct trecerea din Piaţa de Flori (mai apoi Piaţa Sf. Anton) spre Piaţa Mare[55]. În vecinătate se afla şi Hanul Manuc. Nu se ştie nici când proprietatea lui Anastasie Bezaca a devenit din han, stradă, dar cele mai numeroase date despre aceasta le avem mai mult ca stradă. Documentele vremii, precum şi hărţile şi planurile dovedesc cu prisosinţă acest lucru. Astfel, într-o adresă din 18 iunie 1870, arhitectul de atunci al capitalei aduce primarului la cunoştinţă că „podeala” Străzii Bazaca fiind deteriorată, se impune refacerea ei şi cerea efectuarea unei licitaţii în vederea începerii lucrărilor[56]. Tot în acelaşi an a fost dată o altă înştiinţare pentru o nouă licitaţie, privitoare la repararea podului peste Dâmboviţa, care lega Bazaca de Piaţa Mare[57]. În *Planul Cadastral al oraşului Bucureşti*, realizat în 1895-1899, strada Bazaca apare mărginită la un capăt de strada Halelor, iar la celălalt de strada Carol. Pe lângă proprietăţile din partea stângă ale lui Marin Eftimiu şi ale unui anume Mateescu, în partea dreaptă apar înscrise proprietăţile Paraschivei Şerbănescu, dar şi ale lui Constantin Bazac[58]. Cine a fost acesta din urmă şi ce legătură putea avea cu Anastasie Bezaca nu putem spune. Mai târziu apare, pe aceeaşi stradă, atât de cunoscutul magazin al lui Theodor Atanasiu *La vulturul de mare cu peştele în gheare*, care se va muta apoi în spatele magazinului *Cocorul*[59].

Strada Bazaca, nu foarte lungă, avea de-o parte şi de alta clădiri rezemate cu temeinicie unele de altele şi înălţate doar pe un etaj. Parterul fiecărei construcţii era destinat prăvăliilor, unde se vindeau şi se cumpărau tot felul de produse textile:

pânzeturi, stambe, mătăsuri, stofe, materiale din lână sau sintetice, dar şi rochii, jupoane, pantaloni, halate, costume, ori alte haine gata confecţionate, precum şi tot felul de accesorii. În faţa fiecărei prăvălii din Bazaca se aflau tarabe din scânduri pe care dimineaţa negustorii îşi aranjau mare parte din mărfuri, deoarece vânzarea se desfăşura mai mult pe stradă, magazinele fiind puţin încăpătoare şi destul de întunecoase. Adesea tarabele, care aveau deasupra copertine pentru ca ţesăturile să fie ferite de intemperii, înaintau atât de mult şi dintr-o parte şi din cealaltă, încât Bazaca aproape că nu vedea lumina zilei. Şi, în ciuda locului îngust de trecere, din zori şi până seara, circulaţia era extrem de intensă, încât imaginea care se crea era a unui furnicar de oameni, Bazaca devenind din stradă, un adevărat bazar. Camerele de la etaj, dacă nu erau locuite de către proprietari, care puteau fi şi negustorii de la parter, erau date spre închiriere. Gurile rele spuneau că uneori acolo locuiau ori îşi desfăşurau activitatea duduci nu tocmai în armonie cu moralitatea.

Hanul lui Manuc, după 1860

În Bazaca, ajunsă stradă, toţi negustorii se cunoşteau şi se ajutau între ei, unii fiind chiar rude, aşa că nimeni nu se supăra când un client cumpăra de alături. Despre ei se spunea că erau cei mai veseli oameni din Bucureşti, puşi mereu pe şotii. Glumele şi râsul, care făceau tot farmecul Bazacăi izvorau din raporturile negustorilor cu clienţii[60]. Nu era o stradă a clienţilor bogaţi. Majoritatea celor care veneau acolo erau ţărani sau servitori şi în special femei. Rareori apărea şi o cucoană, care se lăsa greu, găsea mărfurilor tot felul de cusururi şi se tocmea aprig la preţ. Aşa încât preferaţi erau cei dintâi, ce puteau fi mai uşor convinşi să cumpere şi pe deasupra plecau şi încântaţi de afacerea făcută. Bazaca avea şi clienţii ei fideli, care nu se duceau în altă parte, nici morţi.

c. Hanuri în forma literei „E”

Al treilea model de han a fost cel în forma literei „E”, un exponent distinct fiind *Hanul Solacolu*, de pe Calea Moşilor nr. 134-136.

Clădirea cuprinde la parter încăperi boltite cu vedere spre stradă în care se găseau tot felul de prăvălii (de unde se deduce vârsta mai recentă a acestui han, spre deosebire de celelalte clădiri asemănătoare), iar la etaj, camere de locuit cu cerdac spre curte închis cu geamlâc. Nu se ştie sigur când a fost ridicat şi se cunosc foarte puţine lucruri despre evoluţia sa în timp. Proprietarii, care au dat şi numele hanului, erau probabil de origine macedoneană, veniţi la noi din sudul Balcanilor, dovadă terminaţia numelui în *oglu,* Solacoglu, devenit, în timp, Solacolu. O contribuţie deosebită în aducerea la lumină a noi date despre acest han şi proprietarii lui, a fost cea a profesorului Aristide Ştefănescu.

O parte dintre specialişti consideră că Hanul Solacolu a existat din anul 1810, dar din documente reiese că un anume J. Solacoglu (Solacolu) a dobândit proprietatea la mijlocul secolului al XIX-lea, mai precis între anii 1851-1859[61]. Mai devreme, în intervalul 1846-1851, în acest loc funcţiona fabrica doctorului Ţucăr. În 1859, J. Solacolu solicita o autorizaţie pentru construcţia unei binale[62] cu două etaje, cu pivniţă boltită, dependinţe şi beciuri. Important de relevat este faptul că acolo existau prăvălii construite anterior[63].

Tot pe Podul Târgului de Afară (Calea Moşilor de astăzi) se mai aminteşte şi de prima fabrică de fidea „Solacoglu”, care data din timpul lui Vodă Caragea. Legenda spune că în acel timp, nefiind inventate maşini care să frământe aluatul, câte

doi lucrători, goi până la brâu, se aşezau spate în spate, având între ei coca. Astfel aluatul era frământat prin frecarea spinărilor acestora[64]. Istorie interesantă, dar şi greu de crezut.

Între alte hanuri din perimetrul central al vechiului oraş amintim:

Hanul cu Tei, către 1890

– Hanul Băltăreţu aflat în zona Şelari. Apare la finalul secolului al XVIII-lea şi durează până la focul cel mare din martie 1847.
– Hanul Gabroveni aflat între strada Covaci şi Gabroveni, integrat în Hotel Gabroveni Universal şi Hotel Transilvania, încă de la finalul secolului al XIX-lea.
– Hanul Gherman s-a aflat pe strada Smârdan la întâlnirea cu strada Lipscani
– Hanul Grădişteanu s-a aflat în apropierea pieţei Sfântul Anton pe Podul Şerban Vodă. Ridicat la final de secol al XVIII-lea a rezistat până către 1850.
– Hanul Hagi Tudorache a existat în prima parte a secolului al XIX-lea între străzile Gabroveni şi Lipscani. Distrus de focul din martie 1847, a fost refăcut şi extins în ceea ce s-a numit Pasajul Comercial.
– Hanul lui Ioan Iliade a existat undeva pe latura nordică a Lipscanilor.
– Hanul Mustacoff s-a aflat pe teritoriul fostei curţi domneşti. A fost atestat pentru 1832-1847.
– Hanul Neofit a fost în faţa bisericii Sf. Nicolae Şelari, între mijlocul secolului al XVIII-lea şi 1850.
– Hanul Simenon a fost ridicat pe actuala stradă Blănari. A devenit ulterior Hotel Simeon.
– Hanul Stăncescu s-a aflat în apropierea bisericii Sf. Nicolae Şelari între mijlocul secolului al XVIII-lea şi prima parte a celui următor.
– Hanul Tănase pe locul fostei Curţi Domneşti între albia Dâmboviţei şi strada Franceză, atestat la 1804.
– Hanul Verde la intersecţia actualei străzi Şelari cu strada Franceză, ridicat după 1798. Pe locul său a fost ridicat la 1934 blocul „Potcoava”, devenit ulterior magazinul „Mobila”.
– Hanul Colţea s-a aflat în mahalaua Colţei, vis-à-vis de aşezământul spitalicesc, în a doua decadă a secolului al XVIII-lea.
– Hanul Zlătari s-a aflat în jurul bisericii omonime, începând cu finalul secolului al XVIII-lea până la începutul secolului al XX-lea.

23 Parcul şi imobilele din jurul bisericii Sf. Gheorghe Nou (n. red.)

24 Ion Ghica, *Convorbiri economice*, Editura Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1879, p. 567.

25 Nicolae Stoicescu, Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti, Bucureşti, 1960, p. 102.

26 *Idem*.

27 G. I. Ionnescu Gion, *op. cit.,* p. 437.

28 C. C. Giurescu, *op. cit.,* p. 259.

29 Panait I. Panait, Evoluţia perimetrului Curtea Veche în lumina descoperirilor arheologice sec. XVI-XVIII, în „Bucureşti", vol. VIII, 1971, p. 84.

30 Ştefan Ionescu, *Bucureştii pe vremea fanarioţilor*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 33.

31 Mircea Constantinescu, *Când toca la Radu Vodă,* Editura Militară, Bucureşti, 1992, p. 184.

32 *Idem*.

33 Nicolae Stoicescu, *op. cit.,* 102.

34 George Potra, *Bucureştii de altădată*, p. 151.

35 S-a aflat în vechea mahala a grecilor, în preajma bisericii lui Gheorma Banul, din preajma bisericii Stavropoleos de azi. De altfel şi această din urmă a fost înconjuurată de un han. (n. red.)

36 Ion Paraschiv, Trandafir Iliescu, *De la Hanul Şerban Vodă la Hotel Intercontinental*, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1979, p. 27.

37 George Potra, *Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI-XIX)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 217.

38 Lt. -col. Dimitrie Pappasoglu, *Istoria fondării oraşului Bucureşti*, Fundaţia Culturală Gheorghe Marin Speteanu, Bucureşti, 2000, p. 129 şi Colonel Popescu Lumină, *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, Editura ziarului Universul, Bucureşti, 1935, p. 370.

39 Dr. I. Weinberg, *Bucureştii şi vremurile de odinioară*, Bucureşti, 1947, p. 32.

40 G. I. Ionnescu Gion, *Istoria Bucureştilor*, Fundaţia Culturală Gheorghe Marin Speteanu, Bucureşti, 1998, p. 452.

41 *Bucureştii de altădată*, în Gazeta Municipală, anul I, nr. 16, 1 mai 1932, p. 7.

42 A devenit ulterior Hotel de Rusia şi s-a aflat pe strada Gorgani. Mahalua Sf. Ilie Gorgani s-a aflat pe culoarul Dâmboviţei în amonte de balta Cişmegiului. (n. red.)

43 George Potra, *Bucureştii de altădată*, p. 173.

44 *Idem*, p. 151.

45 G. I. Ionnescu Gion, *op. cit.,* p. 452.

46 Ştefan Ionescu, *op. cit.,* p. 154.

47 G. I. Ionnescu Gion, *op. cit.,* p. 443.

48 Dr. I. Weinberg, *op. cit.,* p. 32.

49 *Idem*.

50 George Potra, *Bucureştii de altădată*, p. 151.

51 Alexandru Predescu, *Dâmboviţă, apă dulce*, Editura Albatros, Bucureşti, 1970, p. 78.

52 George Potra, *op. cit.,* p. 181.

53 *Idem*, p. 364.

54 George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, p. 146.

55 *Idem*.

56 Arh. Naţionale ale Statului. Dir. Mun. Buc., Fond P. M. B, Serviciul Tehnic, Dosar 21/1868, f. 224.

57 *Idem*, p. 226.

58 Muzeul Municipiului Bucureşti, Colecţia Hărţi şi Planuri, *Planul oraşului Bucureşti*, Institutul geografic al armatei, 1895-1899, scara 1: 10. 000, caroul B/15.

59 *Idem*, *Planul oraşului Bucureşti*, 1911, scara 1: 10. 000, caroul B/15.

60 S. Thau, *Bazaca*, în „Curentul", anul VI, nr. 2120, 25 dec. 1933, Bucureşti, p. 8.

61 Prof. Aristide Ştefănescu, *Hanul Solacolu*, mss.

62 Binala reprezenta o clădire sau o construcţie luată în întreprindere sau în antrepriză cum s-ar spune astăzi. Cuvântul are origine turcă, potrivit lui L. Şăineanu. (n. red.)

63 *Idem*.

64 Colonel Popescu Lumină, *op. cit.,* p. 403.

Hanuri deosebite de la periferie: Hanul Galben

După cum s-a mai spus, hanurile de margine, mult mai mici decât cele din centru, se compuneau din camerele de dormit şi câte o cârciumă cu pivniţă, bucătărie şi localul de consumaţie. Un tip aparte de astfel de han de la periferie a fost *Hanul Galben*. Ridicat în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de clucerul Preda Săulescu, la o răscruce importantă, întretăierea bulevardului Banu Manta cu strada. Dr. Felix, care făcea legătura cu drumul Târgovişteiei, drum frecventat de ţăranii care veneau să-şi vândă mărfurile în capitală, hanul şi-a luat numele de la culoarea în care era vopsit.

Pe la 1850, construcţia era amintită ca având la parter „cinci încăperi, o cârciumă cu pivniţă boltită de zid, în care puteau intra 18 butii cu vin, iar la etaj, patru încăperi, două cămări şi o cuhnie (bucătărie). Curtea, destul de întinsă, avea un grajd mare, ce putea adăposti zece perechi de cai, şi două şoproane cu uşi ferecate, în care aveau loc patru trăsuri". În spatele curţii mai erau: o cărbunărie, o vărzărie, fâneţe şi o vie[65].

CAFENEA
VULTURUL

Despre Hanul Galben se ştiu ceva mai multe lucruri începând cu primii ani ai secolului al XX-lea, când hanul ajunge în atenţia prefecturii poliţiei datorită proastei faime pe care o dobândise. Acolo era locul predilect al hoţilor de tot felul. Orice reclamaţie privind furturi de bani, obiecte şi chiar de păsări ducea imediat poliţia cu gândul la Hanul Galben şi nu de puţine ori erau organizate descinderi.

Poposeau acolo mai mult ţăranii veniţi cu mărfuri în târg. Hanul era plin de trişori la jocuri de cărţi şi de pungaşi, a căror principală ocupaţie era să-i înşele pe ţăranii ce avuseseră proasta inspiraţie să tragă la acest han, după ce îşi vânduseră toate mărfurile[66]. După cum arată o gazetă a timpului, hanul era „o clădire joasă cu acoperământ de tablă roşie închisă, prelungit cu o streaşina largă ce întuneca faţada şi-i da astfel o înfăţişare misterioasă. În mijlocul acoperişului se ridică o mansarda luminoasă, înaltă şi curată care face ca partea de jos a clădirii să apară mult mai lugubră decât e în realitate. Astfel Hanul Galben atrage privirile, opreşte pe trecător, fascinează, asemeni ochilor enigmatici şi întunecaţi ai păsărilor de pradă”[67].

Lângă han, pe şoseaua Filantropiei, erau case mici, strâmte, murdare, având curţi vaste, pline de gunoaie, dar şi mici livezi de pomi roditori. Acolo erau întâlniţi hamali, căruţaşi, salahori, cerşetori, proxeneţi, florărese, lăptărese, spălătorese…

Mahalaua din jurul Hanului Galben era numită şi Mahalaua Dracului, fiind renumită prin mizeria, sărăcia, promiscuitatea şi jafurile ce aveau adesea loc.

65 George Potra, *Ştiri despre Hanul Galben din mahalaua Filantropiei*, în „Materiale de istorie şi muzeografie”, Muzeul de Isto rie a Oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1962, p. 396.

66 *Idem*, p. 397-398.

67 *Hanul Galben*, în „Adevărul de dimineaţă”, I, (1904), nr. 33, p. 1.

Hanurile – locuri de contact interetnic

Proprietarii hanurilor bucureştene au fost, în general, străinii, dar n-au lipsit nici românii. Dintre alogeni s-au remarcat mai mult grecii şi aici putem face referire mai ales la hanurile mănăstireşti, unde egumenii greci erau stăpânii, dar şi la hanurile particulare, cum a fost cel al armeanului Manuc, spre exemplu, ori cel al macedoneanului Solacolu. De asemenea, tot străinii au fost majoritari în cazul luării în arendă a unor astfel de locuri (facem referire tot la cazul Hanului Manuc, arendat mai târziu grecului Dimitrie Iconomidis, cel care şi-a spus, apoi, Economu).

Cât îi priveşte pe proprietarii români de hanuri, putem aminti cele trei hanuri mari domneşti reprezentând contribuţia domnitorilor Şerban Vodă şi Constantin Brâncoveanu, care vor fi închinate tot mănăstirilor conduse de egumenii greci. Alte hanuri româneşti au fost cele ale boierilor Golescu, Filipescu, Creţulescu etc., care le-au dat şi numele.

Hanurile adăposteau sub zidurile lor o diversitate de naţionalităţi. Auguste Lancelot, vizitând Bucureştii pe la 1860, spunea că Hanul Manuc era „locul de întâlnire al chirigiilor transilvăneni, tolbaşilor germani, al speculanţilor mărunţi turci, bulgari, greci “, nelipsind nici evreii[68].

Existau însă şi străini care preferau anumite hanuri, în funcţie de etnia din care făceau parte. La Hanul Gabroveni, al cărui nume se trăgea de la negustorii bulgari veniţi din localitatea Gobrovo, ridicat pe uliţa ce a fost denumită tot Gabroveni, aflată pe locurile fostei Curţi Vechi, poposeau de regulă bulgarii şi sârbii. Hanul Roşu[69], aflat peste drum de Bărăţie, adăpostea negustorii braşoveni. Hanul Filipescului (construit după 1700, la întretăierea străzii Lipscani cu Podul Mogoşoaiei) era destinat străinilor din Occident. Austriecii şi ungurii preferau hanul mitropolitului Filaret (Hanul Filaret), de pe Podul Mogoşoaiei, pe când Hanul lui Simion Armeanul părea mai degrabă favoritul călătorilor orientali[70]. A existat şi un Han Rusesc.

O plângere a locuitorilor din mahalaua Răzvanului[71], din 1793, afirmă că evreii, cei mai mulţi sudiţi, aveau „casă de rugăciune” în Hanul Niculescului, pe care o ţin cu chirie de patru ani, adică din 1789, care apoi a fost desfiinţată prin poruncă domnească[72]. În general evreii au putut fi întâlniţi mai ales la Hanul Niculescului din mahalaua Răzvan, ori la Hanul Nenciulescului, în mahalaua Sf. Vineri. În primul se găseau mai mult evreii austrieci, iar în al doilea evreii spanioli[73]. Şi Hanul Sfântul Gheorghe a adăpostit, o vreme, „o casă de rugăciune” a acestora[74].

Odată cu afluxul de călători, hanurile au devenit ticsite cu tot felul de negustori, misionari, călugări greci, călători străini cu anumite treburi ori aduşi de dorinţa de a vedea noi locuri, informatori politici sau spioni, aceste clădiri găzduind călătorii mai mult la întâmplare, fapt care a dus la exercitarea de către autorităţi a unui anume control al persoanelor care se adăposteau în hanuri. În acest scop, proprietarii ori administratorii acestor clădiri au primit instrucţiuni stricte de a supraveghea şi urmări pe cei care poposeau acolo[75].

Mihai Sturza a căutat să impună unele reguli referitoare la găzduirea turcilor, fie că erau negustori, fie oficiali turci. Domnitorul a scris un pitac către marele spătar şi marele agă în care arăta că negustorii turci se plâng de faptul că nu pot sta la un loc cu alţi turci într-un han. În acest sens domnitorul porunceşte ca negustorii capanlii veniţi la noi cu treburi şi bani, să se aşeze la Hanul lui Zamfir şi la Hanul Colţei, iar ceilalţi turci să fie primiţi la Hanul Sf. Ecaterina[76]. În cazul în care cel din urmă han se umplea, porunca era să „aibă a merge la hanul de lângă casele de beilic ale sfintei mănăstiri Mărcuţa[77]. Nu se ştie de ce tocmai la Hanul Colţei şi la Hanul Sf. Ecaterina, ocârmuirea hotărâse poposirea negustorilor turci, acestea fiind cele mai distruse şi mizerabile hanuri, dar care aveau curţi întinse. Sau poate tocmai din aceste pricini?!

Hanul lui Ghiorma Banul sau al Grecilor, care avea şi biserică în incinta lui adăpostea acolo mai ales călugări pribegi veniţi din Răsărit după căpătuială. „Între zidurile acestui han fierbea bursa neoficială a ortodoxismului şi de aici roiau, spre sate şi chinovii, călugării slinoşi, vânzători ai paşapoartelor spre paradis. La uşile bisericilor, cârciumilor şi hanurilor din ţară, la toate bâlciurile de zile mari, negustoreau bucăţi de lemn din crucea pe care a fost răstignit Hristos, petice din

giulgiul Mântuitorului, smulse din poala cămăşilor uzate, ţăndări din sfântul stejar al Vlăsiei”[78].

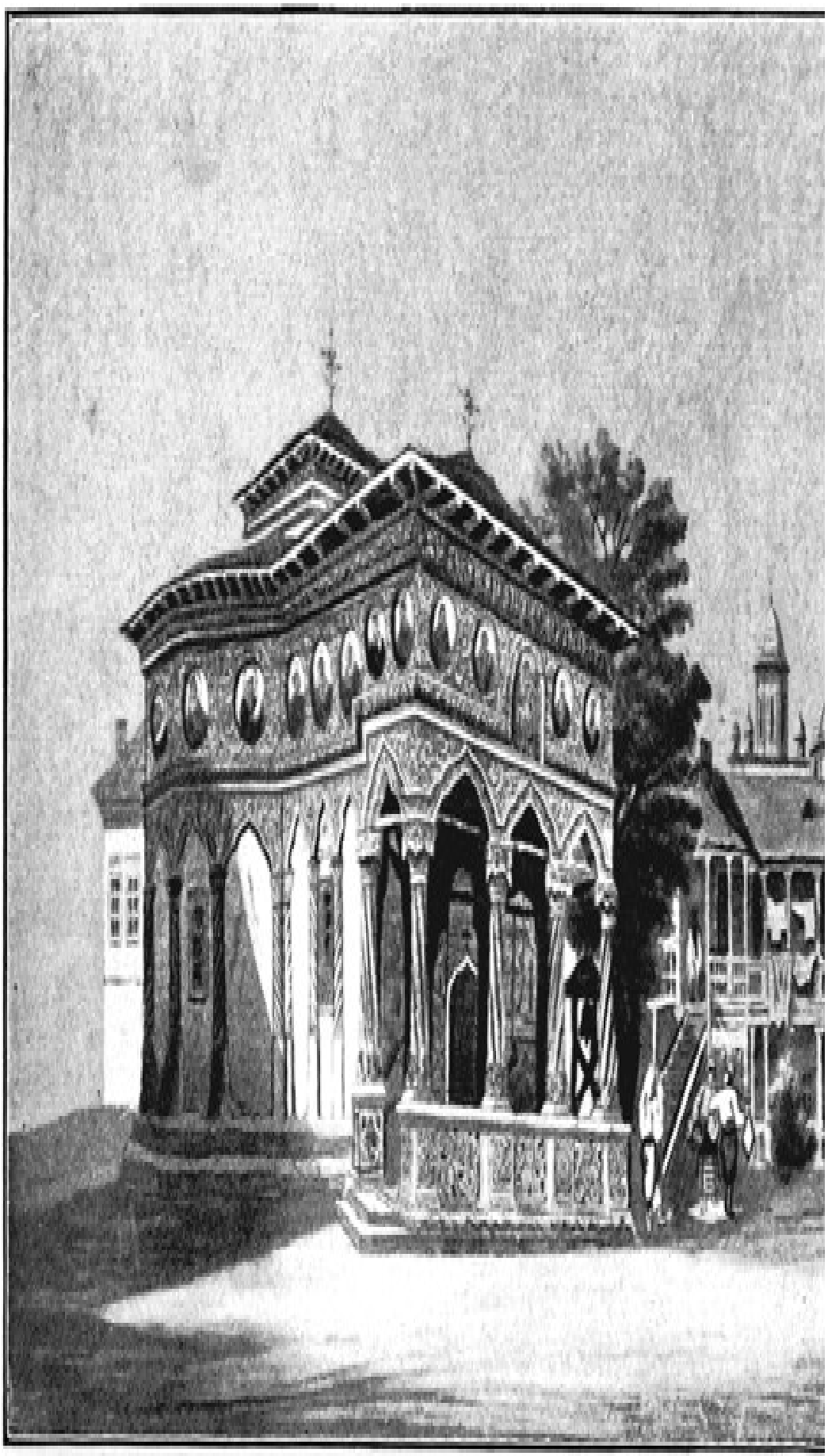

Controlul instituit mai târziu de către stăpânire în hanuri a fost în parte motivat de plângerile călătorilor străini care au fost jefuiţi de mărfuri, bani ori bagaje chiar în incinta hanurilor, dar de cele mai multe ori oficialii urmăreau pe cei care intrau în ţară cu misiuni secrete[79].

68 George Potra, *Bucureştii de altădată*, p. 357.

69 Această mahala s-a aflat în spatele bisericii Sf. Gheorghe Vechi, în jurul bisericii omonime. (n. red.)

70 Lt. -col. Dimitrie Pappasoglu, *op. cit.,* p. 130.

71 Acest han a fost ridicat peste zidurile turnului Porţii de Sus a Curţii Vechi. Clădirea vechiului han se află şi azi pe strada Franceză, la intersecţia acesteia cu Şelari. Hanul este atestat după 1798. (n. red.)

72 Dr. M. A. Halevy, *Comunităţile evreilor din Iaşi şi Bucureşti*, vol. I, Institutul de Istorie Evreo-Română, Bucureşti, 1931, p. 96.

73 C. C. Giurescu, *op. cit.,* p. 265.

74 Dr. M. A. Halevy, *op. cit.,* p. 104.

75 George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, p. 30.

76 Acest han s-a aflat în capul podului Şerban Vodă, la intersectarea cu strada Bibescu Vodă, în preajma bisericii omonime. (n. red.)

77 Mircea Constantinescu, *op. cit.,* p. 186.

78 Alexandru Predescu, *Vremuri vechi bucureştene*, p. 145.

79 George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, p. 31.

Declinul hanurilor

Dacă la 1835, contele Moltke constata inexistenţa hotelurilor, scriind că, odată ajuns la noi în ţară, călătorul, sosit „seara, nemâncat, ud leoarcă, şi pe jumătate îngheţat", oricâţi bani ar da, nu găseşte „nici cameră, nici pat, nici masă", treptat lucrurile încep să se schimbe[80]. Odată cu secolul al XIX-lea, hanurile au început să dispară, lovite, repetat, de incendii devastatoare şi de cutremure; dar şi vechimea lor avea un greu cuvânt de spus, precum şi noile cerinţele ale timpului care le-au făcut să cadă în desuetudine, fenomen mai evident spre mijlocul epocii.

După cum se ştie, secolul al XIX-lea a adus cu el schimbări semnificative în cadrul societăţii bucureştene. Atunci a început să se manifeste o înclinare a balanţei, tot mai accentuată, dramatică uneori, spre tot ce era adus din Occident, în detrimentul a tot ce era oriental. Această stare de fapt s-a accentuat odată cu intrarea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Transformările ce au avut loc în vestimentaţie, alimentaţie, construcţii, interioare, maniere etc., au antrenat şi o schimbare radicală a modului de a face comerţ, precum şi a cerinţelor mereu crescânde ale călătorilor, de confort şi chiar lux în timpul şederii lor în capitală, aşa cum se practica şi în marile oraşe occidentale. Cu timpul, construcţia de căi ferate a simplificat transportul mărfurilor, carele cele greoaie fiind din ce în ce mai puţin folosite, iar hanurile au pierdut tot mai mult din importanţa lor iniţială de adăpost şi piaţă de desfacere a mărfurilor neguţătorilor. Noile gusturi şi rafinamente au impus o altfel de atitudine a comercianţilor faţă de prezentarea mărfurilor şi, implicit, de abordare a clienţilor. Cerinţele moderne impuneau spaţii luminoase şi deloc mici, în care mărfurile trebuiau expuse cât mai la vedere. O inovaţie deosebită a constituit-o vitrina care, imensă şi ispititoare, atrăgea prin varietate, aranjament şi colorit. Hanurile, cu prăvăliile lor interioare mici şi întunecoase au devenit astfel anacronice şi a început a se face o distanţare între adăpostirea călătorilor şi vinderea mărfurilor.

Treptat, hanurile ajung să-şi schimbe înfăţişarea. Se fac prăvălii spre uliţă, se sparg ferestre în zidurile groase şi se diminuează fereala şi paza straşnică de altădată. Aceste modificări au fost iniţiate mai ales de egumenii greci, care, văzându-şi veniturile periclitate, au căutat să spargă uşi şi ferestre în zid pentru a avea prăvălii cu vedere la stradă, lucru extrem de primejdios, afectând structura de rezistenţă a marilor construcţii[81].

Vremea hanurile era de-acum dusă, iar Bucureştii au cunoscut noi clădiri, monumentale chiar, numite hoteluri, de influenţă occidentală, precum şi magazine, restaurante, cafenele moderne, alternative la prăvăliile şi cârciumile existente în hanuri.

Totuşi lucrurile nu au evoluat atât de abrupt, aşa că, un timp, cum se întâmplă de obicei, vechiul şi noul au continuat să coexiste; noul câştigând însă tot mai mult teren în detrimentul a tot ceea ce era considerat învechit. Oarecum nostalgic după hanurile de altă dată, Ulysse de Marsillac recunoştea, în 1869, că în multe din aceste edificii, serviciile oferite lăsau de dorit: vesela de cositor, farfuriile de lut smălţuit, feţele de masă pătate de sos şi vin, iar lenjeria schimbată o dată pe lună. Cu părere de rău el constata faptul că hanurile bucureştene se modernizau, firmele lor îmbrăcând noua denumirea de *hotel* [82].

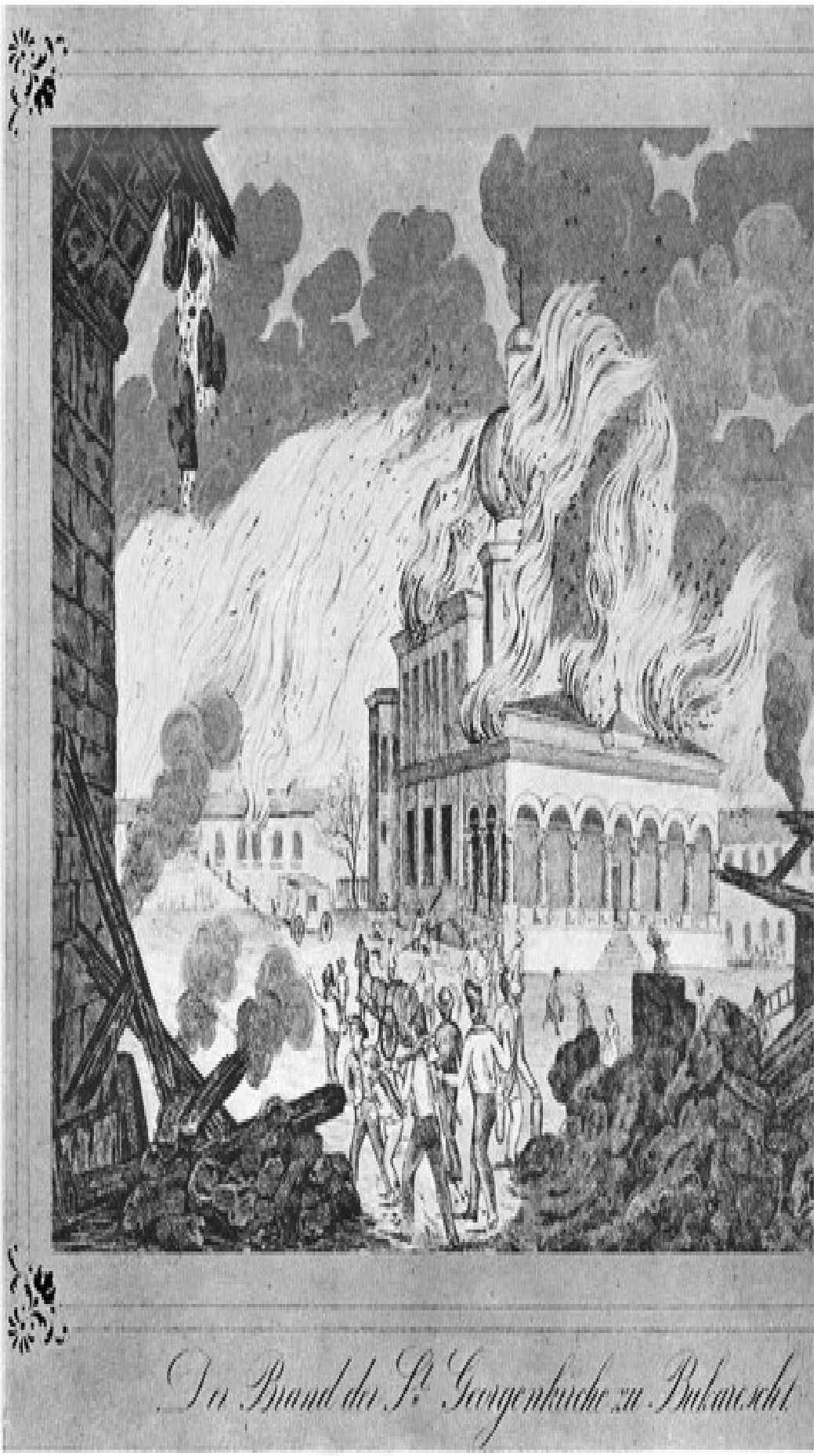

Der Brand der St. Georgenkirche zu Balaucht

„Focul de la 1847“. Arderea Bisericii Sf. Gheorghe Nou
Gravură în aramă, 15X18 cm, de E. F. Büchner.
Focul cel mare a distrus multe hanuri din oraşul vechi.

Interesant este faptul că, dacă până atunci, esenţial pentru han era posibilitatea ruperii de exterior, treptat lucrurile se schimbă, contactul cu exteriorul devenind vital.

Cu tot răgazul acordat, odată cu jumătatea secolului, hanurilor nu le-au rămas decât două căi de urmat: adaptarea la noile cerinţe, ori dispariţia. Pentru mare parte dintre acestea, modernizarea rămânea un deziderat, căci, roase de timp şi şubrezite de cutremure, incendii şi alte calamităţi, nemaipunând în discuţie faptul că cei care le aveau în grijă nu le-au adus nici o îmbunătăţire atunci când ar fi avut nevoie, ele au devenit doar ruine în aşteptarea hotărârii de dărâmare de către municipalitate. Astfel s-a întâmplat cu Hanul Şerban Vodă care, părăsit din 1850, a fost dărâmat în anul 1882, în locul lui construindu-se actuala Bancă Naţională; la fel ca Hanul Grecilor, distrus tot în acelaşi an, după ce şi el aşteptase ani în şir într-o stare deplorabilă. Aceeaşi soartă a avut-o şi Hanul Constantin Vodă, după 1863, precum şi multe alte hanuri. Hanul Sfântul Gheorghe Nou, unul din marile hanuri domneşti, arsese în timpul marelui incendiu din 1847, fapt amintit şi de Anton Pann:

“Sfântul Gheorghe, acest han mare,
Era mai bine să nu fi fost,
Decât s-aducă la fiecare
Nădejdi deşarte de adăpost”[83].

Medicul militar german W. Derblich, venit la noi în 1857, spunea că în Bucureşti în acea perioadă mai rămăseseră doar nouă hanuri, dintre care cele mai însemnate erau: Hanul lui Manuc, Hanul Golescu (de pe Calea Rahovei, în apropiere de biserica Sfântul Nicolae din Prund), Hanul Gabroveni, Hanul Şerban Vodă şi Hanul Zamfir[84]. Tot el arăta că hanurile erau locurile predilecte ale comercianţilor români din ţară şi ale micilor oameni de afaceri străini, cu magazine boltite pentru mărfuri şi camere strâmte şi foarte murdare, închiriate pe o săptămână sau pentru o lună. Hanul bucureştean, în general, putea fi luat drept bazar oriental, comerţul desfăşurat acolo fiind perceput ca vioi şi pestriţ[85].

Despre Hanul Golescu se spunea că în el stau alături halvagii, argintari, croitori, jucători de cărţi, o modistă, un măcelar. Erau acolo şi ospătării germane cu vin şi cu ceai[86].

Înfloritor pe timpul cât Manuc-bei l-a avut în grijă, Hanul Manuc a cunoscut, după dispariţia acestuia, o continuă decadenţă. Dintre urmaşii lui (doi băieţi şi patru fete), doar unul dintre cei doi fii, Ioan Murat, s-a preocupat de soarta hanului. Reînnoită, după 1870, construcţia îşi schimbă numele în Hotel Dacia, unde se afla şi vestita Sală Dacia, devenită pentru o jumătate de veac (1870-1920), tribuna vieţii politice româneşti. În anul 1967, au început o serie de lucrări de restaurare, pe baza studiilor de arheologie şi arhitectură, cât şi a desenelor şi gravurilor vremii, pentru ca, în iulie 1971, hanul să-şi redeschidă porţile[87]. Astăzi, complet renovat, revenit la vechiul nume, este un punct de atracţie al oraşului, precum şi de petrecere a timpului liber.

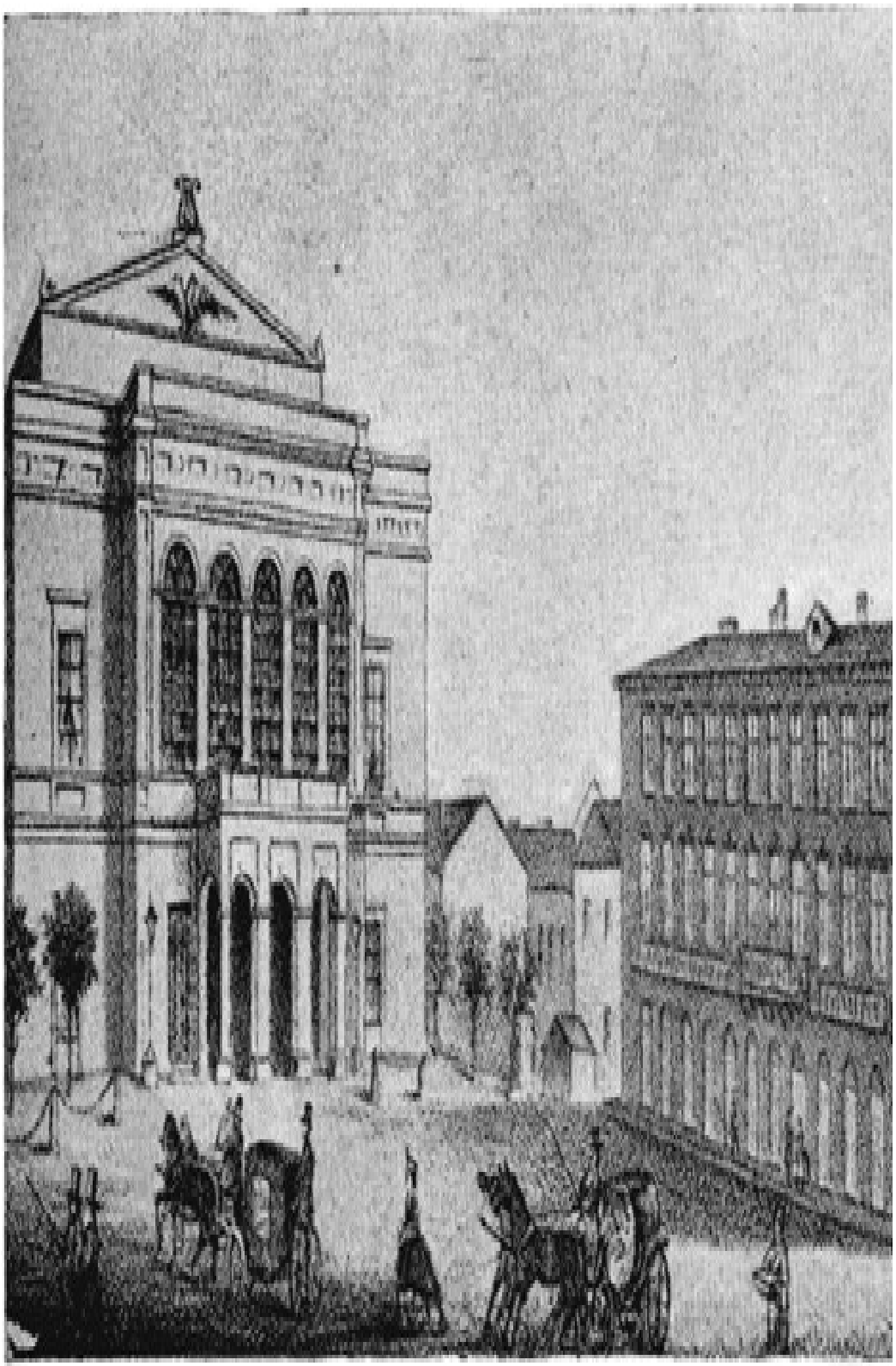

Teatrul Naţional, pe la 1866
Litografie, 8X12 cm, de J. R. Huber

Hanul cu Tei este şi el, la fel ca Hanul lui Manuc, unul dintre fericiţii supravieţuitori. Zguduit la rândul lui de mai

multe cutremure şi pustiit de câteva incendii, ajuns la un moment dat o ruină, a fost salvat datorită lucrărilor de restaurare din 1969-1974, care au reuşit să-l aducă la aspectul avut iniţial. Acum se distinge prin încăperile boltite, feroneria uşilor şi ferestrelor şi mai ales prin ambianţa de epocă pe care încă o mai păstrează, întreţinută de galeriile de artă şi magazinele de anticariat amplasate în mod inspirat acolo.

Hanul Gabroveni, unul dintre cele mai mari hanuri din Bucureşti la 1818, a ars de-a lungul vremii de multe ori, dar tot de atâtea ori a fost refăcut. El a fost zidit înainte de 1739 de către Constantin Mavrocordat, în spatele Curţii Domneşti, în mijlocul numeroaselor şi strâmtelor uliţe negustoreşti, şi s-a mai numit şi „Bezestan". Călătorul Flacht îl descria ca fiind o clădire mare, pătrată, având prăvălii în jur, ca la piaţă[88]. La 1877, acest han apare cu numele de *Hotel Gabroveni*, pentru ca, după 1900 să se numească *Hotel Gabroveni Universal*[89]. Astăzi clădirea se află între strada Covaci şi strada Gabroveni şi este actualul Hotel Universal.

Hanul Solacolu s-a transformat în *Hotel Solacoglu* sau *Hotel Solacolu*, cum îi spunea toată lumea, deţinând şi o staţie de brişti devenită foarte cunoscută în zonă. De multe ori, aceste adevărate trăsuri de lux ale cartierului, la cererea clienţilor, ajungeau aproape de centrul oraşului, dar şi mai des, cu un leu, un leu cincizeci, se îndreptau spre pădurea Pantelimon, unde se făceau, nu de puţine ori, faimoase petreceri. Pe faţadă, pe o placă de marmură, sub medalionul cu chipul lui Liuben Caravelov (1834-1879), stau şi acum scrise următoarele cuvinte:

> „În această casă a locuit şi a lucrat marele
> Liuben Caravelov
> redactând şi tipărind ziarele *Libertatea*
> 1869-1872 şi *Independenţa* 1873-1874, organe
> ale mişcării naţional revoluţionare bulgare. "

Acelaşi text este scris mai jos în şase rânduri în limba bulgară.

Dar nu numai Liuben Caravelov şi-a găsit adăpost aici, ci şi alţi conspiratori bulgari, printre care şi Hristo Botev. Clădirea hanului a fost naţionalizată în 1950, făcându-se trecerea de la fraţii Constantin şi Ştefan Solacolu, în proprietatea statului, fără succesiune. Gradul mare de degradare, precum şi faptul că hanul este o clădire de patrimoniu, au făcut ca după 1990, familiile care locuiau acolo

să primească alte case. În 1997, pe Calea Moşilor, la numărul 134-136, mai stătea legal o singură familie, în condiţiile în care hanul era – şi încă este – plin de oameni fără case, în general ţigani.

Hanul Galben a intrat în anul 1870 în proprietatea unui anume Cristea, apoi în cea a Bisericii Sf. Vineri Nouă de pe Calea Griviţei, ca la 5 august 1890 să fie anunţată o licitaţie publică pentru închirierea lui[90]. El a dăinuit până în 1984, când a fost demolat, rămânând doar terenul pe care fiinţase atâta vreme şi care se poate vedea şi astăzi, în faţa blocului de pe colţul din stânga al bulevardului Banu Manta, în apropierea străzii Dr. Felix. Un lucru demn de remarcat este faptul că pictorul Ştefan Luchian a locuit, între anii 1907-1909, într-o casă aflată peste drum de Hanul Galben, imortalizând pe pânză o serie de personaje tipice acestor locuri.

80 Georghe Crutzescu, *Podul Mogoşoaiei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986, p. 90.

81 G. I. Ionnescu Gion, *op. cit*., p. 453-454.

82 Simona Vărzaru, *Prin Ţările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, p. 141.

83 Anton Pann, Memorabilul focului mare întâmplat la Bucureşti în ziua de Paşti, anul 1847, martie, 23, Bucureşti, 1854, în Tipografia lui A. Pann, p. 76.

84 George Potra, Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI-XIX), p. 224.

85 *Idem*.

86 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1929, p. 48.

87 Paraschiv Ion, Iliescu Trandafir, *op. cit*., p. 28.

88 Nicolae Stoicescu, *op. cit.,* p. 99.

89 *Idem*.

90 *Monitorul Comunal al Primăriei Bucureşti*, anul XV, nr. 30, din 5 aug. 1890, p. 385.

Partea a II-a – Hoteluri

Hoteluri şi hotelieri

Aşa cum s-a mai spus, pe lângă hanurile care au încercat să fie adaptate noilor vremuri, au fost ridicate construcţii noi, moderne şi care, datorită condiţiilor oferite, puteau purta fără nici o exagerare numele de hoteluri, fapt recunoscut şi de călătorii veniţi din apusul Europei. Hotelurile, spre deosebire de hanuri, nu mai îndeplineau atât de multe funcţii: de adăpost, cârciumă, depozite de mărfuri, grajduri de animale, prăvălii, birouri etc., noile clădiri limitându-se, în general, la camerele de la etaje şi la restaurantul de la parter, chiar dacă se întâlneau şi alte localuri (cafenele, cofetării), precum şi prăvălii, toate acestea situate şi ele la parter. Un alt pas înainte l-au făcut serviciile, care au îmbrăcat o nouă optică, devenind tot mai eficiente şi de calitate.

Hotelurile erau, astfel, locuri în care călătorii închiriau camere şi luau masa la restaurant, iar comerţul şi meseriile au început, treptat, să se orienteze spre alte spaţii de funcţionare adaptate la noile condiţii. Asta presupunea existenţa unor localuri cu ieşire direct în stradă. Cu timpul, aceste localuri numite în general prăvălii, se înmulţesc, iar unele se şi transformă în magazine. Bucureştenii ajung astfel să cunoască tot mai multe prăvălii, magazine şi băcănii mari, luminoase, moderne, unele de-a dreptul luxoase, cele din urmă situate, cum era şi de aşteptat, în spaţiul central al oraşului.

Un timp, vechile hanuri rămase au continuat să funcţioneze sub noul nume de hotel, împreună cu hotelurile moderne recent ridicate.

Ionnescu Gion scria că primul *hotelier* despre care vorbesc călătorii a fost germanul Brenner, care „la 1828, a venit cu ruşii şi a deschis hotel la Bucureşti”[1]. Tot el afirma că „înaintea hotelului Brenner, a mai fost la Bucureşti un hotel numit *Hotel de l’Europe*, ţinut după moda evropenească”[2]. Se pare însă că „Hôtel d’Europe” era unul şi acelaşi cu „Hôtel Brenner”, iar proprietarul, de origine vieneză, a ridicat acest edificiu pe fosta Uliţă Nemţească (astăzi Smârdan), în apropierea de Biserica Stavropoleos şi mai jos de Hanul lui Ghermani[3]. Despre acest hotel, unul dintre călătorii străini spune că era „bine mobilat şi înzestrat cu toate înlesnirile cerute”, „fiind de mare folos călătorilor”[4].

La 1842, un plan al Bucureştilor dezvăluia existenţa altor patru hoteluri: Hotelul Teatrului, ridicat vizavi de Cercul Naţional Militar de acum, hotelurile Casino şi Leul de Aur, pe

strada Germană (astăzi Smârdan) şi Hanul Roşu sau Hotel de Valachie, situat pe strada Franceză. Acestea erau „hanuri sărăcăcioase, cu câteva odăi spoite cu var, a căror singură mobilă era o laviţă, acoperită cu un covor de lână şi, numai uneori, o măsuţă de lemn şi, poate, o oglinjoară…”[5]. Cu toate acestea, într-un timp relativ scurt, o serie de hoteluri au reuşit să satisfacă tot mai mult gusturile şi exigenţele călătorilor veniţi din Europa apuseană, astfel încât „străinul nu mai are nevoie să caute hanuri, ca cel al lui Manuc, tip caravanserai, căci s-au înmulţit otelurile, restaurantele de tip occidental”[6].

În majoritatea lor, proprietarii unor astfel de clădiri au fost alogeni, străinii intuind în general mai repede necesităţile unei lumi în schimbare şi, implicit, posibilităţile de înavuţire.

În prim plan, Hotel English şi Hotel Hugues, către 1900

Dacă în hanurile celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea, rar lipseau tutungeriile, cârciumile de vin, de vinars şi cafenelele, hotelurile aveau şi ele propriile lor restaurante, la parter, unde călătorii se bucurau mai mult de preparate ale bucătăriilor occidentale, ca şi de servirea impecabilă a personalului de acolo[7]. Folosirea, îndeobşte, a reţetelor străine se datora şi ea faptului că proprietarii de hoteluri şi restaurante erau alogeni, ca şi mulţi dintre clienţii lor, de altfel.

Cele mai preţuite restaurante erau cele franţuzeşti; urmau apoi, ca număr, cele nemţeşti, dar nu lipseau nici cele italiene şi chiar româneşti. Preţurile din cadrul restaurantelor erau diferite, în funcţie de categoria acestora. „Cu 3–4 lei se putea lua un prânz bun la orice restaurant de categoria I", cu excepţia restaurantelor Capşa şi Hugues, unde se ajungea la 7–8 lei[8]. În general, preţurile practicate de restaurante erau mult exagerate, lucru de care se plângeau adesea şi călătorii străini, mai ales că se făcea comparaţia cu produsele din piaţă, mult mai ieftine.

Noile edificii au cunoscut şi ele o împărţire în funcţie de zona în care au fost construite. Astfel, în centrul oraşului au fost ridicate hoteluri mari, monumentale chiar, cu servicii de calitate şi confort occidental, de departe detaşându-se cele de pe Calea Victoriei. Cu toate acestea, au existat în tot centrul, ca şi pe Calea Victoriei, hoteluri mai modeste, pentru călători mai puţin pretenţioşi şi cu venituri pe măsură.

Hotelurile de la periferia capitalei nu au cunoscut amploarea şi monumentalitatea celor centrale, fiind mai mici şi mai puţin dotate, la fel ca şi confortul care, în mare parte lăsa de dorit.

1 Ionnescu Gion, *op. cit.* p. 454.

2 *Idem*.

3 George Potra, Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI-XIX), p. 122.

4 *Idem*.

5 Gheorghe Crutzescu, *op. cit.,* p. 90-91.

6 Nicolae Iorga, *Istoria Bucureştilor*, p. 277.

7 George Potra, *op. cit.,* p. 224.

8 C-tin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată (1871-1884)*, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1927, p. 284.

Hotelurile din centru

Hotelurile centrale au fost, şi multe dintre ele sunt şi astăzi, clădiri mari, construite pe verticală, care au întrecut cu mult înălţimea hanurilor, având mai multe etaje, precum şi o cu totul altă formă şi stil de construcţie. Cele mai multe menţiuni făcute de către călătorii străini au fost, cu deosebire, despre aceste hoteluri. În special cele de pe Calea Victoriei erau pomenite adesea, acolo cazându-se cei mai mulţi dintre ei atunci când veneau la Bucureşti, fie la îndemnul altor persoane cunoscute, fie datorită faptului că mai veniseră şi altă dată.

Ca şi în cazul hanurilor, hotelurile au cunoscut şi ele un control al autorităţilor, se pare, mai eficient decât în cazul primelor. Călătorii erau înregistraţi la sosirea în hoteluri, într-un registru, unde li se completau toate datele, registru care era vizat în fiecare dimineaţă de către poliţie[9].

Pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ştirile călătorilor străini privind hotelurile bucureştene şi serviciile ce le erau oferite acolo au devenit tot mai dese. Medicul militar W. Derblich aminteşte în lucrarea sa *Land und Leute der Moldau und Walalachei*, următoarele hoteluri: „Hotel de Paris, Hotel de France, Hotel des Princes, Hotel de Londres, Hotel de Vienne”[10]. Englezul W. Beatty, autor al mai multor scrieri politice, venit la noi în 1874, era convins că orice călător putea fi încântat venind în Bucureşti, deoarece trenurile erau curate şi punctuale, iar Grand Hotel (cu patron vienez), Hotel Hugues ori Hotel Concordia[11] puteau satisface orice exigenţe[12]. La rândul lui, francezul Charles Bizot descoperă un Bucureşti cu „aere de capitală”, cu străzi largi, case bine aliniate, cu tramvaie alergând în toate părţile, birjari turbaţi, magazine arătoase, cafenele luxoase, multe clădiri noi şi hoteluri monumentale, dar se indignează de preţurile mai mari ca oriunde, ale acestor hoteluri, considerate de el „pretenţioase”[13].

Calea Victoriei la intersecţia cu str. Regală – Hotel Continental (dreapta)
şi magazinul Dragomir Niculescu (stânga)

Profesorul Ulysse de Marsillac, un francez îndrăgostit de Bucureşti, motiv pentru care a şi rămas toată viaţa aici, a numărat 23 de hoteluri, fără Grand Hotel du Boulevard, care nu fusese încă deschis[14]. Cele mai multe hoteluri se găseau pe Podul Mogoşoaiei, Calea Victoriei de astăzi. *Hotelul Hugues*, ridicat de francezul Donat Hugues, era situat în Piaţa Teatrului, aproape de Palatul Domnesc, şi se bucura de o bună reputaţie, cu cele 40 de camere ale sale, „toate mobilate elegant şi bine îngrijite", şi cu restaurantul de la parter, unde se pregăteau mâncăruri delicioase, atât româneşti cât şi franţuzeşti, italiene, germane, ruseşti, după preferinţele clienţilor[15]. Camerele variau între 5 şi 15 franci. Pentru această din urmă sumă, clientul beneficia de un dormitor, un salon şi o cameră pentru servitori. Angajaţii hotelului şi restaurantului vorbeau la fel de bine germana, franceza, italiana şi maghiara, cum vorbeau şi româneşte[16].

Succesorul lui Donat Hugues a fost tot un francez, Edmond Bourgeois, care a dus mai departe buna tradiţie iniţiată de predecesorul său. Constantin Bacalbaşa considera că în a doua jumătate a secolului al XIX-lea se putea mânca în Bucureşti destul de bine, referindu-se, cu deosebire, la Restaurantul Hugues, cel mai bun pe vremea aceea din capitală, locul de întâlnire al „societăţii elegante", din care se distingeau „cheflii de calitate ai vremii"[17]. Francezul Ferdinand Lassalle aprecia mâncarea de la Hugues ca fiind excelentă, chiar identică cu cea dintr-un restaurant franţuzesc, lucru care nu i se mai pare de mirare când află că proprietarul este un conaţional. Acolo mănâncă el „peşte din cel mai bun, legume foarte fin preparate, prăjituri delicioase şi un vin vechi, autohton, cu 40 de creiţari", pe care era convins că „stăpânul localului l-ar fi putut vinde lesne ca vin de Bourgogne"[18].

Hotelul Francez (Lafayette)

În *Guide du Voyageur à Bucarest* din 1877, pe lângă celelalte hoteluri din Bucureşti menţionate, se amintea şi de *Grand Hotel Broft*, care dispunea de 48 de camere elegante şi restaurant cu bucătărie franceză pornit a-i face concurenţă restaurantului Hugues, fără, însă, a şi izbuti acest lucru[19]. Ridicat pe o fostă proprietate a lui Dimitrie Ghica, unde, în timpul Regulamentului Organic, se găsea un cantonament al unităţilor ruse, *Hotelul Broft* a dăinuit până către sfârşitul secolului al XIX-lea când i-a luat locul *Hotelul Continental*. Hotelul a avut mai mulţi proprietari, dar şi antreprenori. Unul dintre proprietari a fost bancherul evreu Manechem Elias, care a lăsat hotelul fiului său Jacques Elias. Într-o primă fază, acesta a reuşit să împiedice dărâmarea clădirii de către primăria oraşului, în 1885, după cum anunţau ziarele vremii, făcând uz de poziţia şi relaţiile sale. De-a lungul existenţei sale, Hotelul Broft a adăpostit şi ospătat o serie de oameni de seamă. Unul dintre aceştia a fost şi Prinţul Napoleon, vărul împăratului francez Napoleon al III-lea, venit în vizită oficială la domnitorul Carol. Un alt personaj important a fost Osman Paşa, comandantul armatei otomane din timpul războiului de independenţă din 1877-1878, care se predase trupelor române. În drum spre prizonieratul din Rusia, este adus şi la Bucureşti, fiind găzduit în acest hotel[20]. Hotelul Broft a avut însă şi altfel de clienţi, cum a fost o tânără franţuzoaică venită să se îmbogăţească şi care, spirit pragmatic, şi-a atârnat tariful de 2 galbeni pe uşa camerei sale. Se spune că a fost imediat invitată să părăsească clădirea şi chiar ţara[21].

Hotelul Continental, ridicat pe temelia fostului „Grand Hotel Broft", în 1886, a avut un arhitect german, Emil Rittern Forster şi un constructor român, pe I. I. Râşnoveanu. „Grand Hotel Continental", după cum se putea citi pe firma edificiului, avea, pe lângă camerele de la etaj, şi un restaurant la parter, cu două saloane în forma literei „L", cu aproximativ 240 locuri, la care se mai adăugau, vara, 180 de locuri în grădină.

Casa Resch, construită la 1855 de giuvaergiul vienez Joseph Resch, stabilit la Bucureşti încă din 1839, a fost cumpărată la 1875 de Grigore Eliad, şi transformată în *Hotel English*[22]. Acest Grigore Eliad, fiu al unui bogat cârciumar care-şi făcuse averea vânzând în piaţă, a fost o persoană cu totul specială. Deştept şi întreprinzător, deşi incult, a continuat să se îmbogăţească de-a lungul vieţii sale prin tot felul de afaceri. Foarte zgârcit, el a făcut o pasiune pentru tot ceea ce era englezesc şi nu a mai ţinut cont de bani atunci când şi-a mobilat casa şi şi-a schimbat garderoba, totul fiind adus direct de la Londra. Astfel şi hotelului i-a dat numele de Hotel English. Gheorghe Crutzescu povesteşte despre el că, întrebat

odată la Tribunal ce profesie are, acesta a răspuns „melionar”, iar când judecătorul i-a atras atenţia că aceasta nu este o profesie, Eliad i-a replicat „Domnule Preşedinte, n-o fi, dar bună e! ”[23].

Tot pe Calea Victoriei fiinţa la 1877 şi *Hotel Oteteleşanu*, mai târziu *Hotel Frascatti*, instalat într-una din casele boierului Iancu Oteteleşanu, care se spune că-şi dobândise marea avere la jocul de stoss. Hotelul avea camere mobilate care se închiriau pe o lună sau pe şase luni; în schimb, nu avea restaurant. [24]

Hotelul Lazăr, numit astfel după numele proprietarului, avea 31 de camere şi un restaurant cu preţuri moderate. Acolo, peste ceva vreme, a fost ridicat *Magazinul Dragomir Niculescu*[25]. [26]

Pe la 1860, casele lui Costache Racoviţă, de pe Podul Mogoşoaei (care fuseseră Palat Domnesc în timpul lui Alexandru Vodă, până la 1774), au fost cumpărate de Tănăsache Eliad, care a deschis *Hotel de France* (mai târziu *Grand Hotel Lafayette,* iar după 1948, până la cutremurul din 1977, *Hotel Victoria*), devenit unul din hotelurile de vază ale Bucureştilor[27]. Destul de modest la început, fiind o mică clădire cu un etaj, vopsită în galben, care se compunea din câteva camere şi o cafenea „în care intrai scoborând câteva trepte în subsol”, hotelul evoluează, devenind unul dintre cele mai de vază edificii de acest gen din Bucureşti[28].

Calea Victoriei.

Un alt hotel, de mai mică amploare a fost *Hotel Pesth*[29], care avea 9 camere închiriate cu luna, cafenea şi restaurant. Vara, grădina era frecventată de germani şi evrei[30].

Hotel d'Orient, viitorul *Hotel Spendid*, apoi *Splendid Parc*, acesta din urmă bombardat la 1944, se afla peste drum de Episcopie, nu departe de Palatul Domnesc, şi avea 28 de camere şi un mic restaurant. [31]

Lângă Hotel d'Orient se afla şi *Hotelul Manu* care a fost înfiinţat înainte de anul 1860, fiind deschis în casele Filipescu de către „oberkellnerul de la Ezrherzog Karl din Viena"[32]. Acolo a funcţionat şi o sală de tir şi gimnastică. [33]

Unul dintre hotelurile de marcă bucureştene a fost *Hotel Boulevard*, construcţie începută în 1867 al cărui proprietar, I. Herdan, a ridicat această clădire după planurile arhitectului Al. Orăscu. Dacă la inaugurare, în 1873, a purtat numele de *Hotel Herdan*, mai târziu, în 1877, după realizarea unor lucrări de îmbunătăţire, a luat numele de *Grand Hotel du Boulevard*. Acest hotel a constituit mult timp locul de întâlnire a lumii alese bucureştene, cu deosebire datorită faptului că avea unul din cele mai bune şi mai luxoase restaurante ale capitalei. Un tânăr ofiţer norvegian aflat în misiune la noi, în 1876, a fost cazat la acest hotel pe care l-a considerat la înălţimea hotelurilor din Paris. Ca un mic amănunt, aflăm de la el că în restaurant se foloseau chibrituri suedeze, iar în camere, alte soiuri de chibrituri, mai puţin bune[34]. Grand Hotel du Boulevard, clădire imensă, cu adevărat impresionantă, având şi un restaurant demn de toată lauda, chiar dacă preţurile erau foarte mari, reprezenta un adevărat Babilon unde se vorbeau toate limbile din lume, fiind apreciat de unii călători ca având tot confortul hotelurilor elveţiene[35]. Englezul W. Beatty-Kingston, spre exemplu, se declara foarte mulţumit de serviciile şi bucătăria vieneză de la Grand Hotel, după cum îi plăcea şi bucătăria franceză de la hotelurile Hugues şi Concordia[36].

Începând cu o cofetărie, în 1866, care s-a dovedit, în timp, a fi foarte profitabilă, fraţii Capşa, de origine macedo-română, au deschis şi un restaurant în 1881, pentru ca mai târziu, în 1886, să inaugureze şi hotelul, apoi cafeneaua (1891), toate purtând numele de *Casa Capşa*. Clienţii lor au fost dintre cei cu mulţi bani şi gusturi fine, căci întreg edificiul avea standarde deosebit de înalte. De la o singură sală pe care o avea la început restaurantul, s-a ajuns treptat la trei săli de o

evidentă eleganţă, pline de oglinzi şi mobilier de lux, cu veselă şi tacâmuri de valoare, cu mâncăruri savuroase şi băuturi străine şi autohtone, dintre cele mai renumite.

Părăsind Calea Victoriei şi intrând pe strada Franceză, în „cartierul comerţului şi afacerilor", se putea vedea *Hotelul Budişteanu*, „o clădire foarte frumoasă" cu 90 de camere şi apartamente mobilate, care se închiriau pe şase luni sau cu anul[37].

Bucureşci
Hotel
C.POLONI
SPLENDID HOTEL

Hotelul Splendid, către 1890

Hotelul High Life, către 1890

În centrul acestui cartier al negoţului, adică pe strada Germană, se înălţa *Hotel Concordia*, tot cu 90 de camere, dar care se închiriau şi cu ziua. Avea şi restaurant, cafenea şi biliard. Clienţi erau comercianţii veniţi din alte părţi, mai mult germani, dată fiind şi bucătăria cu specific german[38].

Hotelul Fieschi, de pe strada Şelari, al cărui proprietar a fost italianul Giovanni Fieschi, a intrat şi el în circuitul comercial la începutul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XIX-lea. Acolo, clienţii, pe lângă serviciile care le erau oferite de hotel, restaurant şi cafenea, după cum arăta ziarul *Românul*, puteau beneficia de informaţiile din ziarele franţuzeşti, româneşti, germane, greceşti şi italiene, precum şi de facilităţi privind călătoriile spre Braşov şi Giurgiu, de care, în funcţie de cereri, se ocupau slujbaşii din hotel[39]. Tot pe strada Şelari mai era şi *Hotel Caracaş*, căruia i se mai spunea şi *Hotel Naţional*, cu „50 de camere, o cafenea-biliard şi un depozit considerabil de vinuri ungureşti”[40].

Pe strada Gabroveni se aflau: *Hotelul Gabroveni Vechi, Hotel Transilvania* şi *Hotel Bulgaria*. Dacă la hotelurile Gabroveni şi Bulgaria trăgeau grecii şi bulgarii, Hotel Transilvania era frecventat îndeosebi de românii ardeleni[41].

Pe strada Blănari se afla *Hotel Simion*, hotel de mâna a doua, care avea 30 de camere, restaurant şi o cafenea[42].

Dar nu întotdeauna călătorii străini au avut numai cuvinte de laudă pentru hotelurile noastre.

Medicul militar german W. Derblich, cazat la Hotel de l’Europe sau Casa Brenner constată că „hotelierul e italian, conducerea este fără experienţă şi fără onestitate, şi peste tot se joacă cărţi”[43]. Tot el scria, maliţios, că în Muntenia şi în special în Bucureşti, patroni de hoteluri şi restaurante deveneau doar cei leneşi, incapabili şi lipsiţi de venituri, pe când în Austria aceştia se transformau în buni îngrijitori de bolnavi[44].

expo MODA
ROMARTIZANA

Imobilul care a găzduit, într-o altă versiune, Hotelul Pesth

În ciuda faptului că în ţară jocurile de noroc erau de regulă interzise, acesta era un adevărat flagel în oraşe, îndeosebi în capitală, şi aproape fiecare hotel avea câte o cameră pentru joc, care aducea un frumos venit. În Bucureşti „nimeni nu se fereşte de joc şi pare cu totul absurd cel ce face altfel”[45]. În cercurile cele mai distinse se joacă *lansquenet, pharao, macao şi stoss*, ultimul considerat un fel de bancă poloneză. Mai rar se joacă *preference rusesc ilustrat* sau *whist şi sans atout*, numit aici şi *relache*. Patronii, care aveau câştiguri frumoase de pe urma jucătorilor, aveau şi obiceiul să-i împrumute cu bani pe clienţii care pierdeau; bineînţeles, profitând din plin de pe urma acestui „ajutor”[46]. De altfel şi sistemul jocurilor de noroc era foarte bine organizat, un exemplu constituindu-l o adresă a prefecturii poliţiei capitalei din septembrie 1860, către ministrul secretar de stat la Departamentul de Interne, prin care se face cunoscut că Hacic Şahim, antreprenorul monopolului cărţilor de joc, dă un înscris alăturat prin care comunică faptul că a luat toate măsurile împotriva reprezentantului său din Slatina, care nu a plătit câştigul rezultat din jocul de cărţi. Armeanul Hacic Şahim răspundea de jocurile de noroc din toate oraşele ţării, în sarcina lui intrând şi strângerea dărilor de pe urma acestor jocuri pentru municipalitate[47].

9 Ulysse de Marsillac, *Bucureştiul în veacul al XIX-lea*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1999, p. 122.

10 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, 1929, p. 48.

11 Hotelul Concordia s-a aflat pe strada Smârdan. (n. red.)

12 *Idem*, p. 143.

13 *Idem*, p. 148.

14 *Idem*, vol. I, 1928, p. 340.

15 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 119.

16 *Idem*.

17 Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată (1871-1884)*, Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1927, p. 274.

18 Al. V. Sadomir, Notele de călătorie ale lui Ferdinand Las salle, în Bucureştii anului 1857, în „Orizonturi”, nr. 80, ian. 1958, anul VII, p. 38.

19 *Idem*, p. 92.

20 Gheorghe Crutzescu, *op. cit.,* p. 164.

21 *Idem*, p. 154.

22 Hotel English s-a aflat pe Calea Victoriei pe aceeaşi latură cu Hotel Hugues şi Continental. Imobilul există şi azi. (n. red.)

23 *Idem*, p. 157-158.

24 Pe locul său se află azi Palatul Telefoanelor. (n. red.)

25 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 120.

26 Magazinul s-a aflat vis-à-vis de Hotel Continental, pe aceeaşi latură cu el. (n. red.)

27 Gheorghe Crutzescu, *op. cit.,* p. 90.

28 Constantin Bacalbaşa, *op. cit.,* vol I, Editura Eminescu, Bucureşti, 1987, p. 51.

29 Pe locul Hotelului Stadt Pesth se află azi imobilul în conjurat de pasajele Macca şi Villacrosse. (n. red.)

30 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 120.

31 Pe locul Hotelului Splendid se află astăzi Hotelul Bucureşti. (n. red.)

32 Gheorghe Crutzescu, *op. cit.,* p. 247.

33 Acest hotel s-a mai numit High Life la începutul secolului XX. (n. red.)

34 George Potra, *op. cit.,* p. 230.

35 *Idem*, p. 236.

36 N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 306.

37 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 120.

38 *Idem*, p. 121.

39 Paraschiv Ion, Iliescu Trandafir, *op. cit.,* p. 69.

40 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 121.

41 Constantin Bacalbaşa, *op. cit.,* Editura Ziarului Universul, Bucureşti, 1927 p. 64.

42 *Idem*.

43 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, p. 48.

44 George Potra, *op. cit.,* p. 222.

45 *Idem*.

46 *Idem*.

47 Arhivele Statului, Bucureşti, Fond Ministerul de Interne, Comunale (1838-1879), Dosar 37/1859, f. 105.

Hotelurile de la periferia oraşului

Hotelurile aflate în afara spaţiului central, nu foarte mari şi cu preţuri mai mici, conveneau, cu deosebire, provincialilor. Aceste construcţii erau de fapt, după unii autori, mai mult adăposturi pentru sătenii care veneau prin Bucureşti pentru negoţ, cumpărături ori alte treburi şi unde puteau închiriau camere cu ziua, sau paturi pentru noapte şi cărora li se zicea, pompos, hoteluri[48]. Cum traficul pe calea ferată începuse să prindă contur, aceste adăposturi se înşirau în primul rând de la Gara de Nord, până la Piaţa Stan Ţăranul (azi Piaţa Matache Măcelaru).

Dintre hotelurile periferice pot fi enumerate câteva dintre cele mai cunoscute în epocă. Astfel, pe strada Sfinţilor erau *Hotelul Moldo-Român* şi *Hotelul Principatele Unite*, iar pe Calea Moşilor foarte cunoscute erau *Hotel de Londres* cu 45 de camere, restaurant, cafenea, biliard, precum şi *Hotel de Atena*. Lângă Mitropolie se găsea *Hotel Avram*, hotel numit de bucureşteni şi „Hotel Rogojină", unde se găseau mai mult misiţi şi samsari ai mărfurilor pieţei, şi *Hotelul Nemţoaica*, aflat pe partea opusă a aleii ce suia spre Mitropolie. Hotel Nemţoaica a fost numit aşa datorită „naţionalităţii patroanei şi a femeilor de serviciu cărora li se zicea *madame"*[49].

Mai erau *Hotel Macedonia, Hotel de Rusia* (pe strada Gorgani), *Hotel Princiar* (pe locul unde acum este Hotelul Central, situat la colţul dintre bulevardul Elisabeta şi strada Brezoianu)[50], precum şi *Hotel Patria* (pe strada Patria, în spatele magazinului Cocor) cu 53 de camere, cafenea, restaurant, biliard.

Grand Hotel du Boulevard

48 George Costescu, *Bucureştii vechiului regat*, Editura Capitel, Bucureşti, 2004, p. 84.

49 *Idem*.

50 Această clădire este a fostului Hotel Palace deschis în anul 1915. (n. red.)

Partea a III-a
Locuri de loisir din vechiul Bucureşti

Restaurante şi grădini

Pe lângă restaurantele din cadrul hotelurilor au mai apărut şi localuri de sine stătătoare, unele mai mari, altele mai mici, în funcţie de posibilităţile patronilor.

Dacă înainte vreme, viaţa publică bucureşteană era prea puţin evidentă (şi nu vorbim aici de evenimentele majore ale vieţii unui om: nuntă, botez, înmormântare), totul desfăşurându-se mai mult în familie, cu timpul, mentalitatea se schimbă, luarea mesei în oraş cu prietenii ori cunoştinţele devenind o obişnuinţă, cu precădere pentru cei avuţi. Acest lucru a fost, multă vreme, mai degrabă apanajul bărbaţilor, femeile dominând în interior, în căminul lor şi la petrecerile organizate acolo. În lumea aleasă bucureşteană se spunea că se merge în oraş, la masă, împreună cu familia, numai atunci când se răspundea invitaţiei unui bărbat holtei ori din provincie, care nu găsea alt mijloc de a mulţumi pentru ospitalitate celor pe care îi invita la restaurant[1]. Dar asta nu era o regulă, familiile aveau şi altfel de motivaţii de a ieşi împreună la câte un mare local bucureştean. Desele ieşiri în oraş pentru prânz sau cină au început să devină o obişnuinţă pentru unii bucureşteni. În acest mod se stabileau mai repede relaţiile, ideile circulau şi ele cu mai multă uşurinţă, „noul" la fel, iar modul de viaţă pare treptat să capete o altă perspectivă.

Restaurantele aveau proprietari, atât români, cât şi străini. Cinicul călător Derblich considera că doar cei care erau „croitori ruinaţi, trăgători de cortină dubioşi, coafori invalizi, meşteri cârpaci, funcţionari comerciali suspecţi, pe scurt oameni cărora le este tăiată orice cale pentru o experienţă mai bună", luau în arendă o ospătărie ori deschideau un restaurant[2].

Cele mai faimoase restaurante ale capitalei nu se deosebeau cu nimic de cele ale marilor oraşe occidentale şi erau, de regulă, cele ale marilor hoteluri: Hugues, Capşa, Frascatti, Grand Hotel du Boulevard. Acolo veneau mai ales parlamentarii din provincie, burlacii elitei bucureştene şi străinii de seamă, care ne vizitau ţara. Seara, saloanele erau pline de familiile bogate ale capitalei, abia ieşite de la teatru ori de la concerte, venite acolo să „supeze"[3].

Un restaurant deosebit, fără hotel, a fost *Restaurantul Iordache Ionescu*, din strada Covaci, numit aşa după proprietar. Renumele restaurantului s-a datorat mâncărurilor tradiţionale delicioase, băuturilor de calitate, dar şi serviciilor

ireproşabile şi muzicii celor mai vestiţi lăutari ai vremii: Cristache Ciolac, Nicolae Buică, Lică Ştefănescu şi mulţi, mulţi alţii[4]. Local cu specific românesc, cu patron român, avea însă puţini clienţi autohtoni, în schimb era totdeauna plin de oaspeţi străini, cu deosebire francezi, englezi şi americani.

Un alt restaurant de marcă în epocă a fost *Restaurantul Guischard*, de pe strada Ştirbei Vodă nr. 12, aparţinând francezului Guischard, un local bine întreţinut, frecventat mai ales de membrii coloniei franceze şi de către funcţionarii români. Prânzul şi cina se serveau *à la carte* sau cu preţ fix. Prânzul costa 2, 50 franci, iar cina 3, 50 franci, cu vinul inclus, pentru clienţii dornici de preţuri fixe[5].

Un local despre care s-a tot scris a fost *Grădina Raşca*, aflată pe locul unde astăzi se ridică Institutul de Arhitectură „Ion Mincu", deschisă de un ceh cu un nume imposibil de pronunţat pentru români: Hrtscha. Românii însă l-au adaptat şi i-au spus Raşca. Iarna, grădina era închisă, nu însă şi restaurantul. Bucătăria era bună, la fel şi preţurile; se putea juca biliard, se bea multă bere şi se asculta muzică. Până târziu în noapte cânta orchestra lui Wiest şi, uneori, muzica militară[6]. Dacă bărbaţii veniţi acolo erau din înalta societate, nu acelaşi lucru se putea spune despre femeile care se preumblau prin grădină şi care constituiau o atracţie a locului. Clientela de iarnă era exclusiv germană[7].

1 George Costescu, *Bucureştii vechiului regat*, Editura Capitel, Bucureşti, 2004, p. 395-396.

2 George Potra, *op. cit.,* p. 222.

3 *Idem*, p. 396.

4 *Idem*, p. 86

5 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 122.

6 Gheorghe Crutzescu, *op. cit.,* p. 126.

7 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 122.

Birturi

Alături de restaurante şi grădini se aflau birturile, şi ele tot un fel de restaurante, dar de o mai mică anvergură, care au ajuns să capete o tot mai mare pondere printre localurile din capitală. Birturile făceau obiectul amatorilor, îndeosebi de bucătărie românească, în care grătarul avea un rol de căpetenie. Mai puţin pretenţioase decât restaurantele, şi cu preţuri acceptabile, birturile adunau la mesele lor o diversitate de oameni dornici să mănânce şi să bea ieftin, dar şi bine. Nici provincialii nu ocoleau aceste localuri în trecerea lor prin Bucureşti.

Date consemnate în anul 1834, dezvăluie faptul că românii consumau alcool în două ocazii: la încheierea unei înţelegeri legate de o tranzacţie, când adălmaşul era obligatoriu, şi de sărbători, mai ales duminicile. Se considera că atracţia cârciumii asupra românului nu era determinată de patima băuturii, ci mai mult de nevoia de comunicare şi de socializare[8]. Comparându-i pe români cu ruşii, Paul Morand afirma că pe român beţia nu-l atrage, acesta mulţumindu-se cu „vinurile locale cu nume frumoase”[9]. Studiile au arătat că şi clasele sociale avute consumau cu moderaţie alcool, în ciuda ofertei ispititoare de vinuri şi băuturi fine[10].

Numărul birturilor a fost destul de mare, atât în centru cât şi la periferie, iar patronii erau îndeosebi alogeni, mulţi dintre ei fiind germani. Dar nici românii nu lipseau.

Localurile româneşti erau cu deosebire apreciate datorită porţiilor de mâncare: mari, delicioase şi ieftine. „În toate birturile româneşti, la Iordache, la Constantin, la Enache pe strada Academiei, la cele de mâna a doua, precum *Leul şi cârnatul*, *Zdrafcu*, *Purcel* etc., o fleică costa 40 de bani, o vrăbioară, 80 de bani, un cârnat patracian, 40 de bani, un fel de mâncare cu sos între 40 şi 80 de bani, cele de 80 de bani fiind mâncărurile de păsări, vânaturi, pescărie”[11].

Birtul lui Constantin, deschis pe locul fostului restaurant *La clopoţel*, în apropierea Hotelului Continental, „a avut multă vreme vază pentru bucătăria aleasă şi buna conducere”[12]. Mai târziu, acestui birt i-a luat locul restaurantul unui alt român: Epurescu.

Birtul lui Enache, de pe strada Academiei, aflat într-o singură încăpere, cu patru mese, avea o excelentă bucătărie ieftină, cu specific românesc[13]. Mai era şi *Birtul lui Cristodor* de la capătul Căii Victoriei, spre Dâmboviţa.

Localurile de la periferie erau şi ele destul de multe, mai cunoscute în epocă fiind birturile: *Suzana, Trei ochi sub*

plapumă, (pentru că localul avea un tablou în care proprietarul era înfăţişat în pat cu nevasta, care îşi pierduse un ochi, luptând vajnic cu nişte hoţi veniţi la furat), *Pariziana, Leul şi cârnatul*, şi multe altele, la care, ocazional, apăreau şi clienţi din centru. Adevăraţii obişnuiţi ai localului erau însă oamenii din mahalale, care veneau acolo nu pentru „a lua masa în oraş", ci ca să „tragă un pui de chef"[14].

De regulă, locuitorii mahalalelor nu se prea îndepărtau de casele lor, aşa încât, pentru ei, preferate erau cârciumile cele mai apropiate, unde grătarul şi vinul bun nu lipseau. Astfel de localuri erau: „cel al lui Moş Pascale din Dichiu, Hagi Ghiţă Făgădău de pe Romană-Teilor, a lui Cantili de pe Moşilor şi din Batişte, a lui Gherghiceanu din Zece Mese şi a lui Niţă Berechet din Popa Nan", dar şi multe altele pe care nimeni nu le mai ştie[15]. O descriere sugestivă a cârciumii de la mahala, pentru care timpul nu a adus mari schimbări, ne-a lăsat-o Henri Stahl. La geamurile care se voiau şi vitrină era arborată „aceeaşi frumoasă perdea de sticle colorate, cu fel de fel de bunătăţi într-însele, aceleaşi borcane mari de vişinată ca rubinul, cu murături ca un mozaic de pietre scumpe... La stradă, acelaşi cuptor rudimentar de cărămidă şi pământ galben, cu aceleaşi vase de aramă ce ispitesc călătorii flămânzi, şi alături, acelaşi grătar murdar, negru şi unsuros, lângă care mititeii stau aliniaţi ca soldaţii sub paza muştelor zglobii; aceiaşi patricieni zemoşi, cleioşi şi roşii, înşiraţi pe un băţ suspect, aceleaşi perdele de pastramă neagră cu dungi galbene marmoreiene atârnate de uşă, aceleaşi felii – ceva mai mici – sângerânde, de vacă asasinată, transformabile în fleici, pârjoale, vrăbioare, prin îngrijirea părintească a băiatului de prăvălie"[16].

Spre deosebire de români, germanii au fost consideraţi un popor ce nu se prea putea împotrivi consumului de alcool. Proverbele şi expresiile româneşti culese la sfârşitul secolului al XIX-lea, sunt foarte sugestive în privinţa interesului manifestat de germani pentru consumul băuturilor alcoolice, unul dintre acestea spunând că „Neamţul crede-n băutură şi unguru-n înjurătură" sau „Vorbeşte nemţeşte" (adică, e beat), precum şi multe altele[17]. Nu era, astfel, de mirare mulţimea de localuri nemţeşti deschise nu numai în centru, dar şi la periferie. Localurile patronilor germani, erau binecunoscute clienţilor bucureşteni şi frecventate atât de români, cât şi de străini. Astfel era *Birtul Günter*, în spatele Pasajului Român, pe strada Câmpineanu, unde erau servite patru feluri pe zi, vin şi desert, cu un abonament de 80 de lei lunar, dar şi berăria şi birtul cu bucătărie germană a lui Grebert, mai târziu Osvald, tot pe strada Câmpineanu, colţ cu strada Regală, cu porţii mari

şi mâncare bună, dar mai ales bere vestită[18]. Iată atmosfera ce domnea de regulă într-un astfel de birt nemţesc: „La birturile nemţeşti se serveşte cineva foarte anevoie, şi chelnerii trebuie să pună câte zece minute de interval ca să aducă un fel de bucate... În sala biliardului se afla o mulţime de greci, nemţi şi români puţini. Unii citeau jurnale nemţeşti, căci numai de acestea se aflau acolo; mulţi jucau table, domino, cărţi, şi doi inşi, biliard”[19].

În faţa Pasajului Roman, către 1900

La periferie se găseau localurile germane: *La Cerb, Epure, Vulpe, Înger, Leu, La calea ferată, La Coroana, Clopotul, Trandafirul, La Telegraf, La Elveţian, Judecător, Ferdinand* etc. Acolo erau locurile de întâlnire ale meseriaşilor germani, unde aceştia beau adesea vin nu tocmai curat, ori bere stricată sau câte o ceaşcă de ceai, dar erau şi locuri unde se încheiau afaceri, se legau prietenii ori se încingeau bătăi. Astfel de localuri nu aveau o viaţă prea lungă, unele dispărând la fel de repede cum au apărut. Adesea, într-un an se puteau schimba şi câte cinci-şase patroni[20].

Germanii nu se mulţumeau însă numai cu aceste localuri, fiind adesea întâlniţi şi într-o serie de restaurante din cartierul Izvor: *Restaurantul Suisse, Restaurantul Ghintslel, Restaurantul Germania, Restaurantul Puţul cu apă rece* etc. [21]

Grădinile restaurant erau foarte răspândite în Bucureşti. Astfel se întâlneau *Grădina Stavri* şi *Grădina Union* pe strada Ştirbei Vodă, *Grădina Creţu* pe strada Negru Vodă, *Grădina Giuvara* pe strada Şerban Vodă, *Grădina Văraru* pe strada Călăraşi, *Grădina Viişoara* pe strada Principatele Unite, *Grădina Anton* pe strada Gorgani, *Grădina Şepcaru* pe strada Lucaci etc. Toate aveau în comun o bucătărie foarte puţin variată, ieftină şi, mai ales, multă muzică[22].

De la Gara Filaret la Mitropolie, grădinile-restaurant se ţineau lanţ, cu mâncarea lor nu tocmai de calitate, dar foarte condimentată, şi multă băutură. Foarte aproape de gara Filaret erau două astfel de localuri mai cunoscute: *Restaurantul American* şi *Restaurantul Curcan*. Speciale erau două grădini din Herăstrău, „celebre în analele galanteriei", care ofereau amatorilor supeuri servite de chelneri discreţi[23].

Extrem de populare printre cei din mahalale erau *Grădinile cu dulap*. Văzute de francezul Marsillac, *dulapurile* erau nişte leagăne „de un gust foarte primitiv". Spunea el că prin mahalalele oraşului erau cam cincizeci de astfel de construcţii, care cunoşteau apogeul mai ales în zilele de sărbătoare, cu deosebire de Paşte, când lumea venea în număr foarte mare acolo. „Leagănul este o şarpantă lată şi grea de care sunt aşezate un fel de lăzi în care amatorii, bărbaţi şi femei se aşează fără reticenţă. Clarinetul cântă, lada grosolană trosneşte şi maşinăria greoaie se învârteşte scârţâind din balamalele ruginite"[24]. Mai ales bucuria de pe feţele oamenilor merita a fi văzută.

8 Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german*, Editura Univers, Bucureşti, 1995, p. 169.

9 Paul Morand, *Bucureşti*, Editura ECHINOX, Cluj, 2000, p. 195.

10 *Idem*, p. 171.

11 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 122.

12 Constantin Bacalbaşa, *op. cit.,* Editura Capitel, Bucureşti, 2004, p. 68.

13 *Idem*, p. 69.

14 *Idem*, p. 399.

15 *Idem*.

16 H. Stahl, *Bucureştii ce se duc*, Editura Do-minor, 2002, Bucureşti, p. 93.

17 Klaus Heitmann, *op. cit.,* p. 174-175.

18 *Idem*.

19 N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p. 299.

20 George Potra, Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI-XIX), p. 224-225.

21 Ulysse de Marsillac, *op. cit.,* p. 123.

22 *Idem*.

23 *Idem*, p. 124.

24 *Idem*.

Berării

Românii au fost, în general, consumatori de vin şi de ţuică, fără a fi consideraţi, ca nemţii ori ca ruşii, nişte împătimiţi ai băuturii. Berea a pătruns mai târziu la noi şi a început a avea căutare, pe scară largă, după 1880.

La început, berea, venită din Occident, a constituit un lux, ca mai toate produsele importate. De altfel, nici nu avea prea mare căutare, vinurile noastre româneşti, atât de bune, satisfăcând toate gusturile. Treptat, însă, au apărut fabricile de bere (încă de la începutul secolului al XIX-lea), mai apoi şi localurile specializate. Şi chiar dacă românilor le-a trebuit ceva timp pentru a aprecia calităţile acestui produs, berea, odată ajunsă pe piaţă, a început să concureze vinul. Cel dintâi local în acest gen se pare că a fost cel al lui Georges Kosman, care reunea şi berărie şi bodegă, unde se adunau, la mesele umbrite de marii castani, o serie de bucureşteni de vază ai oraşului. Acolo, mai târziu, a început să funcţioneze firma lui Ignat Mircea[25].

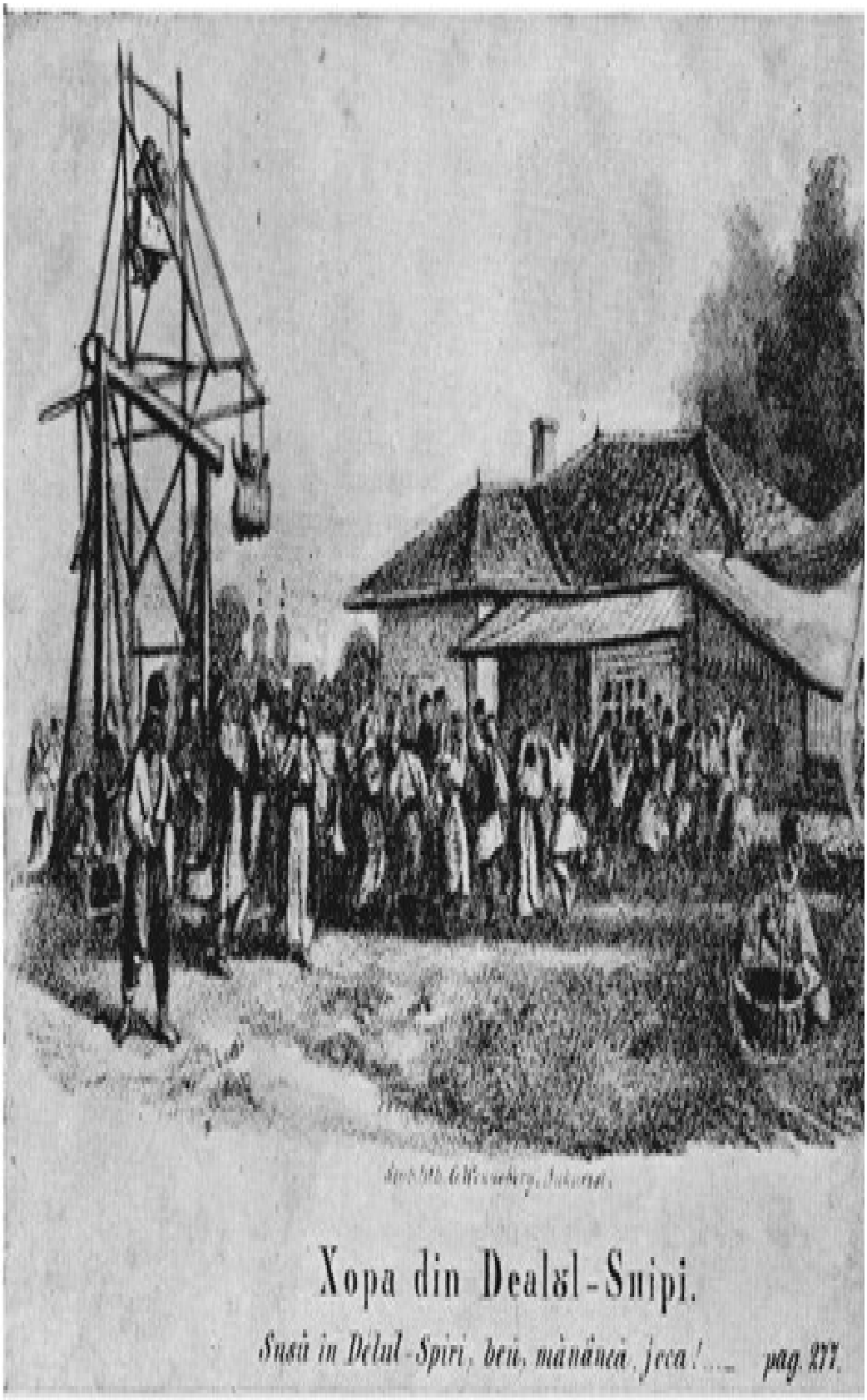

Grădina cu dulap, în Dealul Spirii
„Hora din Dealul Spirei“, pe la 1857
Litografie, 10,5X17,5 cm, de G. Wonneberg, dintr-o carte a lui
Al. Pelimon

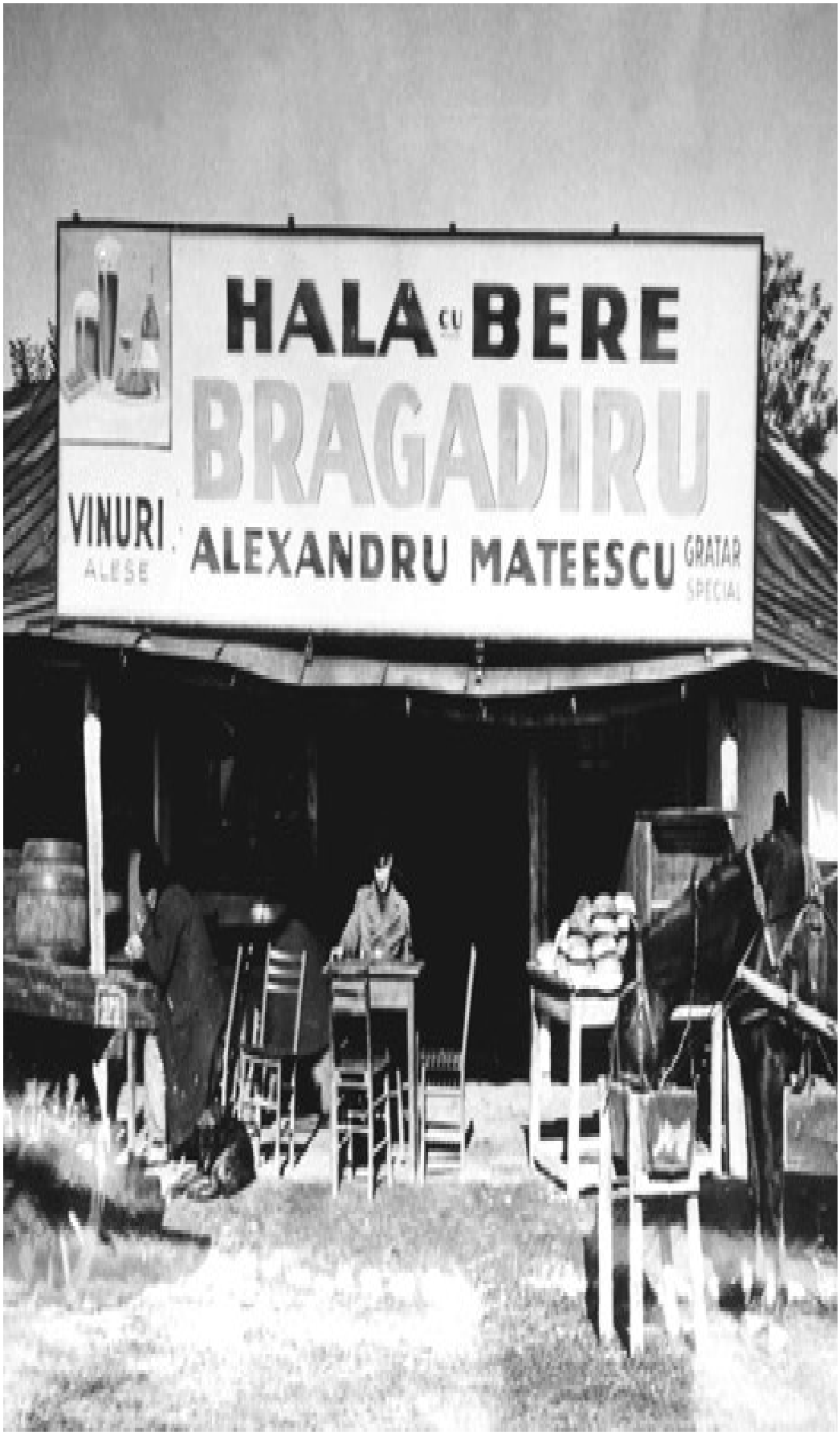

Cârciumă de periferie, la 1900

RESTAURANT
LA OITUZ
Balcan
BERE BRAGADIRU
BERE
BERE
GRATAR

Cârciumă de piaţă, către 1900

FURNISORII CURȚEI REGALE

MEDALIA DE AUR LA EXPOSIȚIA DIN PARIS

BEREA

Sleeping-Car

DIN FABRICA

BRAGADIRU şi FIU

ESTE

cea mai buna Ber

DIN ȚARA

Reclamă la bere, din preajma anului 1900

Una dintre cele mai vechi şi mai vestite berării din capitală a fost cea a fraţilor Mircea: Nicolae, Victor şi Ignat, veniţi în Bucureşti din Transilvania, la sfârşitul secolului al XIX-lea. La început, berăria şi-a avut activitatea în Hanul Zlătari de pe Calea Victoriei, apoi s-a mutat în clădirea unde este şi astăzi restaurantul *Carul cu Bere*, edificiu ridicat în 1879 de către un arhitect austriac. Berăria avea zugrăvit pe firmă un car încărcat cu butoaie de bere, tras de doi cai şi inscripţia „La carul cu bere", scriitorul umorist, Vasile Pop, spunându-i însă „La berea cu carul". Localul, care poate fi admirat şi astăzi pentru decoraţiunile sale interioare – picturi murale, vitralii, lambriuri, stucaturi şi elemente de feronerie –, a ajuns vestit nu doar datorită berii, care se servea direct din butoaie, dar şi preparatelor sale culinare. Printre specialităţile casei, un loc de frunte l-au avut crenvurştii cu hrean. La fel de apreciată era şi salata de boeuf. Nicolae Mircea, rămas singur patron al berăriei, după despărţirea într-ale negoţului de fraţii săi, era foarte priceput şi la vinuri, pe care la aducea din cele mai renumite podgorii, le păstra în condiţii speciale câţiva ani şi numai după aceea le dădea la masă, spre deliciul muşteriilor, fini cunoscători. George Coşbuc obişnuia să vină adesea în acest local, unde, alături de Octavian Goga, I. L. Caragiale şi mulţi alţii, petrecea nopţi albe cu vin, bere şi poezie. Tot acolo a închinat el şi ultimul pahar de vin, înainte de accidentul de automobil căruia i-a căzut victimă, pe 29 august 1915, pe Valea Oltului.

La 1893, I. L. Caragiale a deschis, în asociaţie cu un consilier comunal, un anume Mihalcea, o berărie numită *Mihalcea şi Caragiale*, spre stupoarea boemei literare, care nu putea asocia harul scriitorului cu o îndeletnicire atât de prozaică.

Cu toate că berăria nu a avut cine ştie ce succes, Caragiale, scriitorul-berar, s-a încăpăţânat să deschidă şi o altă berărie, *Gambrinus*, în 1901, care a rezistat totuşi mai mult decât toate celelalte pe care le luase în antrepriză. Avându-l casier pe poetul Ion Păun-Pincio, el se lupta s-o scoată la capăt cu datoriile şi cu fiscul, motiv pentru care prietenii îl necăjeau într-una pentru alegerea făcută. Răspunsul a venit simplu:

„Iancu Luca Caragiale
Vinde berea cu măsură,
Face şi literatură,

Însă nu face parale. ”[26]

În cartierele mărginaşe, pentru muzică şi petreceri lumea se ducea la grădinile fabricilor de bere *Luther şi Opler*, iar mai târziu, la cea a lui *D. Marinescu-Bragadiru,* la capătul Căii Rahova. Muzica se asculta „cu bere proaspătă, cu crenvurşti, cu şuncă, unt şi ridichi”[27]. La începutul secolului al XX-lea, este amintit faptul că, la Grădina Bragadiru, la fel ca şi la Oteteleşanu şi la grădina cafenelei de la Hotel Bulevard, „în locul muzicilor militare începuseră să cânte orchestre în felul celor din Praterul vienez conduse de dirijori ca Peters sau Eduard Strauss” aduşi special de la Viena[28].

25 George Costescu, *op. cit.,* Editura Capitel, Bucureşti, 2004, p. 384.

26 Al. Predescu, *op. cit.,* p. 241.

27 George Costescu, *op. cit.,* Editura Capitel, Bucureşti, 2004, p. 394.

28 *Idem*.

Cafenele

Un spaţiu aparte a fost rezervat cafenelelor, datorită rolului mai special pe care l-au avut în viaţa socială şi spirituală a capitalei, chiar dacă ele au apărut, de fapt, din premise economice. Şi aici au excelat străinii. Dacă, la început, orientalii erau cei care patronau astfel de localuri, odată cu noile transformări din societatea bucureşteană, occidentalii au deschis noi localuri, cu totul altfel decât era populaţia capitalei obişnuită.

Cafenelele apar la noi ca urmare a influenţei turceşti, însă nu turcii sunt cei care au dat viaţă acestui local şi nici arabii, după cum unii autori înclină să creadă[29]. Mai degrabă a fost o inovaţie persană, preluată de turci, termenul de *cafenea* venind din limba persană, unde *kahve-hane* semnifică „un loc al cafelei", mai exact o „casă a cafelei" *(kahve* însemnând „cafea", iar *hane*, „casă").

După cum o dovedeşte şi numele, cafeaua deţinea ponderea în cererile consumatorilor, dar, pe lângă ea, îşi face loc şi ceaiul, care ajunge treptat să egaleze acest produs atât de apreciat, dacă nu chiar să-l întreacă. Narghileaua era şi ea la mare preţ într-un astfel de local. Nu se ştie precis dacă şi jocurile de noroc făceau parte din tipicul cafenelei persane, dar acest lucru este deosebit de vădit la turci, care în acele locuri mai jucau şi zaruri, table sau ghiordum (joc de cărţi)[30].

Este greu de spus când au apărut primele cafenele la noi. Întâia atestare documentară este din 1667, când un turc pe nume Hamie sau Hamid, fost ienicer al sultanului, ţinea în Târgul de Sus o *cahvenea*, pe care înainte de a muri o vinde cu 65 de piaştri tot unui turc[31]. Cu timpul, numărul cafenelelor a început să crească. Astfel, dacă în 1832 erau 38 de astfel de localuri, în 1872, potrivit *Dicţionarului statistic* al lui Frunzescu, se ajunge la 100 de cafenele.

Proprietarii acestor localuri au fost mai mult străinii (turci, greci, nemţi), românii dovedindu-se mai puţin receptivi şi la acest soi de îndeletnicire, fapt întărit şi de către unul dintre contemporanii acelor vremuri care scria că „cele mai multe cafenele erau ţinute de germani şi câteva de greci. În această profesiune românii nu excelau. Aproape nu era cafenea românească"[32].

La noi cafenelele au îmbrăcat două forme: una orientală şi cealaltă occidentală. Dacă la început predominau cafenelele orientale, murdare şi pline cu fum de narghilea, care se pare că n-au avut niciodată un bun renume, treptat, locul lor este luat de cele „europene", elegante şi spaţioase, cu mese din

marmură, cu ziare şi reviste occidentale şi cu biliard. Călătorii străini povesteau că pe malul Dâmboviţei se putea vedea, încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, o mulţime de cafenele, curat turceşti, pline cu bulgari, arnăuţi, albanezi şi tătari, care, în porturile lor populare puteau fi văzuţi cu picioarele încrucişate, fumând ciubucuri şi narghilele şi privind cum se scaldă bucureştenii cu mic cu mare în apele de o curăţenie îndoielnică ale Dâmboviţei[33]. Totuşi cafenelele occidentale s-au impus repede şi nu numai prin luxul afişat, dar şi prin calitatea şi diversitate produselor pe care le făceau: cafea, ceai, băuturi alcoolice şi răcoritoare, dulciuri, produse de patiserie şi cofetărie. Aceste cafenele mari şi frumoase au fost ridicate cu deosebire în centru, profitul scos de pe urma lor dovedindu-se destul de însemnat. La periferie, au rămas un timp să funcţioneze vechile cafenele turceşti, neîngrijite şi pline de fum de narghilea, dar mai ieftine şi despre care informaţiile sunt mai sumare.

Pentru anunciuri la edițiile viitoare, adresa numai direct la **Stabilimentul** **Țaranu & Co.**, București, Str. Smăr (casa Zerlendi).

Reclamă la cafea, din preajma anului 1900

Café de la Paix, la 1890

Cafenelele de factură occidentală erau şi ele, la rândul lor, cafenele ale lumii selecte bucureştene, situate, firesc, în centrul oraşului, cafenele ale bancherilor, ale negustorilor, numite astfel în funcţie de clienţii care le frecventau, unele amplasate în centru, altele dimpotrivă, aflate la periferie, despre care se ştiu mai puţine lucruri şi altele rău famate, frecventate mai mult pentru jocurile de noroc ce se practicau acolo.

Cafeneaua Capşa, rezervată lumii bune bucureştene, era un spaţiu luxos cu preţuri pe măsură. Politicieni, aristocraţi, bancheri, industriaşi, dar şi ziarişti frecventau acest local unde se discutau, se analizau şi se puneau la cale toate combinaţiile politice de la ordinea zilei şi unde se alcătuiau până şi listele ministeriale după fiecare criză de guvern.

Negustorii şi oamenii de afaceri, precum şi misiţii îşi aveau şi ei cafenelele lor, cum era Cafeneaua Schreiber, pe strada Lipscani, Cafeneaua Naţional, pe strada Doamnei, Cafeneaua Bristol, pe strada Academiei, Cafeneaua Colaro, Cafeneaua Macca etc. [34] Aflată pe strada Stavropoleos, *Cafeneaua La Brenner* era o casă cu un etaj şi o curte mare. Acolo era locul de întâlnire al agricultorilor. Arendaşi şi proprietari, greci în mare parte, se adunau şi jucau cărţi (stossul era cel mai la modă) pe sume foarte mari[35]. Localul aparţinea tot unui grec, pe nume Colaro, care mai târziu a ridicat, pe strada Smârdan, hotelul şi restaurantul care i-au purtat numele. Înainte, pe locul Hotelului Colaro se găsea o altă casă mai mică şi o cafenea curăţică, ţinută de un german pe nume Labes.

Cafeneau Strobel, din strada Lipscani, era proprietatea unui german şi era foarte îngrijită. Avea un restaurant şi două biliarde şi era căutată mai mult de cei din clasa de mijloc. La cafeneaua de la Hotelul Concordia Nouă se întâlneau mai mult evreii.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, unele cafenele, cu deosebire cele de pe Podul Mogoşoaiei, dar nu numai, au devenit locuri predilecte ale boemei literare şi artistice, care, în lipsa unui spaţiu special destinat ei, a început să le frecventeze zilnic. De regulă, actorii şi scriitori nu erau obligaţi să consume în astfel de localuri. Patronii îi tolerau datorită numelor şi faimei lor, care era de natură să atragă clientela cu bani. Mihai Eminescu, oaspete permanent al cafenelelor, a sperat mereu la înfiinţarea unei case a scriitorilor. Aceeaşi dorinţă o manifesta şi Al. Vlahuţă, pentru ca „toţi cei ce ţin o pană în mână, fără deosebire de credinţă, să se întrunească, să discute să se ajute”, însă, până la împlinirea acestui deziderat, cafenelele, spaţii reale şi mai tot timpul deschise, îi aşteptau primitoare[36].

Una dintre cele mai vechi cafenele bucureştene frecventate de oamenii de litere şi de artă a fost *Cafeneaua Bruzzessi.* Aceasta se găsea la parterul Hotelului Orient de pe Podul Mogoşoaiei. A fost deschisă, în anul 1853, de un fost combatant în armata lui Garibaldi, italianul Francesco Bruzzessi, refugiat şi stabilit în Bucureşti, de unde şi numele cafenelei. În anul 1877, acesta a fost numit consul al Italiei la Bucureşti, iar localul a fost preluat de căpitanul de cursă lungă Andrei Tripovici, de origine dalmată, numele cafenelei rămânând însă neschimbat. Prea multe date nu există despre acest local, dar se pare că era destul de apreciat şi frecventat de intelectualitatea vremii, de către Mihai Eminescu, I. L. Caragiale (care o şi aminteşte în schiţa *Micile economii*), Al. Vlahuţă, Alexandru Macedonski.

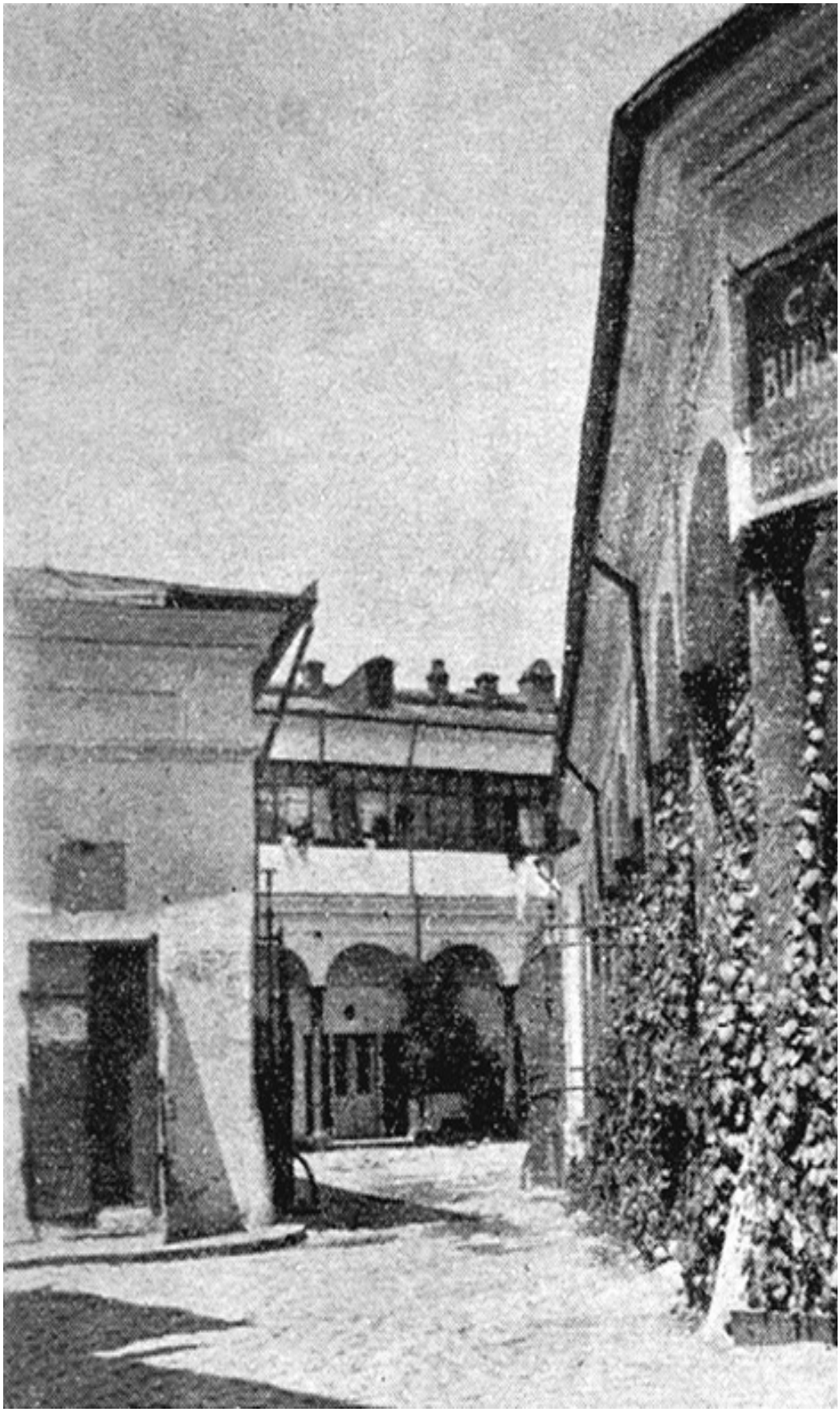

Hanul cu Tei şi str. Blănari.
Totul s-a dărâmat în jurul bisericii Sf. Nicolae Şelari.

A mai rămas Hotelul Kiriazi şi altele tot atât de suspecte.

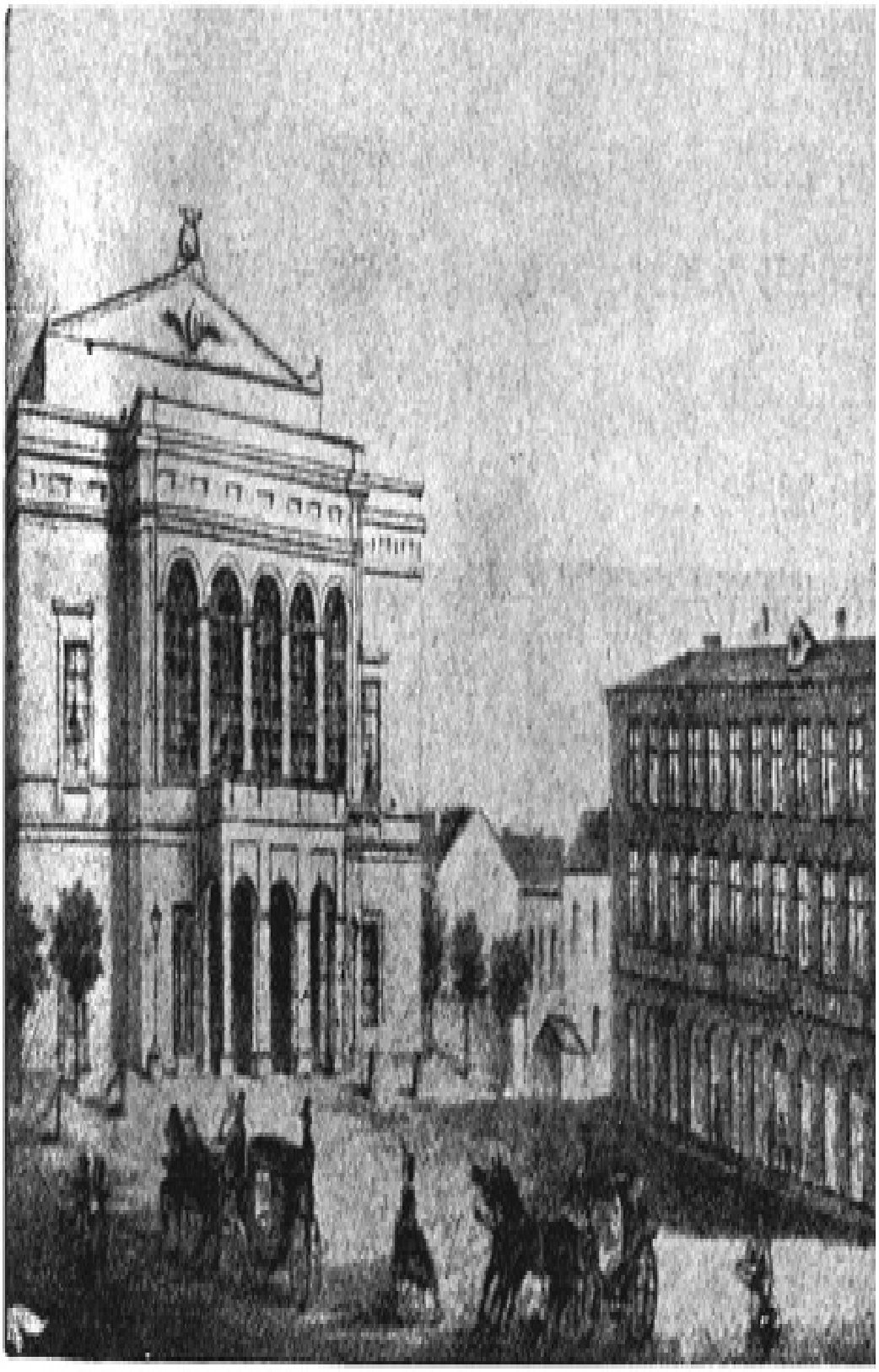

Teatrul Naţional, pe la 1870, pe vremea crinolinelor.
Teatrul Naţional, ridicat pe o muche de deal, unde-şi avusese boierul Brezoianu casele, cu o imensă grădină ce se prelungea dincolo de Biserica Brezoianu, până în Cişmigiu. Pe actuala

„Piaţă a Unirii“ (fosta Piaţă a Teatrului) era o băltoacă unde, în aşteptarea Operei Italiene, orăcăiau broaştele. Teatrul Naţional a fost inaugurat la 1852. Sala are, după spusele celebrei primadone Adelina Pati, cea mai frumoasă acustică dintre toate teatrele de pe vremei ei.
La dreapta, pe locul unde se ridică acum un al doilea zgârie nori în faţa Paltului Telefoanelor, se afla clădirea unde era vestita cafenea şi cofetărie Fialkovsky, concurentă, pentru cancanuri politice, cu mai boierescul Capşa, rămas învingător.

Cafeneaua Fialkovsky, celebră în epocă, considerată un fel de *Chat Noir* bucureştean, era deopotrivă cafeneaua societăţii alese din capitală, a politicienilor, a scriitorilor şi a artiştilor. Cafenea „europeană” de mare notorietate, ea a fost deschisă de un polonez românizat, pe nume Fialkovsky, nume pe care l-a purtat şi cafeneaua. Foarte întreprinzător şi priceput, Fialkovsky a profitat de evenimentele istorice de la jumătatea veacului trecut şi a oferit ofiţerilor străini veniţi în Bucureşti, care dispuneau din plin de bani, distracţiile pe care şi le doreau. În vara anului 1853, a luat în arendă Grădina Waremberg, pe care a inaugurat-o destul de repede, acolo concertând timp îndelungat celebrul Ludovic Wiest. Tot atunci a închiriat casa Török, din strada Câmpineanu, unde a deschis acest local atât de apreciat, dar şi o cofetărie. Cafeneaua era încăpătoare şi somptuoasă, exista şi o sală cu mai multe mese de biliard şi alta unde se puteau jucau table, ghiulhabar şi nesfârşite partide de domino[37]. În local se serveau ceai, cafea, produse proaspete de patiserie, lichioruri, precum şi o serie de alte băuturi alcoolice, dar ponderea o deţinea berea. Paharul mare de Bragadiru costa 45 de bani, iar paharul mic 20 de bani[38]. De asemenea, clienţii puteau beneficia de lectura a diferite jurnale franţuzeşti, nemţeşti, dar şi româneşti.

Pe mesele de marmură ale acestei cafenelei, stropite de cafea şi cerneală, se puteau citi versuri ca acestea:

„La Fialkovsky-n cafenea
Talente grămădite-o sumă
Cam multă apă se consumă
Şi rar se bea câte-o cafea
La Fialkovsky-n cafenea”[39].

Zilnic, cafeneaua strângea la mesele ei o serie de scriitori şi artişti: „Veneau acolo la mese, asupra cărora exercitau un fel

de proprietate, Bonifaciu Florescu, profesorul de limbă franceză, glumeţ şi veşnic distrat; Mircea Dimitriadi, fratele Aristizzei, poet şi autor dramatic; George Buzoianu, geograful delicat şi fin în aprecierile lui literare; Alexandru Macedonsky, maestrul", ca şi Cincinat Pavelescu, Radu Rosetti, Alexandru Obedenaru şi atâţia alţii[40]. În cafenea se citeau poezii, se comentau bucăţi literare, se croiau articole de ziar, se făceau glume. Toată lumea vorbea tare: „Bonifaciu povestea că distrat cum era de altfel întotdeauna, i-a spus birjarului *à la maison* şi acesta l-a dus la Malmezon şi cu glas subţiratic poruncea chelnerului să-i aducă un şvarţ şi un creion, ca să scrie la marele dicţionar la care începuse şi n-a apucat să-l isprăvească, în timp ce comesenii ceilalţi observară că a venit cu umbreluţa nevestei, luând-o din greşeală, în graba de a nu întârzia ceasul cafenelei"[41]. La altă masă „maestrul Macedonsky asculta cu Mircea Demetriad cum le citea un neofit, cu tonalităţi nazale, versuri de începător, aşteptând cuvântul de încurajare", care din partea maestrului nu întârzia niciodată[42]. În această cafenea şi-a scris Macedonsky multe dintre poeziile sale, „fumând cu lăcomie din ţigareta sa istorică de chihlimbar galben despre care spunea că a aparţinut unui rege al Poloniei"[43]. Tot acolo îl căuta adesea I. L. Caragiale pe prietenul lui, profesorul Suchianu, cu care a hotărât, la una din mese, să plece vara, să viziteze cele mai frumoase judeţe de munte din ţară. Din această excursie hotărâtă la Fialkovsky, Ion Suchianu mărturiseşte că a luat naştere drama *Năpasta*[44]. În acest local, şi autorul romanului *Ciocoii vechi şi noi*, Nicolae Filimon, „îşi odihnea truda sufletească, boala de plămâni şi melancolia ce-l cuprinsese în cei din urmă ani ai vieţii"[45].

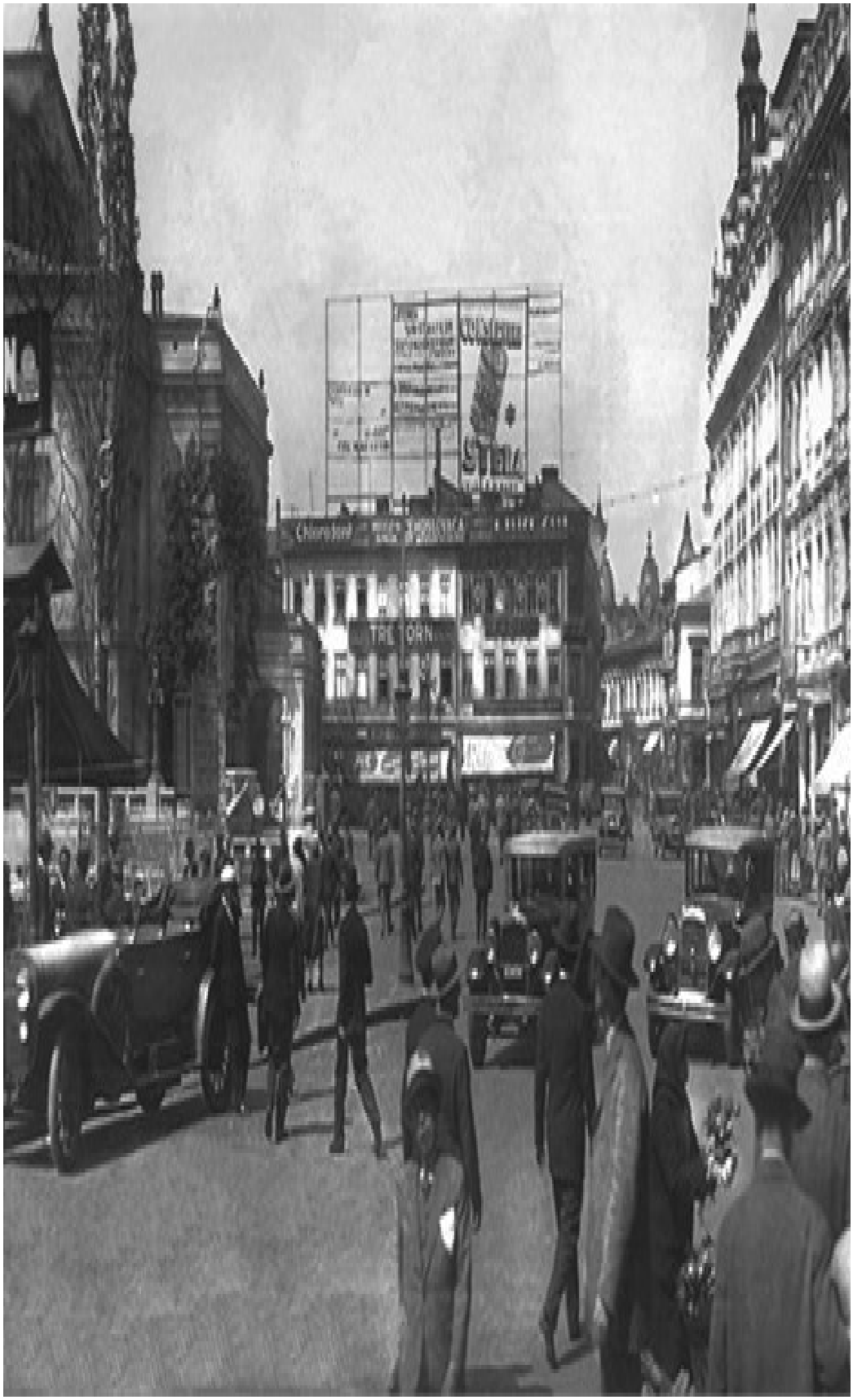

Casa Török (fundal), în Piaţa Teatrului, 1900

Bucuresti.
Hotel Imperial si Cafeu

Timp de patru decenii, Cafeneaua Fialkovsky a făcut parte din viaţa politică, socială şi spirituală a epocii, ajungând o adevărată instituţie[46]. Ea şi-a închis porţile odată cu moartea patronului, petrecută în 1898, când localul a fost luat cu chirie de grecul Ian Kolomiris şi transformat într-un restaurant select, cu emblema *Elizeu.* Acesta dispare şi el odată cu casa Török, când aceasta a fost dărâmată pentru a se construi blocul Adriatica[47].

O altă cafenea renumită a fost deschisă în anul 1868, la parterul Hotelului Imperial, aflat la întretăierea Căii Victoria cu strada Imperială, şi a purtat numele hotelului. *Cafeneaua Imperial* a fost proprietatea unui inginer austriac, venit odată cu Strousberg, pe nume Kübler[48]. Acesta, după izbucnirea scandalului în care a fost amestecat consorţiul Strousberg, şi-a investit banii în această cofetărie-cafenea, care mai era cunoscută şi sub denumirea de *Cafeneaua Kübler*, după numele lui. Acolo se adunau pensionarii cei mai cu vază şi lume din colonia germană a oraşului, mai pe urmă s-a închegat şi un cerc de intelectuali[49]. Cafeneaua avea în mijloc o masă rotundă ce ocolea unul din stâlpii de susţinere ai clădirii, special rezervată pentru toţi cei care cochetau cu „muzele, cu foamea şi cu oftica”[50]. La această masă Macedonsky a înfiripat cenaclul său *Literatorul* şi tot acolo a citit epigrama la adresa lui Eminescu, epigramă care i-a adus oprobiul public[51]. Maestrul, aşa cum îi plăcea să i se spună, văzut ca un „amestec de ambiţie, de trufie aristocratică şi de prea multă îngăduinţă pentru începători”, prezida la această masă, în fum de ţigară şi clinchete de pahare, şedinţele literare pe care le iniţia, materializate apoi în coloanele *Literatorului* ori ale *Danube bleu,* precum şi a altor reviste care apăreau în spiritul şi sub egida lui[52]. Cafeneaua a fost frecventată şi de Mihai Eminescu înainte de a se îmbolnăvi. Alexandru Vlahuţă, în *File rupte*, evoca o întâlnire a lui cu Eminescu la Imperial, marele poet sfătuindu-l acolo „să traducă în versuri *Cei şapte de la Teba*”, lăudând seninătatea şi măreţia tragediilor antice. Atunci Vlahuţă i-a dăruit marelui poet o garoafă roşie, ştiută fiind pasiunea lui Eminescu pentru flori[53]. La Imperial mai veneau I. L. Caragiale, Mircea Dimitriadi, Aurel C. Popovici, Al. Szathmary, Ştefan Luchian, Jiquidi şi mulţi alţii, care l-au urmat apoi pe „tata Kübler” în strada Academiei, unde se mutase la începutul secolului al XX-lea.

O altă cafenea foarte cunoscută a fost *Cafeneaua Oteteleşanu.* Localul era un fel de berărie-cafenea, aşezată în curtea şi casa răposatului vornic Oteteleşanu. A fost deschisă la sfârşitul secolului al XIX-lea, după moartea proprietăresei Elena Oteteleşanu (1888) şi botezată *Terasa Oteteleşanu*, dar toată lumea îi spunea simplu *Terasa*. Acestei cafenele i s-a atribuit de unii importanţa pe care în viaţa literară a Parisului au avut-o celebrele cafenele *Tortoni, Procop, Vachette*[54]. Gloria însă nu a cunoscut-o decât la începutul veacului următor, până la intrarea României în Primul Război Mondial, când destinul ei a fost curmat brusc. Practic Terasa se rezuma la o primă sală, pe dreapta, unde se găseau 2-3 mese de patru persoane şi alte două mese mai mari, care au devenit un important loc de întâlnire al scriitorilor şi actorilor vremii[55]. Victor Eftimiu îşi amintea de atmosfera din cafeneaua aflată în declin: „Consumaţiile şi curăţenia localului lăsau mult de dorit, iar pianola zgomotoasă, instalată în 1913, enerva discuţiile, exaspera vocile şi sporea tristeţea localului de culoare castanie, cu mese nude şi tărâţe pe podele. Ne duceam acolo fiindcă nu aveam unde aiurea, ne întâlneam, ne căutam (…) înghesuiţi unii într-alţii, cu paltoanele pe scaune, în fum gros, în curent sau în căldură exagerată, şi plecam cu gândul să nu ne reîntoarcem, dar ne reîntorceam, fiindcă în altă parte nu aveam unde merge”[56]. Figura cea mai reprezentativă a Terasei, fiindcă stătea acolo mai mult decât alţii, a fost Emil Gârleanu „cu zâmbet blând şi ochi visători, prieten cald, iubit de toţi, veşnic strâmtorat, trimiţând bilete directorilor de ziare sau de teatru, prietenilor mai înstăriţi, vreunui puternic al zilei, (…) şi toţi îl serveau, căci toţi îl iubeau. Mânca la cafenea şi scria tot acolo la un colţ de masă”[57]. La masa din spate, în stânga, Camil Ressu i-a imortalizat într-un tablou pe scriitorii Ion Minulescu, Tudor Arghezi şi C. Moldoveanu, pe pictorii Szathmary şi Iser, şi pe compozitorul Alfons Castaldi. Tot la Terasă pictorul Iser îi face o schiţă lui George Coşbuc, stând gânditor şi singur la o masă. În acest local şi-a realizat pictorul o bună parte din numeroasele sale schiţe şi caricaturi care au ilustrat ziarele şi revistele de atunci.

Hotelul Louvru şi Cafeneaua Royal

George Coşbuc dădea destul de rar pe acolo. Despre el se povesteşte că într-o zi intrase în binecunoscuta sală din dreapta, instalându-se în locul privilegiat. Chelnerul, necunoscându-l, a refuzat să-l servească, spunându-i că acolo e masa poeţilor şi alte persoane nu au voie să stea[58]. Terasa Oteteleşanu a fost demolată în 1931, iar pe locul ei s-a început construirea Palatului Telefoanelor de către o societate americană, însă cei care i-au trecut pragul i-au creat o faimă nemuritoare.

Un rol important în viaţa oraşului au avut-o şi cafenelele din Pasajul Român.

În 1870, Pasajul Român era citadela presei bucureştene. Mulţi scriitori şi artişti locuiau în mansardele caselor de acolo[59]. Una dintre cafenelele din Pasaj era *Cafeneaua Brioll*, mai târziu numită *Cazes,* o cafenea după model parizian, care avea şapte mese de biliard şi unde se putea juca şi cărţi. Alături de această cafenea era o alta: *Cafeneaua La Radu*, unde Bacalbaşa spunea că veneau jucătorii de meserie, trişorii, şmecherii. Despre ei, N. T. Orăşanu a scris versuri pline de ironie şi umor. Deseori putea fi întâlnit în Pasajul Român şi Mihai Eminescu, mai ales în ultimul an al vieţii lui, când îşi purta „trupul şi sufletul răvăşit", prin cafenelele acestui loc, înainte de a fi internat pentru a doua şi ultima oară, la clinica doctorului Şuţu[60].

O cafenea cu totul aparte a reprezentat-o *Cafeneaua lui Panait*, cunoscută ca local al lăutarilor. Situată „în mahalaua Scaunelor, ce ţine latura stângă a Podului Târgului de Afară până la biserica Sfinţilor, într-o ţesătură încâlcită de uliţe şi ulicioare, pe care le-a spulberat Pache Protopopescu, când a tăiat bulevardul ce ducea la Gara Obor", cafeneaua devenise un loc destinat adunării majorităţii lăutarilor din Bucureşti[61]. Acolo, în strada Bolintineanu, la nr. 1, veneau „toţi câţi ţineau în mână un arcuş, o cobză, un nai ori un ţambal; se adunau ca la o casă a breslei lăutăreşti, ca la un birou de plasare", unde puteau fi angajaţi pentru diferite ocazii: nunţi, baluri, petreceri[62]. În acelaşi timp, localul mai reprezenta şi o şcoală pentru cei tineri, care învăţau armonia strunelor şi a naiului, într-o odăiţă alăturată. Lăutari vestiţi ca Angheluş Dinicu, Sava Pădureanu, Dumitrache şi Năstase Ochialbi au adunat în acea mică încăpere lăutarii din mahala, de pe străzile Sfinţilor, Melodiei şi Speranţei, formând tarafuri vestite în epocă, atât de apreciate de publicul român cât şi de cel de peste hotare.

Acţiunea devastatoare a timpului, combinată cu deschiderea spre lumea apuseană, au făcut ca societatea bucureşteană să caute a-şi abandona vechile hanuri-cetăţi pentru a se bucura de confortul şi luxul oferite de noi clădiri, care încep să adăpostească hoteluri selecte, restaurante, berării şi cafenele moderne, mai apropiate aspiraţiilor unei capitale aflate în pas cu progresul.

29 C. C. Giurescu, *op. cit.,* p. 274.

30 George Potra, *Din Bucureştii de ieri*, vol. 1, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1990, p. 387.

31 *Idem*, p. 386.

32 Constantin Bacalbaşa, *op. cit.,* 1927, p. 68.

33 George Potra, *op. cit.,* p. 217-218.

34 C. C. Giurescu, *op. cit.,* p. 275.

35 Constantin Bacalbaşa, *op. cit.,* 1927, p. 67.

36 Radu D. Rosetti, *Eri*, Editura Universul, Bucureşti, 1931, p. 80.

37 George Potra, *Bucureştii de altădată*, p. 391.

38 *Idem*, p. 395.

39 Ion Livescu, *Amintiri şi scrieri despre teatru*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967, p. 26.

40 *Idem*, p. 25.

41 *Idem*, p. 26.

42 *Idem*.

43 George Potra, *Bucureştii de altădată*, p. 395.

44 Şerban Cioculescu, *Viaţa lui I. L. Caragiale*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969, p. 246 şi *Amintiri despre Caragiale*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, p. 187.

45 George Potra, *Bucureştii de altădată*, p. 395.

46 C-tin Bacalbaşa, *op. cit.,* 1987, p. 66.

47 Ştefan Ionescu, *op. cit.,* p. 76.

48 C-tin Bacalbaşa, *op. cit.,* p. 53.

49 George Costescu, *op. cit.,* Editura Capitel, Bucureşti, 2004, p. 385.

50 Al. Predescu, *Dâmboviţă, apă dulce*, Editura Albatros, Bucureşti, 1970, p. 246.

51 *Idem*, p. 247.

52 Ion Livescu, p. 126.

53 Al. Vlahuţă, *File rupte*, Editura librăriei Socec & Comp., 1909, p. 95.

54 Victor Eftimiu, *op. cit.,* p. 10.

55 *Idem*, p. 11.

56 *Idem*, p. 10.

57 *Idem*, p. 9.

58 *Idem*, p. 12.

59 Ştefan Ionescu, *op. cit.,* p. 80.

60 *Idem*.

61 Al. Predescu, *op. cit.,* p. 115.

62 *Idem*.

Bibliografie

SURSE INEDITE

Arhivele Naţionale ale României, Fond Ministerul de Interne, Comunale (1838-1879), dosare: 37/1859, 36/1862, 94/1862.

Arh. Naţionale ale Statului. Direcţia Municipiului Bucureşti, Fond P. M. B, Serviciul Tehnic, dosar 21/1868.

Arhivele Statului, Bucureşti, Fond Casa Regală, dosare: 59/1881, 60/1881, 24/1882, 16/1884, 18/1884, 25/1885, 30/1885, 35/1893, 9/1903, 20/1904, 30/1908, 30/1911, 38/1912, 46/1915.

Arhivele Statului, Fond Oficiul de studii sociale şi relaţii internaţionale (1870-1949), dosar 143/1908.

Muzeul Municipiului Bucureşti, Colecţia Hărţi şi Planuri, *Planul oraşului Bucureşti,* Institutul geografic al armatei, 1895-1899.

Muzeul Municipiului Bucureşti, Colecţia Hărţi şi Planuri, *Planul oraşului Bucureşti,* 1911.

Arhiva Muzeului Municipiului Bucureşti, Dosar *Templul israelit de rit spaniol*, Strada Banu Mărăcine nr. 37.

Arhiva Muzeului Municipiului Bucureşti, Dosar *Monumente*, Şcoala Bulgară.

Muzeul Municipiului Bucureşti, Expoziţia permanentă.

Muzeul Municipiului Bucureşti, Fond Colecţia Documente.

Muzeul Municipiului Bucureşti, Fond Colecţia Fotografii şi Clişee Fotografice.

SURSE EDITE

1. ARTICOLE DIN PRESĂ, PERIODICE

*** *Bucureştii de altădată*, în „Gazeta municipală”, anul I, nr. 16, 1 mai 1932.

*** *Conflictul dintre Primărie şi oltenii ambulanţi*, în „Gazeta Municipală”, anul I, nr. 20, 29 mai 1932.

*** *Hanul Galben*, în „Adevărul de dimineaţă”, anul I, nr. 33, 1904.

COSÂMBESCU, ST., *Iarăşi comerţul ambulant*, în „Comerţul, industria şi finanţele”, anul IX, nr. 7, Bucureşti, 14 martie 1929.

FILITIS, CONSTANTIN, *Două cuvinte asupra obligativităţii căsătoriei religioase* în „Drepturile omului”,

Revistă politică şi socială, Tipografia modernă, anul 1, nr. 1, Bucureşti, iunie 1884.

GHEORGHIEV, LEONID, *De la istorie la chipul de azi al lucrurilor şi oamenilor*, în „Luceafărul bulgar", anul V, Nr. 10 (65), 1995.

IONYON, *Funcţionarul comercial*, în „Comerţul, industria şi finanţele", anul VI, nr. 26-27, Bucureşti, 28 iulie 1926.

POTRA, GEORGE, *Luminarea şi paza de noapte a oraşului Bucureşti, în 1840,* în „Gazeta Municipală", anul X, nr. 471, 18 mai 1941.

PREZEANU, *Virtuţile unui comerciant*, în „Comerţul liber", anul I, nr. 4, Bucureşti, 5 iulie 1928.

RADIAN, I., *Vitrina,* în „Comerţul, industria şi finanţele", anul III, nr. 13, Bucureşti, 9 aprilie 1923.

SADOMIR, AL. V., *Notele de călătorie ale lui Ferdinand Lassalle în Bucureştii anului 1857*, în „Orizonturi", nr. 80, anul VII, ian. 1958.

THAU, S., *Bazaca*, în „Curentul", anul VI, nr. 2120, Bucureşti, 25 dec. 1933.

2. DOCUMENTE OFICIALE

Analele Parlamentare ale României, tom I, partea I.

Darea de seamă asupra administraţiunii comunale a oraşului Bucureşti pentru timpul de la 1 septembrie 1878 până la 1879, de către primarul capitalei D. Cariagdi, Bucureşti, Tipografia „Centru", 1879.

Darea de seamă a administraţiei comunei Bucureşti, pe timpul de la 1 ianuarie 1889, până la 1 ianuarie 1890, de către primarul Pake Protopopescu, Bucureşti, 1890.

Monitorul Comunal al Primăriei Bucureşti, anul XV, nr. 30, din 5 aug. 1890.

3. LUCRĂRI JURIDICE

CONDURACHE, I. D., *Condiţia juridică a străinilor în Moldova şi Ţara Românească până la Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1919.

MÂRZESCU, GEORGE G., *Condiţiunea juridică a străinilor în România*, Teză de licenţă susţinută înaintea Facultăţii de Drept, Tipografia Curţii Regale F. Göbl & Fii, Bucuresci, 1897.

4. MEMORIALISTICĂ

*** *Amintiri despre Caragiale*, Editura Minerva, Bucureşti, 1972.

BACALBAŞA, CONSTANTIN, *Bucureştii de altădată (1871-1884)*, Editura Ziarului „Universul”, 1927, Editura Eminescu, 1987, Bucureşti.

BASSARABESCU, I. A., *Lumea de ieri. Amintiri vesele şi duioase*, Editura Cugetarea.

BILCIURESCU, VICTOR, *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Editura Universul, Bucureşti, 1945.

BILCIURESCU, VICTOR, *Bucureşti şi bucureşteni de ieri şi de azi*, Editura Paideia, 2003.

COSTESCU, GEORGE, *Bucureştii vechiului regat*, Editura Universul, Bucureşti 1944, Editura Capitel, Bucureşti, 2004.

DAMIAN, MIRCEA, *Bucureşti,* Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II”, Bucureşti, 1935.

LIVESCU, ION, *Amintiri şi scrieri despre teatru*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967.

PANN, ANTON, *Memorabilul focului mare întâmplat la Bucureşti în ziua de Paşti, anul 1847, martie, 23,* Bucureşti, 1854, în Tipografia lui Anton Pann.

PAPPASOGLU, DIMITRIE (LT. –COL), *Istoria Fondării oraşului Bucureşti, Istoria începutului oraşului Bucureşti, Călăuza sau Conducătorul Bucureştiului,* Fundaţia culturală „Gheorghe Marin Speteanu”, Bucureşti, 2000.

POPESCU-LUMINĂ, (COLONEL), *Bucureştii din trecut şi de astăzi*, Editura Ziarului „Universul”, Bucureşti, 1935.

ROSETTI*,* RADU D., *Eri*, Editura Universul, Bucureşti, 1931.

STAHL, HENRI, *Bucureştii ce se duc*, Imprimeriile Marvan, Bucureşti, 1910.

STAHL, HENRI, *Bucureştii ce se duc*, Editura Do-minor, Bucureşti, 2002.

VLAHUŢĂ, AL., *File rupte*, Editura Librăriei Socec & Comp., 1909.

WEINBERG, . I (DR.), *Bucureştii şi vremurile de odinioară*, Bucureşti, 1947.

5. INSTRUMENTE DE LUCRU

A) DICŢIONARE

*** *Dicţionarul Explicativ al Limbii Române*, Editura Academiei R. S. R., Bucureşti, 1975.

GRAUR, ALEXANDRU, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Editura Albatros, Bucureşti, 1978.

LAROUSSE, Grand Dictionnaire Universel, Paris.

*** *Mic dicţionar enciclopedic*, Editura Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972.

PETIT ROBERT 1, Dictionnaire, Paris, 1991.

RĂSMERIŢĂ, ALEXANDRU, *Dicţionarul etimologico-semantic al Limbii Române*, Institutul de editură "Ramuri", S. A., Craiova, 1924.

ZINGARELLI, NICOLA, *Lo Zingarelli. Vocabulario della lingua italiana*, Zanicheli, 2003.

B) STATISTICI

*** *Anuarul Statistic al oraşului Bucureşti pe anul 1895*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucuresci, 1897.

*** *Anuarul statistic al oraşului Bucureşti*, anul 1897, Tipografia G. A. Lăzăreanu, Bucuresci, 1899.

*** *Anuarul statistic al oraşului Bucuresci pe anul 1898 şi 1899*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucuresci, 1901.

COLESCU, LEONIDA, *Necesitatea unui anuar statistic al României*, Bucuresci, 1899.

COLESCU, LEONIDA, *Analiza rezultatelor recensământului general al populaţiei României din 1899*, Bucureşti, 1944.

C) GHIDURI

*** *Ghidul Stradelor Capitalei*, Imprimeria Statului, Bucureşti, 1900.

LUCRĂRI GENERALE ŞI SPECIALE

CANTEMIRU, DEMETRIU, *Descrierea Moldaviei*, Tipografia Curţii, Bucuresci, 1875.

CIOCULESCU, ŞERBAN, *Viaţa lui I. L. Caragiale*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.

CONDURACHE, I. D., *Condiţia juridică a străinilor în Moldova şi Ţara Românească până la Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1919.

CONSTANTINESCU, MIRCEA, *Când toca la Radu Vodă*, Editura Militară, Bucureşti, 1992.

CORFUS, ILIE, *Agricultura Ţării Româneşti în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* Editura Academiei, 1969.

CRUTZESCU, GHEORGHE, *Podul Mogoşoaiei*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1986.

FILIMON, NICOLAE, *Ciocoii vechi şi noi*, Editura Albatros, Bucureşti, 1978.

FLORIAN, GEORGE, *Pagini din trecutul Bucureştilor*, Muzeul de istorie al Oraşului Bucureşti, 1959.

FURNICA, DUMITRU Z., *Din istoria comerţului la români*, Atelierele Grafice Socec &Co, Bucureşti, 1908.

GEORGESCU, FLORIAN, *Marele Plan al oraşului Bucureşti realizat de maiorul Borroczin, între 1844-1846*, în „Materiale de istorie şi muzeografie", Muzeul de Istorie a Oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1964.

GEORGESCU, FLORIAN, (red. responsabil), *Istoria Oraşului Bucureşti*, Muzeul de Istorie a Oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1965.

GHICA, ION, *Convorbiri economice*, Editura Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1879.

GHICA, ION, *Scrieri economice*, Editura Asociaţiei Generale a Economiştilor din România, Bucureşti, 1937.

GHICA, ION, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Editura „Litera internaţional" şi Grupul Editorial „Litera", Bucureşti-Chişinău, 2002.

GION, IONNESCU, *Istoria Bucureştilor*, Fundaţia Culturală Gheorghe Marin Speteanu, Bucureşti, 1998.

GION, IONNESCU, *Istoria Bucureştilor*, Stabilimentul graphic I. V. Socec, Bucureşti, 1899.

GIURESCU, C. C., *Istoria Bucureştilor*, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1979.

GOLDSTEIN, TICU, *De la Cilibi Moise la Paul Celan*, Editura Hasefer, Bucureşti, 1996.

GURĂ, NICOLETA, *Aspecte privind Domeniul Coroanei şi averea particulară a regelui Mihai la 30 decembrie 1947*, în „Cotrocenii în istorie", Ediţia a III-a, Bucureşti, 1995.

HALEVY, M. A. (DR.) *Comunităţile evreilor din Iaşi şi Bucureşti*, vol. I, Institutul de Istorie Evreo-Romană, Bucureşti, 1931.

HEITMANN, KLAUS, *Imaginea românilor în spaţiul lingvistic german*, Editura Univers, Bucureşti, 1995.

HIMU, MARIA MARINESCU şi UNGURU, JANINA VILAN, *Nume de străzi în Bucureşti*, în Analele Universităţii Bucureşti, seria Ştiinţe Sociale – Filologie, nr. 25, an XI, 1962.

IONESCU, ŞTEFAN, *Manuc Bei zaraf şi diplomat la începutul secolului al XIX-lea,* Editura Dacia, Cluj Napoca, 1976.

IORDAN, IORGU, *Toponimie românească*, Editura Academiei R. S. R., Bucureşti, 1963.

IORGA*,* N., *Istoria Bucureştilor*, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1939.

IORGA*,* N., *Istoria românilor prin călători*, vol. III, IV, Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1929.

IORGA*,* NICOLAE, *Opere Economice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982.

IORGA*,* N., *Istoria comerţului românesc*, vol. II, Tipografia „Tiparul românesc", Bucureşti, 1937.

IORGULESCU, MIHAIL, *Istoria comerţului*, Editura Ancora, Bucureşti, 1926.

MAJURU, ADRIAN, *Bucureştii mahalalelor sau periferia ca mod de existenţă*, Editura Compania, Bucureşti, 2003.

MARSILLAC, ULYSSE DE, *Bucureştiul în veacul al XIX-lea*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1999.

MIHĂILESCU, VINTILĂ M., *Evoluţia geografică a unui oraş*, Bucureşti, Editura Paideia, 2003.

OFRIM, ALEXANDRU, *Străzi vechi din Bucureştiul de azi,* Editura Humanitas, Bucureşti, 2007.

PANAIT, PANAIT I, *Evoluţia perimetrului Curtea Veche în lumina descoperirilor arheologice, sec. XVI-XVIII,* în „Bucureşti", vol. VIII, 1971.

PARASCHIV, ION, TRANDAFIR ILIESCU, *De la Hanul Şerban Vodă la Hotel Intercontinental*, Editura Sport Turism, Bucureşti, 1979.

PELTZ, I., *Foc în Hanul cu Tei,* Editura Tineretului, 1962.

POTRA, GEORGE, *Bucureştii de altădată,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

POTRA, GEORGE, *Bucureştii văzuţi de călătorii străini (secolele XVI-XIX)*, Editura Academiei Române, Bucureşti,

1992.

POTRA, GEORGE, *Din Bucureştii de ieri,* vol. 1, Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1990.

POTRA, GEORGE, *Istoricul hanurilor bucureştene,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985.

POTRA, GEORGE, *Ştiri despre „Hanul Galben" din mahalaua Filantropiei,* în „Materiale de istorie şi muzeografie", Muzeul de Istorie a Oraşului Bucureşti, Bucureşti, 1962.

PREDESCU, ALEXANDRU, *Dâmboviţă, apă dulce,* Editura Albatros, Bucureşti, 1970.

REZEANU, ADRIAN, *Toponimie bucureşteană*, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan Al. Rosetti", Bucureşti, 2003.

STOICESCU, NICOLAE, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti,* Bucureşti, 1960.

ŞTEFĂNESCU, LIVIU, *Legături economice ale oraşului Bucureşti cu sud-estul european în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în „Materiale de istorie şi muzeografie", vol. IV, Bucureşti, 1966.

ŞTEFĂNESCU, ARISTIDE, *Hanul Solacolu*, mss.

VĂRZARU, SIMONA, *Prin Ţările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea*, Editura Sport - Turism, Bucureşti.

XENOPOL, A. D., *Studii economice*, Tipografia Steaua României, 1879.

Table of Contents

De la târg la piață economică
Argument
Partea I – Hanurile
- Necesitatea apariției hanurilor
- Definiția hanului
- Hanurile – implicații economice
- Clasificarea hanurilor în funcție de locul construirii
- Clasificarea hanurilor în funcție de modul de construire
- Hanuri deosebite de la periferie: Hanul Galben
- Hanurile – locuri de contact interetnic
- Declinul hanurilor

Partea a II-a – Hoteluri
- Hoteluri și hotelieri
- Hotelurile din centru
- Hotelurile de la periferia orașului

Partea a III-a Locuri de loisir din vechiul București
- Restaurante și grădini
- Birturi
- Berării
- Cafenele

Bibliografie
LUCRĂRI GENERALE ȘI SPECIALE

Table of Contents

De la târg la piaţă economică 5
Argument 11
Partea I – Hanurile 24
Necesitatea apariţiei hanurilor 24
Definiţia hanului 25
Hanurile – implicaţii economice 27
Clasificarea hanurilor în funcţie de locul construirii 31
Clasificarea hanurilor în funcţie de modul de construire 37
Hanuri deosebite de la periferie: Hanul Galben 58
Hanurile – locuri de contact interetnic 61
Declinul hanurilor 67
Partea a II-a – Hoteluri 75
Hoteluri şi hotelieri 75
Hotelurile din centru 79
Hotelurile de la periferia oraşului 97
Partea a III-a Locuri de loisir din vechiul Bucureşti 100
Restaurante şi grădini 100
Birturi 102
Berării 108
Cafenele 116
Bibliografie 134
LUCRĂRI GENERALE ŞI SPECIALE 138